

Cap. II. et III. Geneseos.

Pokušaj tumačenja.

O. Urban Talija.

8. Znanstvena historijska metoda, koja se može aplicirati i Bibliji.

Ovdje ću biti prisiljen ponoviti drugim riječima, što sam kazao na drugom mjestu; to činim radi kontinuiteta i cjelokupnosti govora, a ne, da već rečeno ponavljam.

Ljudski autoritet, odrazio se on iz dokumenata pisanih ili nepisanih (tradicija), odrazio se on u sabiranju dokumenata, iz kojih hoće, da se izradi slika jednoga vremena, naroda, lica itd. iz prošlosti, može nam servatis servandis kazati istinu. Historijska je istina vjerno podudaranje pojma, što ga je u nama stvorila historija, sa zbiljskom objektivnosti, koja je bivala u prošlosti.

Plato je napisao u svojoj „Republiki“: *„σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ . . . εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον . . . τοῦτο δ' εἶναι φαμεν τἀγαθόν“* (Rep. VII.). Čovjek svom dušom svojom teži k istini ili da upozna zbilju. Zbilja je ne samo sve, što nam pada pod naša osjetila, ne samo zaglavci, do kojih silazimo umovanjem, iz poznatih principa silazeći do nepoznatih istina, već je zbilja i ono, što je nekada bivalo, a sada radi promjenljivosti, kojoj su podčinjene sve stvari, ne postoji.

Historija će nam iznijeti pravu historijsku istinu, kad nam iznese zbiljsku sliku onoga doba, mjesta, naroda, ličnosti, ove ili one strane toga vremena, ovaj ili onaj momenat te ličnosti, što namjerava da nam kaže, a ne drugo. Historijska zbilja obuhvata raznovrsne stranice, lica i momente. Kao što može pisac imati pred očima da nam iznese cjelovitu sliku jednoga doba, naroda, cjelovitom njegovom političkom, literarnom, umjetnom,

znanstvenom itd. fizionomijom; tako može smjerati, da nam prikaže samo jednu stranicu, jedan momenat, pa može smjerati da nam taj isti momenat pokaže sa ovog ili onog gledišta: to sve stoji do piščeve namjere. Ovu namjeru pisac obično kaže, a može je izrijekom i ne kazati, kada se dade to razabrati iz drugih okolnosti. Da bude vjerna slika historijske zbilje dotičnoga momenta historijskoga, ne traži se niti treba da budu iznesene sve činjenice, dosta je da su samo bitne i karakteristične; niti treba, da se iznose pojedine riječi onako kako su izrečene, već je dosta da im bude izneseno značenje i to samo tada, kada bi trebovale da obilježe (karakterišu) dotični historijski momenat. To je jasno odatle, što se može jednako vjerno pripovijedati pa i opisati isti dogogjaj drugim riječima i drugim formama govora. Jevreji, koji se na pr. služe u pripovijedanju i opisivanju direktnim govorom, mogu nam jednako projektirati sliku jednoga dogogjaja, bar onima, kojima je poznata narav upravnog govora, (premda u dogogjaju nije ulazio ni najmanje upravni govor) kao što nam mogu vjerno isti dogogjaj predstaviti i oni, koji se služe neupravnim govorom.

Vjernost historijske zbilje ne bi bila povrijegjena, kada ne bi bile napomenute neke činjenice, koje su zbilja postojale; jer i ako bi u takovu slučaju slika ostala nepotpuna, i mi je gledali kao u polutami, koja bi nam krila nekoje njene crte, za sliku bi se ipak moralo kazati, da je vjerna premda nepotpuna, jer ono, što bismo mi tu gledali, odgovaralo bi historijskoj zbilji, i ako mi tu ne bismo vidjeli svega. Kao što slika jednog lica u čitavom svomu koloritu sa svim gradacijama claire — obscur-a može biti vjerna slika, tako može biti nacrt slike, vjeran nacrt. Kazao sam gore, da to stoji samo do namjere piščeve, pa to i ovdje ponavljam.

Ne smije se tražiti u historijskom spisu nešto, što hoće čitalac da nagje, već se mora tražiti, da li odgovara historijskoj zbilji ono, što je historik htio i namjeravao da kaže. U slučaju da ono, što je htio kazati historik i onom formom govora, kojom je htio to pričati, odgovara historijskoj zbilji, i biti će to historijska istina.

U historijskom prikazivanju mogu se nabrajati i prikazivati činjenice, a mogu se činjenicama označiti uzroci, svrhe i namjere, povodi (motivi), koji su utjecali na postanak i razvoj činjenica, što daje pravi karakter i vrijednost historiji. U prvomu

slučaju bit će takovo pisanje kronika, u drugomu historijski psihološki pragmatizam. Kao što u prvome slučaju može biti neistine, tako i u drugomu, i mnogo više nego li u prvomu, jer subjektivno razpoloženje može tu znamenito mjesto zauzeti; taj subjektivizam može oči istraživaocu zabliještiti, da ne vidi zbilje ili da je vidi kroz kristalni bridnjak, to jest ondje, gdje je nije; a može pisca svratiti, da kaže nešto, što nije nikada bivalo već je samo u njegovoj želji bilo ili i jest, da je tako bilo, ili da tako bude. I u kroniku i u pragmatičnu povjest mogu ući različite forme govora, to jest predstavljanja, a da se to ne bude kosilo nimalo sa historijskom zbiljom. Tu može biti forma oštro znanstvena (ad apicem scientiae), može biti akomodativna, dubitativna, poetična, aproksimativna; ova zadnja naročito kada se hoće da istakne poglavito jedan momenat u historijskoj zbilji, a o drugima se ili šuti ili samo aproksimativno (po prilici kako je moglo biti) govori, ne kosi se s historijskom zbiljom, jer budući da čovjek ne posvaja čitavu zbilju u nijednoj znanosti, već samo neki sićušni dio, tako i u historijskoj. Stoga, kao što će nam kategorička tvrdnja pružiti historijsku zbilju, tako će nam kazati i dubitativna i aproksimativna forma govora, da je to dubitativna istina bar za onoga, koji nam kaže, da je to, što on kaže, aproksimativno, da se naime približuje historijskoj zbilji, o zbilji koje tačke on ne namjerava pričati, jer mu to ne iziskuje svrha pisanja, da kaže čitavu istinu.

Postavljam pitanje: Može li historija poprimiti u se mite, a da se to ne kosi s objektivnom historijskom zbiljom? Iz svega onoga, što sam na drugom mjestu govorio o mitima, o sadržaju njihovu i klasifikaciji, o snošaju njihovu sa alegorijom, odgovor bi moj bio, da se mit ne kosi ni malo sa historijskom zbiljom, osim mita, koji sam svrstao u grupu pseudohistorijskih mita, za koje historik jamči; ne kosi se niti u slučaju, kada mit bude unesen u povjest uz ove uvjete: 1° ako služi historiku kao forma govora, kojom se on služi, da prikaže činjenice i ideje; 2° ako ideje, koje se kriju pod obvojem mita, što ih historik usvaja, budu odgovarale istini.

Ovako shvaćeni miti mogu imati mjesta u historiji, da to ne bude na zator istine i zbilje; dosljedno takovih mita i uz ove uvjete može biti i u Bibliji, kao što sam već na drugom mjestu napomenuo.

Historijska je istina vjerna slika lica sa glavnim i karakte-

rističnim njegovim crtama jednoga doba ili naroda; vjerna slika, koja može obuhvatiti lice sa svake njegove strane, pa nam može pokazati samo jednu ili više stranica prema namjeri onoga, koji nam hoće da pokaže tu sliku. Hoće se, da nam budu tu prikazani vjerno i istinito svi snošaji izmegju dotičnih crta, to jest u svemu onomu prepletaju historijskih činjenica da mi vidimo svezu, koja ih je udružila, izvor, odakle su protekli.

To se može postići i filozofskim i simboličkim i historijskim i mješovitim mitima. U ovom slučaju miti nijesu drugo nego forma govora, koja, dok u sebi nosi objektivnu istinu, ne dotiče se nimalo historijske zbilje. A iz historijske zbilje ne može se istisnuti sadržaj mita, koji može biti ili religiozna, ili moralna, ili filozofska kakova nauka, ili simbolična slika naravnih pojava i historijskih dogogjaja, ili pouka na bazi historije, okićenoj prema namjeri i smjeru, koji se hoće postići. Ovo sve spada na historijsku zbilju. Ako bi bilo kakove sumnje o ovomu, što sam kazao, sumnja bi mogla pasti jedino na ovaj zadnji slučaj, to jest, da li historijski roman može imati mjesta u historiji. Historijski roman, kao roman, ne može dakako imati tu mjesta, jer se historijska zbilja mora lučiti oštro od historijskog romana; ali bi mogao ući u historiju kao historijska činjenica, to jest kao nauka neke osobe, koja je čitatelju ponugjena u formi romana, naročito ako to biva istaknuto u dotičnoj historiji. Ako se alegorije ne kose sa historijskom zbiljom, kad ulaze u povjest ne kao historijske činjenice, već kao alegorije, ne bi se imali kositi niti historijski miti, jer su i jedni i drugi neka forma govora, kojom se sve drugo hoće, da kaže nego li što same riječi ad litteram znamenuju. Kod modernih pisaca povjesti ne će možda biti potvrde za tako što; ali odatle ne slijedi da se tako što ne može sljubiti sa historijskom zbiljom. Moderni to izbjegavaju ili radi običaja već uvedenoga, ili s razloga, da bi jasniji bili i izbjegli nerazumljivosti, to jest, da im se njihov preneseni govor ne shvati kao oštro literarni, pa u tomu slučaju bit će takov način pisanja jasniji, ali stoga ne će se moći kazati, da se obratni način historijskog pisanja kosi sa historijskom objektivnosti. Jasnije prikazati historijske činjenice za neku dobu i vjerno prikazati historijsku zbilju, nijesu to dva pojma, koja se poklapaju; tako se ne pokrivaju niti ova druga dva pojma, naime: tamniji način pisanja historije prema shvaćanju našega doba, i krivo prikazivanje historijske zbilje. Tko bi stao

čitati parabolu kod Evangjeliste Luke „de epulone et Lazaro“ ili „de Sammaritano“, pa to shvatio kao historijsku zbilju, jamačno bi se prevario; ali ta zamjena smisla ne bi ništa naškodila historijskoj zbilji Isusovih riječi i ispravnosti nauke, koja se tu krije. U ovom i sličnim slučajevima moralo bi se kazati: ja sam se prevario čitajući i ne shvaćajući, a nije prevario mene pisac kazujući mi nešto, što ne odgovara istini. Postoji disciplina zvana hermeneutika (ἑρμηνεῖα, od ἑρμηνεύω), a to su neka pravila — kako je dobro svakomu poznato — koja nevješt čitalac jednoga auktora mora da imade pred očima, ako hoće da ga shvati bez muke, i da mu shvati pravu njegovu misao. Inače posve lako da se prevari u čitanju, naime ako i shvati *sensum verborum*, da ne shvati *sensum sermonis*. Ernestius piše s pravom u predgovoru Ciceronovim djelima: „*Casanbony in intelligenda scriptorum antiquorum oratione saepe sibi accidisse dicit, ut, cum solus sibi legeret, sibi videretur plane intelligere; cum autem perspicius et planis verbis explicandi necessitas oblata esset, fraudem sibi fecisse intelligeret (ad T. IV. Opp. Cicer. p. XI. seqq.)*. Kao što postoji hermeneutika za neke pisce — naročito iz davnine — kada pišu o znanstvenim stvarima ili socijalnim ili političkim prilikama svoga vremena, tako valja da postoji neka hermeneutika i za spise onih, koji se bave historijom.

Sabiram u kraće, o čemu sam do sada raspravljao:

1. Historijska je istina slika zbiljskih činjenica, koje imadu svoj izvor u slobodnoj ljudskoj volji, i koje su megjusobno udružene kauzalnom svezom namjerâ i posljedicâ.

2. Ta slika može nam biti prikazana znakovima i riječima ili pismom.

3. Cjelokupna slika historijske zbilje može imati i imade zbilja različitih stranica. Može nam biti prikazana jedna ili više, ova ili ona, a da se to ne kosi nimalo s objektivnom historijskom istinom.

4. Stoji do namjere piščeve, da nam ovu ili onu stranicu pokaže, da ovaj ili onaj momenat istakne, a o drugima ili da šuti ili samo mimogred nešto napomene.

5. Kada ona stranica ili onaj momenat, koji imade pred očima pisac, odgovara historijskoj zbilji, to će biti historijska istina; ne bude li odgovaralo zbilji ono, što pisac hoće da kaže, to će biti historijski error.

6. Čitalac nema prava da tu traži nešto, što mu se prohtjedne, pa ma to i spadalo na historiju, i tražiti, da li to odgovara zbilji, već ima pravo iziskivati, da samo ono odgovara zbilji, što pisac namjerava da kaže.

7. Historijska zbilja može nam biti prikazana različitim formama govora, a da se to ni malo ne spotakne o historijsku istinu: forme su različiti obvoji, koji ne mijenjaju ništa u stvari.

8. Forma govora može biti: a) *čisto znanstvena;* b) *akomodativna* (kako se običaje govoriti, premda se riječi doslovno ne shvaćaju, kao na pr. kada učeni ljudi govore, da sunce zalazi i izlazi); c) *dubitativna;* d) *aproksimativna;* e) *poetična,* koja zahvaća alegoriju, simbol, parabolu, i mit, kako sam ga ja protumačio i shvatio.

9. Pseudohistorijski mit biva izuzet, kada je unesen ne kao neka pojava u historiji, već kao historijska zbilja.

10. Ovakova historijska metoda može biti i u Bibliji.

11. Razlučiti pak forme govora jednu od druge, pa pokazati put, koji vodi do pravoga značenja, posao je hermeneutike, koja je rezultat trijeznog kritično-filozofsko-historijskog istraživanja.

12. Buduć da se dogmata u Bibliji ukrštavaju, a mnoga stapaju sa historijom i tijesno udružuju, zadnji sud valja da izreče »*magisterium authenticum et infallibile*« Crkve, kojoj je suditi *de vero ac genuino sensu sac. Scripturae.*

9. Dva riješena pitanja.

Kod nekih egzegeta provlači se riječ »*pisati povijest na orijentalnu.*« Pitanje je: može li i smije li teolog kazati, da hagiografi pišu povjest po orientalnu, a da se ta tvrdnja ne srazi sa nepogrješivošću Biblije. Na ovo pitanje bio bi odgovor: to se može i ne može kazati; to stoji do značenja, koje se dade rečenici »*pisati povijest na orijentalnu*«.

Način prikazivanja historijske istine ne odlučuje ništa, niti utječe na historijsku istinu.

Shvati li se *pisati povjest na orijentalnu* kao neka forma pisanja, koja bolje odgovara ćudi, podneblju, jeziku jednoga naroda, to može stati. Upotrebljavanje na pr. tropa, življih slika, alegorija, simbola itd., kakvi nijesu u običaju kod naroda drugih

krajeva, ne može ni malo škoditi historijskoj zbilji. U slučaju da bi škodilo, naime da bi čitalac zamijenio pravi smisao sa krivim, to bi stalo do njega, a ne do pisca, kao što bi stalo do čitaoca, kada bi se latio knjige, koja je napisana jezikom njemu slabo razumljivim, pa dao drugo značenje nekim fonetičnim znakovima, koje im ne daju poznavaoci toga jezika, dosljedno, koje im nije dao niti sam pisac.

Ako se pak shvati *»pisati povjest na orijentalnu«* tako, da tu imade historijskih činjenica prepletenih sa pseudohistorijskim mitima, kojima dotični pisac ne daje više važnosti, nego li je oni imadu u sebi, a megjutim on o tomu ništa ne kaže svomu čitaocu ni izrijekom niti drugim načinom, već ih unosi u svoju povjest kao i svaku drugu činjenicu: to se ne smije dopustiti u Bibliji. Razlog jest, jer takovo što nije više objektivna realnost, dosljedno niti historijska istina.

Takogjer je u upotrebi kod drugih egzegeta i ova riječ: *»kazati nešto, kako se to prikazuje našim osjetilima (secundum quae sensibiliter apparent — secondo le sensibili apparenze).* Ovim hoće da kažu ti egzete, da hagiografi u mnogo slučajeva govore o pojavima u prirodi onako, kako se ti pojavi prikazuju osjetilima, premda u istinu ne biva to tako, ili ne odgovara zbilji. Ova je formula uzajmljena iz *»Enciklike«* Leona XIII. od god. 1894., koja se enciklika bavi ex professo tumačenjem sv. Pisma.

Tu se veli ovako: *»Sacri scriptores noluerunt tradere disciplinas naturales; unde etsi de rebus naturalibus loquuntur, considerandum est, eos potius quam explorationem naturae recte persequantur, res ipsas aliquando describere et tractare aut quodam tractationis modo, aut sicut communis sermo per ea ferebat tempora hodieque de multis fert rebus in cotidiana vita ipsos inter homines scientissimos. Vulgari autem sermone cum ea primo proprieque afferantur, quae cadant sub sensus, non dissimiliter scriptor sacer (monuitque et Doctor angelicus) ea secutus est quae* **sensibus apparent,** *seu quae Deus ipse, homines alloquens, ad eorum captum significavit humano more. Haec ipso deinde ad cognatas disciplinas, ad historiam praesertim juvabit transferri.«* (Encyc. *Providentissimus Deus*). Egzegeti, o kojima je govor, riječi *»quae sensibus apparent«*, primjenjuju ne samo pojavima fizičnim, kao na pr. da sunce izlazi ili zalazi . . . već primjenjuju i pojavima u historiji. A to oni čine oslanjajući se na riječi same Enciklike *»haec ipso dein ad cognatas disciplinas ad historiam praesertim juvabit transferri.«*

Postavlja se dakle pitanje: da li se ispravno može kazati: „hagiografi govore često o historičkim činjenicama, *secundum ea quae sensibus apparent?«*

Na ovo pitanje ne može se odgovoriti prije, nego li se vidi, što bi moglo značiti u historiji, *»quae sensibus apparent«*. Što nam se u prirodnim pojavima kaže osjetilima, a realnost, ne odgovara, razumljivo je svakomu, komu ne manjka barem neko elementarno poznavanje prirode i njenih glavnih zakona. U afrikanskim suhim pustarama, putniku, koji gazi preko onog ražarenog pijeska, čini se, da mu je jezero pred očima u koji se ogledaju odalja drveća; a sve što se više on tomu jezeru približava, ono mu izmiče izpod nogu njegovih, jer tu nema vode, već je suhi i ražareni pijesak. Ovo je prirodna pojava, koja se našim očima prikazuje, ali zbilji ne odgovara, jer u toj pustari nema ni kapi vode, već mjesto vode suhi pijesak i zrak nejednako rijedak, sa zemlje u vis, radi jače topline, što je pijesak u sebi hrani. Uslijed tih prilika zrake se predmeta, što su od nas odaljene, odbijaju kao od jedne glatke površine i dopiru nam tako u oko, noseći predmet kao odražen iz zrcala. Kada bi se o ovomu pojavu govorilo ne inače, nego li se prikazuje našemu očinjemu vidu, na pr.: „ogledaju se visoka stabla u tihu i glatku površinu jezera sred suhe afrikanske pustare", to bi se zvalo govoriti *secundum ea quae sensibus apparent.*

Ovaj način govora nije pogrješan, dok se znade za uzrok toga pojava, a uzrok se šuti i prava objektivna zbilja, a samo se kaže ono *quod apparet.*

Ali što bi moglo biti slično ovomu prirodnom pojavu u historičkim činjenicama? Ako u historiji nema drugo, osim onoga, *quod sensibus apparet* i kauzalna sveza izmegju uzroka i učinaka, izmegju namjera i posljedica, koje *sensibus non apparent:* ne bi moglo biti ništa drugo slično, već to, što bi se našim osjetilima činilo, da se zgodilo nešto, što se zgodilo nije, ili kada bi zamijenili jednu činjenicu s drugom, jednu osobu s drugom. Ali u ovomu slučaju govoriti *quae sensibus apparent,* bilo bi govoriti neistinu.

U ovomu smislu Enciklika *Providentissimus Deus* nije mogla govoriti o historiji u Bibliji. Kad ipak „Enciklika" govori, valja da to nešto znači. Taj smisao može se dohvatiti iz konteksta same „Enciklike." Tu se govori: *»quae sensibus apparent seu quae*

Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more.« To jest tu se govori »*humano more*«, tu se upotrebljavaju forme govora, kojima se čovjek služi, da svoje misli iskaže, naročito one forme, koje su bile osobitost onoga naroda, kod kojega je živio hagiograf, i vremena, kada je pisao. Riječi »*ad eorum captum significavit* (hagiographus) *humano more*« obzirom na povjest znače, da su se hagiografi u pisanju historije služili formama pisanja, kako je bio običaj kod onoga naroda, za koji su pisali. Stoga, da se u pisanju povjesti služe akomodativnom, dubitativnom, aproksimativnom, poetičnom formom, koja zahvaća i alegoriju i parabolu i simbole i mite u smislu, kako sam ih ja granicama ogradio, a to prama potrebama i prilikama i prama svrsi, koju su hagiografi imali pred očima (pod utjecajem Božje inspiracije) da pišu. Egzegeti pak, koji se laćaju sv. Pisma, da moraju to imati na umu u tumačenju sv. Pisma i prama tomu kriteriju tumačiti, a ne stvarati neke subjektivne kriterije, ili prema nekim drugim kriterijima, koji su ušli u običaj kod pisanja profane povjesti, tumačiti Bibliju, te u slučaju, da ne bi nešto odgovaralo tomu kriteriju, zabaciti kao pogrješno i neispravno u Bibliji. Kriterij objektivne istine u Bibliji — prema mišljenju Enciklike *Providentissimus* — spoljašnja nije forma pisanja, već je nutarnja suština.

Pošto su ovako objašnjene riječi *Enciklike* i zajamčeno im pravo značenje, odgovaram na gore postavljeno pitanje. Hagiografi, kad govore o historijskim činjenicama, ne govore niti iznose kao historijsku istinu činjenice historijske onako, kako su im se prikazale osjetilima, pa makar ih osjetila i prevarila, već nam ih iznose u obvoju pučkoga načina (forme) pripovijedanja, pod kojim se krije sušta istina iliti realnost. Stoga rečenica »*pisati povjest secundum quae sensibus apparent*« može se dopustiti u ovomu zadnjemu smislu, ali nikako u prvomu; a razlog je očevidan, jer se to ne da nikako sljubiti sa historijskom istinom, niti sa nepogrješivosti biblijskom.

10. Sadržaj II. i III. pogl. Geneze.

1. Što se pripovijeda u II. i III. pogl. Geneze? Je li to čista historija, je li psedo-historijski mit ili historijski, jesu li to alegorije, koje kriju u svomu obvoju filozofsko-religiozne ideje ili simboli, koji znamenuju historičke činjenice, ili prirodne pojave?

Postupam isključujući što nije, da ujamčim, što mislim da jest.

To nije pseudohistorijski mit, prema definiciji, koju sam mu ja dao na drugom mjestu. To je očito, jer u protivnom slučaju ne može više biti govora o kakovoj objektivnoj istini.

2. To nije historijski mit, to jest pripovijetka, koja, upotrebljavajući kostur nekih historijskih činjenica njih popunjuje, zaobljuje na svoj način, s namjerom ne da čitatelju pruži historiju, već da mu dade neke moralne pouke. Ovo isključujem, jer me na to steže analogia fidei, koja priznaje neke historijske činjenice u ovim poglavljima Geneze.

3. To nije niti čisto filozofski mit, koji u sebi nema ništa, osim ideje zaodjevene metaforama. Ovo isključujem s istoga razloga, radi kojega sam istisnuo i historijski mit.

4. Isključujem odatle i čisti simbol historijskih činjenica ili prirodnih pojava; jer prema „analogia fidei“ tu se kriju dogmata o stanju, u kojemu je Bog stvorio čovjeka, i de donis supernaturalibus i praeter naturalibus, kojima su prvoroditelji bili urešeni.

Ovo moje mišljenje potpuno se slaže sa odgovorom Komisije „de re biblica“ na upite „de caractere historico trium priorum capitum Geneseos,“ kojim se potvrgjuju moje tri prve tačke. Na prvu moju tačku odgovara Komisija na upit:

»*Utrum non obstantibus indole et forma historica libri Geneseos . . . . . . doceri possit praedicta tria capita Geneseos continere non rerum vere gestarum narrationes, quae scilicet objectivae realitati et historicae veritati respondeant; sed vel fabulosa ex veterum populorum mythologiis et cosmogoniis deprompta et ab auctore sacro, expurgato quovis politheismi errore, doctrinae monisticae accomodata?*«

R. Negative.

Na drugu moju tačku, Komisija na upit:

»*Utrum doceri possit . . . . esse legendas ex parte historicas et ex parte fictitias ad animorum instructionem et aedificationem libere compositas?*«

R. Negative.

Što se tiče treće tačke, ima potvrde za nju u odgovoru Komisije, kojim sam potvrdio moju prvu tačku.

Što dakle sadrži drugo i treće poglavlje Geneze?

Odgovaram: to je mješovita alegorija. Tu se sadržaju neke čisto historijske činjenice i obvojem alegorskog govora znamenuju neke religijozne ideje.

Taj alegorski govor nosi još na sebi dva obilježja jevrejskog jezika, a to su direktan govor i antropomorfizam.

Historijske su činjenice ove:

1. Stvorenje čovjeka. 2. Jedinstvenost ljudskoga roda. 3. Stvorenje žene. 4. Zapovljed neku ili zakon neki, kojega su se imali držati uz neki uvjet. 5. Prekršaj te zapovijedi. 6. Posljedice toga prekršaja. 7. Obećanje budućega Spasitelja.

Ideje pak, što se kriju u alegorskom odijelu, jesu:

1. Neko čestito duševno stanje, u kojem su se nalazili prvoroditelji. 2. Nauka, da je čovjek sastavljen od tijela (materije), koje se rastaviti može, i od duha, koji se ne dade rastaviti ni uništiti. 3. Nauka, da je volja čovječja slobodna, da može privoljeti i ne privoljeti, pristati i odbiti zapovijed ili zakon, te time zaslužiti ili ne zaslužiti. 4. Svetost i jedinstvenost braka, kojemu je oslon megjusobna ljubav, i to takova ljubav, koja nadilazi i onu ljubav, koja udružuje roditelje s djecom njihovom i djecu s roditeljima.

Što se tiče rasporeda u činjenicama, o kojima je tu govor, ne treba misliti, da se hagiograf drži čvrsto kronološkog reda. Hagiograf završuje u I. poglavlju stvaranje i tu govori: »*creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam fecit eos*« (cap. I, ver. 28.), pa završuje riječima: »*et factum est vespere et mane dies sextus*«.

Bili su dakle Adam i Eva stvoreni već šestoga dana stvaranja.

U drugom poglavlju govori se o sedmom danu, o stvaranju čovjeka *ex limo terrae,* kako je nasagjen bio vrt Eden, opisuju se rijeke, koje su ga protjecale, govori se, kako je Bog postavio Adama u taj vrt i spominje se zapovijed, koju mu je dao.

Nakon ovoga veli se »*Non est bonum homini solum esse . . . Adae non inveniebatur adjutor similis illi*« . . Stoga se dalje piše o stvorenju Eve.

Ako je vrt Eden bio nasagjen sedmoga dana, to jest nakon počivanja; ako je Bog »*masculum et feminam fecit eos* već šestoga dana; ne možemo nikako stvorenje Eve smjestiti kasnije, to jest

»*postquam plantaverat Deus Eden*« i pošto je tu postavio Adama »*ut custodiret illum*«. Svakako ili jedno ili drugo mjesto po kronološkom redu ne bi moglo stati na onomu mjestu, na kojemu sada stoji. To ipak ne smeta ništa vjerodostojnosti hagiografovoj. To bi dakako smetalo u slučaju, da je zbilja hagiograf namjeravao upravo sve poredati po kronološkom redu i nama izjavio tu svoju namjeru. Smetalo bi i u slučaju, da je namjeravao kazati nam samo ono, što pojedine riječi znače, a ništa u prenesenom govoru. U ovim slučajevima trpjela bi njegova *veracitas;* ali nam on toga nije nigdje kazao; a mi, koji čitamo, ne smijemo ići tražiti tu — a to sam već više puta ponovio — što se nama prohtjedne.

Znadem, da neki egzegete misle o tomu ovako: u prvomu poglavlju govor je o stvorenju u opće, a u drugomu pripovijeda se način, kako je Bog stvorio Adama i Evu. To bi moglo biti; ali tim se ne spasava kronologija, jer pošto je tu kazano, da je Bog »*plasmavit e limo terrae*« čovjeka, kaže se, da ga je postavio u vrt Eden i da mu je dao zapovijed .... kasnije je govor »*non est bonum homini solum esse*«: to sve izgleda, kao da je Adam bio sam u vrtu Eden; pa se pripovijeda kasnije, da je stvorena bila žena. Ženi dakle ne bi bilo zabranjeno da ne jede od drveta, *quae est in medio paradisi;* al ipak malo dalje Eva priznaje, da je i za nju postojala ta zabrana. Tko bi mogao sve ovo u kronološki sklad svesti?

Ali da sve to stavimo na stranu, imade nešto ozbiljnije, što je moralo privući pažnju tih egzegeta, koji misle, da se ovdje govori o načinu stvaranja. Ako se tu zbilja radi o načinu stvaranja, morali bi ti egzegeti čitav onaj antropomorfizam na Boga prenijeti: da je naime Bog uzeo gnjile, polio je vodom, dobro je umijesio, pa odatle poput vješta lončara napravio zemljani kip i t. d. sve što slijedi.

S. Augustin već je davno napomenuo: »*Quod enim manibus corporeis Deus de limo terrae finxerit hominem nimis* ***puerilis cogitatio est,*** *ita si hoc scriptura dixerit, magis eum qui scripsit translato verbo usum credere deberemus, quam cum talibus membrorum lineamentis determinatum, qualia videmus in corporibus*«. *(De Genesi ad litter, l. 6. c. 11. 12.)* Čuvati se valja, da se ne obavije Bog antropomorfskim odijelom, naročito njegov *actus creativus.* Bog nema niti može imati što slično sa ljudskim djelima. Pod onim antropomorfskim slikama, koje se upleću u alegorijski govor,

mora da se krije nešto znamenitije, kao što se i zbilja krije, i ako to svatko ne može da dohvati, naročito ne na prvi mah i pogled.

11. Prijevod pogl. II. od v. 7. pa dalje prema jevrejskoj matici.

Ver. 7. I umijesi Jahve Elohim iz zemaljske gnjile zemljana Adama i udahne mu duh života, i Adam ožive.

8. Već odmah u početku nasadi Jahve Elohim perivoj na mjestu raskošja i smjesti tu Adama, kojega bijaše umijesio.

9. I Jahve Elohim čini da izraste iz zemlje svakojako drveće, milo oku i ugodno okusu; pa i drvo od života usred perivoja i drvo razabiranja dobra od zla moralnoga.

10. A potok izviraše iz mjesta raskošja! i natapaše perivoj, pa se odatle cijepaše u četverostruku rijeku.

11. i 12. Prva se zvaše Phison, ta paše čitavu zemlju Havilah, gdje imade zlata. A zlato je te zemlje izvrsno: tu imade Bedolah i kamena Hašoham.

13. A druga se zove Gidon: ta teče okolo čitave zemlje Huš.

14. Treća se zove Hidekel: ta teče prema Asuru. Četvrta se pak rijeka zove Pherath.

Ver. 15. I uzme Jahve Elohim Adama, pa ga smjesti u perivoj u Eden, da ga obragjuje i čuva.

16. I zapovjedi Jahve Elohim Adamu i reče mu: slobodno jedi sa svakog drveta u perivoju.

17. Sa drveta pak razabiranja dobra od zla moralnoga ne smiješ jesti, jer u času kada okusiš s njega, umrijeti ćeš.

18. Pak pomisli Jahve Elohim, nije dobro da Adam bude sam, učinit ću mu pomoćnicu prema njemu.

19. I napravi Jahve Elohim od zemlje sve životinje poljske, sve ptice, koje su u zraku i dovede ih pred Adama da vidi, kako će koju nazvati; i kako kojoj nadjene ime, tako joj zbilja.

20. Nadjene Adam imena svakoj četveronožnoj životinji i svakoj ptici, što je u zraku i svakoj divljoj zvijeri; no Adam ne imagjaše pomoćnika sebi slična.

21. Spusti Jahve Elohim san na Adama, a kada usnu, uzme mu jedno od rebra i popuni mesom to mjesto.

22. I napravi Jahve Elohim iz rebra, što bijaše uzeo, ženu i dovede je k Adamu.

23. Adam sada pomisli u sebi: ovo je sada kost od mojih kostiju i tijelo od mojega tijela: ovo će se zvati žena, jer je od muža bila uzeta.

24. Stoga će čovjek ostaviti oca svoga, mater svoju i ljubit će se sa svojom ženom i bit će oni kao jedno tijelo.

25. Obadvojica bijahu goli: Adam i žena mu i ne stigjahu se.

Cap. III. Ver. 1. i 2. Zmija bijaše lukavija od svih životinja poljskih, što je Jahve Elohim učinio, te reče ženi: je li zbilja istina, da vam je Elohim kazao, da ne jedete sa svakoga drveta, što je u perivoju. Žena odgovori zmiji: mi jedemo od ploda sa drveća, što je u perivoju.

3. Ali od od ploda sa drveta, što je usred perivoja, kazao je Elohim da ne jedemo niti da ga se dotičemo, da ne umremo.

4. i 5. Reče zmija ženi: ne ćete umrijeti. Jer zna Elohim, da u času, kada budete vi okusili, otvorit će vam se oči vaše, i vi ćete biti slični Elohimu i znati ćete, što je dobro i zlo.

6. Žena vidje, da je drvo ugodno okusu i poželjno oku i milo pogledu, uzme od ploda i pojede, pa podade još mužu svomu, koji skupa s njom pojede.

7. Tada im se obadvojici otvore oči i poznaše, da su goli; spletu smokovlja lišća i načine sebi pojas.

8. I začuše glas Jahve Elohima, koji igjaše po perivoju pred večer, i sakri se Adam i žena mu ispred lica Jahve Elohima sred dveća perivoja.

9. Zovne Jahve Elohim Adama i reče mu: gdje si?

10. Odgovori: čuo sam glas tvoj u perivoju i vidjeh, da sam gô i sakrih se.

11. Tko ti je kazao, da si gô, ako ne to, što si jeo sa drveta, od kojega sam ti ja zabranio, da ne jedeš, a ti si jeo.

12. A Adam reče: žena, što si uza me postavio, dade mi s drveta i okusih.

13. Tada reče Jahve Elohim: što si to učinila. Žena odgovori: zmija me je prevarila.

14. Reče Jahve Elohim zmiji: da budeš prokleta izmegju svih zvijeri i izmegju svih životinja poljskih, vući ćeš se po trbuhu i hranit ćeš se zemljom sve dane tvoga života.

15. Zavrgnut ću neprijateljstvo imegju tebe i žene, izmegju sjemena tvoga i sjemena njezina: ono će strti tebi glavu, a ti ćeš zijevati žvalom ispod kopita njegova.

16. A ženi reče: silno ću pojačati muke tvoje u zatrudnjenju tvomu, ragjati ćeš djecu u bolestima, tražiti ćeš utočišta u tvoga muža, i on će gospodariti nad tobom.

17. Adamu pak reče: jer si saslušao glas tvoje žene i jer si okusio od drva, sa kojega sam ti zabranio govoreći, da ne jedeš, neka bude prokleta zemlja radi tebe, s mükom ćeš se s nje hraniti cijelo vrijeme tvojega života.

18. Drač i korovlje će ti ploditi i hranit ćeš se travom sa zemlje.

19. U znoju tvoga čela jesti ćeš kruh, dok se ne povratiš u zemlju, odakle si uzet, jer si prah zemlje, pa ćeš se u prah vratiti.

20. Adam nadjene ime ženi svojoj Heva, a to, jer je ona postala majkom svih živućih.

21. I napravi Jahve Elohim Adamu i ženi mu haljine od kože i obuče ih u njih.

22. I reče Jahve Elohim: eto Adam je postao kao jedan od nas, koji zna razabrati što je dobro i zlo; ali sada da ne pruži ruku svoju i uzme još sa drveta od života i okusi i bude živjeti do vijeka.

23. I pošalje ga Jahve Elohim iz perivoja Edena, da bi obragjivao zemlju, odakle je uzet.

24. I izagna Adama i postavi na ulaz perivoja Edena Herubina sa plamenim mačem, koji se motaše, da bi čuvao put k drvetu od života.

12. Obrazloženje mojega prijevoda.

Vers. 7. LXX prevodi: „I uliči dakle Bog čovjeka od zemlje „*καὶ ἔπλασε ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς*“ i zadahne mu u lice njegovo dah života „*καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον ἀυτοῦ πνοὴν ζωῆς*“, i čovjek postane živa duša „*καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωποσ εἰσ ψυχὴν ζῶςαν*“.

Prijevod Vulgate sudara se sa ovim LXX., osim što upotrebljava imena „Dominus Deus“, a LXX. samo „*θεός*“. Razlika izmegju ova dva prijevoda u tomu je: a) što LXX. i Vulgata imadu *χοῦν* = igitur = „dakle“, a toga matica nema; b) što prijevodi zovu *ἄνθρωποσ* = homo = čovjek, a matica zove

הָאָדָם, a ne piše אִישׁ, što bi odgovaralo prijevodu; c) što u matici imade עָפָר, a toga prijevodima nema.

Ja sam preveo *»i umijesi«* zato, što je ovdje govor o gnjili posve vjerojatno; to se dade razabrati iz korijena ili bolje iz glagola עָפַר, što znači *»bjeh nacrven«* *»rubicundus fui«*, a treba prije umijesiti gnjilu, ako se hoće što napraviti od nje.

Pridržajem imena jevrejska *»Jahve«* i *»Elohim«* i ne prenosim ih: Bog — Gospod, kako to čini Vulgata *»Dominus — Deus«*, a LXX. prevodi samo sa *ὁ θεός*, zato, što ova dva imena bolje znamenuju božanska svojstva, ako se osvrnemo na njihovu etimologiju. Elohim označuje svemožnost, a Jahve apsolutnu neodvisnost, što jedino može pripadati prvomu uzroku svega, vječnost i nepromjenljivost, što je osobitost onoga bića, koji je *actus purus, prima causa.*

וַיִּפַּח prevodim *»i udahne«*; nijesam htio prevesti *»puhne«* ili *»dune«*, kao što drugi prevode, kao na pr. vrlo uvaženi prijevod francuski Glairè-a *»et il soufla sur son visage«* i Dr. Leander Ess *»er blies den Lebenshauch«*; a to stoga, što se tu ne upotrebljava riječ הָבַל, što bi značila *»izdisati«*, „ispuštavati dah“, odakle הֶבֶל = *»halitus«* ili *»aura«*; već Mojsije tu upotrebljava glagol נָפַח, koji nije sinoniman sa navedenom riječi.

בְּאַפָּיו preveo sam *»u nj«*, a ne *»u lice«*, jer je to hebraizam svakomu dobro poznat, koji se svakog gotovo časa nalazi u Bibliji, a znači čitav subjekat, o komu je govor. Primjera ne navodim, jer ih puna Biblija.

S istoga razloga preveo sam *»i Adam oživе«*, a ne *»duša živa«* „et l' homme fut fait âme vivante“ itd.

Vers. 8. LXX. prevode „I zasadi Bog vrt (*παράδεισος* je perzijska riječ i znači mjesto, gdje se drže zatvorene zvijeri), u Edenu sa strane od istoka, i tu bi postavljen čovjek, kojega uliči.“

Vulgata nešto drugovačije: „I zasadi Gospod Bog vrt raskošja u početak, gdje postavi čovjeka, kojega bijaše učinio. Razlike izmegju Vulgate i originala ove su: Vulgata govori *»paradisum voluptatis«* a matica: perivoj u Edenu ili vrt raskošja;

„a principio“, što čini se da odgovara matici, koja bilježi מִקֶּדֶם, što bi značilo *»oriens«*, dakle *»ab oriente«*.

Moj prijevod ima „perivoj“, a ne „vrt“. „Perivoj“ istina u običaju je najviše u dubrovačkomu govoru (v. Vuk Rj. „Pelivoj“), ali ipak ova riječ nešto više znači, nego „vrt“. „Perivoj“ znamenuje krasno uregjen i okićen vrt drvećem i cvijećem. U ovom smislu bolje odrazuje maticu, nego li „vrt“.

Ja sam preveo מִקֶּדֶם *»već odmah u početku«*, kao što je prevela i Vulgata stoga, što mi se činilo, da je imao na umu hagiograf da govori više o vremenu nego o mjestu. Na to me je pr nuk la i parafraza kaldejska, koja čita: „I zasadi Bog vrt na miestu raskošja u početku“, a ima potvrde u Bibliji, da se קֶדֶם uzimlje kao *adverbium temporis* i znači *»nekada«*, *»prije«*, kao n. pr. Jer. 30, 20. Thr. 5, 21. To mi potvrgjuje i glagol קָדַם, koji i ako nije u uporabi u formi Kal, nalazi se u formi Piel i Hiphil קִדֵּם, a znači: *iti naprijed.* Napokon dodajem, da i sirski prijevod to potvrgjuje.

Prevodim „perivoj u mjestu raskošja“, a ne raskošn perivoj. Na to me je ponukao kontekst, jer niže (v. 10.) matica razlikuje perivoj od Edena (mjesta raskošja), kad govori: *»potok izviraše iz Edena* i natapaše perivoj.« S tim se slaže i kaldejska parafraza, pa i matični tekst, koji tu bilježi *praefixum* בְּ.

Gore sam napomenuo, da je παραδεισος riječ perzijska *paradaizo*, a znači z-j-ri-jak. U tomu smislu LXX. pa niti Vulgata, ko a je ovdje slijedila prijevod LXX ne prevode παραδεισος, već u onomu smislu, što nam daje riječ jevrejska פַּרְדֵּס (Cant. 4, 13. Neh. 2, 8. Eccles. 2. 5.) i znači *»arboretum«*.

Vers. 9. Vulgata se i LXX podudara sa jevrejskom maticom, osim što LXX. dodaje riječ „γνωστόν“, čega u matici nema. Inaće to ne mijenja ništa na stvari.

Kaldejska parafraza ovako glasi „I čini izrasti Elohim Jahve iz zemlje svako drveće, koje na pogled budi želje i okusu čini se dobro, i drvo života usred vrta, i drvo sa kojega voće svak koji bude jeo, saznati će razlučiti dobro od zla.

וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע prevodim: i drvo razabiranja

izmegju dobra i moralnoga zla. Tako mi se činilo bolje, jer riječ רָע znači u najviše slučajeva u Bibliji moralno zlo.

Vers. 10. Ovaj stih LXX. prevodi: „I rijeka isticaše iz Edena, da bi natapala vrt, odatle se dijeljaše u četiri pravca *(ἀρχή)*. Vulgata imade mjesto „iz Edena" *»de loco voluptatis«* „iz mjesta raskošja".

Ja sam preveo: „iz mjesta raskošja" kao što i Vulgata prevodi, a to stoga, što se na drugom mjestu stavlja razlika izmegju „perivoja" i „Eden".

Vers. 11. 12. 13. 14. Vulgata i LXX. podudaraju se u prijevodu. Jevrejska matica treću rijeku nazivlje *»Hiddekel«*, a četvrtu „Phereth", a ne kao Vulgata i LXX. „Tigris" „Euphrates." U prijevodu pridržao sam jevrejsku riječ, a to sam učinio stoga, što mislim, da se tu govori o rijekama ne realnim, koje su nekada postojale ili sada postoje, već je govor o rijekama umišljenim. Sva ta četiri imena znamenuju osobitost, koju imade svaka rijeka: פִּישׁוֹן hoće reći razlita voda, גִּיחוֹן = voda koja prodire חִדֶּקֶל = brza rijeka; פְּרָת = prodirati.

Vers. 15. Prijevod LXX. imade: I uzme Gospod Bog čovjeka, kojega bijaše uličio, i postavi ga u vrt raskošja *(τῆς τρυφῆς*, od gl. *τρυφάω* = ugodno živim).

Vulgata sudara se sa LXX., osim što nema dometak „kojega bijaše uličio."

Prevodim „u perivoj u Edenu", premda bi se na ovomu mjestu moglo prevesti „u perivoj Edena"; a to sam učinio stoga, što se na drugom mjestu razlikuje perivoj od Edena, kako sam to napomenuo na drugom mjestu.

Vers. 17. LXX. prevode: „Od drveta spoznaje lijepa (dobra) i zla ne ćete jesti (pl.); u doba kada budete (pl.) jesti s njega, umrijeti ćete.

Vulgata i jevrejska matica i kaldejska parafraza imadu singular: „ne ćeš jesti, umrijet ćeš."

Držao sam se u prijevodu jevrejske matice.

Vers. 18. LXX. prevodi: „I reče Gospod: nije lijepo (dobro) da čovjek bude sam, učinit ćemo *(ποιήσωμεν*, futurum dor.) pomoćnika *(βοηθὸν)* prema njemu.

Vulgata: „I reče Gospod Bog: nije dobro da čovjek bude sam, učinimo mu pomoćnika slična njemu.

Razlika izmegju LXX. i matice u tomu je, što LXX. prevodi „ποιήσωμεν“ učinit ćemo, a matica אֶעֱשֶׂה־לּוֹ = učinit ću mu, a Vulgata prevodi »*faciamus*«. LXX prevodi *κατὰ αὐτόν*, a u matici stoji כְּנֶגְדּוֹ = „koji bi pred njim bio“; što još bolje Vulgata izrazuje »*simile ei*«.

Prevodim „Pak pomisli Jahve“. Riječ אָמַר znači doduše reče = dixit; a pomišljati se običajno kaže sa dodatkom אָמַר בְּלִבּוֹ = dixit in corde suo = promišljao je; ali buduć da ima primjera, kada i sama riječ אָמַר znači pomišljati, volio sam tako prevesti, jer *govor* pretpostavlja subjekat, komu se govori, a u našemu slučaju nema nikakova subjekta.

Prevodim עֵזֶר pomoćnicu (ženskog roda) ne s drugoga razloga, već stoga, što se odnosi na ženu.

Vers. 19. LXX. i Vulgata siluju se, da drugi dio ovoga stiha ad litteram prevedu maticu jevrejsku, stoga su nejasna oba prijevoda.

יִקְרָא־לוֹ	אֲשֶׁר	וְכֹל
αὐτὸ (ἐὰν) ἐκάλεσεν	*ὅ*	*καὶ πᾶν*
vocavit	quod (enim)	omne

הוּא	חַיָּה	נֶפֶשׁ	הָאָדָם
τοῦτο	*ζῶσαν*	*ψυχὴν*	*Ἀδὰμ*
ipsum (est)	viventis	animae	Adam

שְׁמוֹ

ὄνομα αὐτῷ

nomen ejus

Da izbjegnem nejasnoći, preveo sam: „I kako kojoj životinji nadjene ime, tako joj zbilja.

Vers. 20. Mala razlika u izražaju imade ovdje izmegju LXX. Vulgate i matice jevrejske.

Jevr. בְּהֵמָה što uopće znači „četveronožnu životinju“, to LXX. prevodi *τοῖς κτενέσι,* što bi bolje znamenovalo „stada“ domaća ili „blago“; Vulgata prevodi „animantia“, što ima širi opseg.

*

Jevrejski חַיָּה znači „životinju“ (što žive), LXX. *τοῖς θηρίοις* bolje bi odgovaralo pojmu „zvijeri“, kao što prevodi i Vulgata *»bestias terrae.«*

Ja sam gledao, da mi se prijevod što više približi matici, stoga sam preveo „četveronožnoj životinji“ i „divljoj zvijeri.“ Ovo sam zadnje tako preveo, jer mi se činilo, da bolje odgovara riječi שָׂדֶה.

Vers. 21. LXX prevodi: „i spusti Bog zanos (*ἔκστασιν)* na Adama;“ Vulgata ima *»soporem«*. LXX. nije upotrijebio u ovom slučaju riječ „*ὕπνον*“, što bi se više sudaralo sa „soporem“ Vulgate. *Ἔκστασις* znači *»mentis excessus, mentis alienatio«*. Korijen je ove riječi *ἐξίστημι*; hoće reći „smjestiti stvar na drugo mjesto“. U ovom smislu govori se i u N. Z. Act. X, 10. „*ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις*-extra se raptus — bi zanesen u duhu.

Najvjerniji je slika „*Ἔκστασις*“ bio bi ovaj opis: *»mentis alienatio, cum hominis vigilantis sensus externi plane cessant, ut nihil sibi propinquum videant et animus a corpore ad tempus secessisse videtur, corporis omniumque rerum externorum plane oblitus et tantum convertitur ad imagines intus objectas«*.

Teško bi se u hrvatskom jeziku našla riječ, koja bi kazala čisto ova obilježja (notae), što ih ima riječ „*ἔκστασις*“. Riječ: „obmana“, „zanos duha“ približuju se. Imade u narodu riječi „nesvijest“, koja ništa bolje ne odgovara „*ἔκστασις*“.

Ja sam preveo „s a n“, kao što je i Vulgata prevela, a תַּרְדֵּמָה običajno se uzimlje u smislu sna, rijetko kada u smislu tjelesne slabosti.

Vulgata prevodi: *»cum obdormisset«* sa *»cum« historicum*, kojim se hoće da kažu prilike ili uzroci doggjaja, o kojem se govori, a u LXX. to se ne kaže, već se kaže indikativom „*καὶ ὕπνωσε* = „i zaspa“. Matica jevrejska, koja ne pozna latinskih i grčkih sintaktičnih tančina, može se prevesti i tako i ovako. Ja sam se držao Vulgate

Versic. 23. Obzirom na ovaj stih izmegju LXX. i Vulgate razlika je u tomu, što LXX. prevodi אִשָּׁה = *γυνή*, dok Vulgata upotrebljava paronomaziju, pa prevodi „Virago“ od riječi „v i r“. Obadva prijevoda ispustili su riječ פַּעַם, koja bi se

mogla prevesti „tvorevina“. פַּעַם znači udarati, tući, pa udarajući nešto napraviti, nešto kao kovač što udarcima napravi koje orugje. Imade potvrde kod Jezaije XLI, 7. Ja sam pristao uz prijevod LXX.; riječi „žena“ dao značenje, koje odgovara latinskoj riječi „u x o r“, a to stoga, što je hagiograf imao na umu bračnu svezu, kako se to čisto razabira iz stiha, što odmah niže slijedi. — Jevrejska riječ אִשָּׁה opsega je širega. Upotrebljena je u Bibliji, da označi i ženu i zaručnicu i suložnicu, pa se kadikad upotrebljava i za životinje.

Vers. 24. Vulgata se slaže sa LXX. Obadva prijevoda odalečuju se od matice u tomu, što se u matici ne čita *οἱ δύο* = „d u o“. Ja sam upotrijebio riječ „sljubiti“, koja odgovara i bolje označuje jačinu jevrejske riječi דָּבַק.

Cap. III. vers. 1. Vulgata i LXX. i ako se u prijevodu doslovnom ne sudaraju sa maticom, daju nam ipak čist smisao matičin. LXX. dodaje *ὁ ὄφις* u rečenici „i reče zmija ženi“, što nema ni matica ni Vulgata. Vulgata prevodi »*cur praecepit vobis Deus ut non comederetis*«, a prema matici bilo bi „j e l i z b i l j a i s t i n a, d a v a m j e E l o h i m k a z a o“. LXX. imade superlativ *φρονιμώτατος*, a Vulgata komparativ „c a l l i d i o r“, što je sve jedno, jer nijesu rijetki slučajevi, gdje se u grčkomu jeziku upotrebljava superlativ mjesto komparativa.

Ja sam preveo: „Je li zbilja istina, da vam je Elohim kazao“, jer bolje odgovara אַף כִּיאֲשֶׁר.

Vers. 2. i 3. LXX. imade u ovomu stihu: „i reče žena zmiji“, kao što stoji u matici; u Vulgati je rečeno sa relativnom rečenicom »*cui*(serpenti) *respondit mulier*«. Razlika je takogjer izmegju Vulgate i LXX., što Vulgata ima »*praecepit nobis Deus ne commederemus*«, a LXX. ima »*reče nam Gospod*«. Ja sam se odalečio nešto i od matice i Vulgate i LXX., to jest nešto slobodnije preveo: »*Kazao je Elohim, ne jedite niti ga se doticajte, da ne umrete*«. U svomu sam prijevodu uveo upravni govor, česa nema u matici, a tako sam učinio, jer mi se činilo, da bolje odgovara duhu našega jezika. Ovdje mi je napomenuti i ovo: Kad bi me tkogod upitao, zašto sam se odalečio od Vulgate na više mjesta, te gdje ona prevodi «*praecepit*«, ja mećem „reče“; ja bih odgovorio ovako: Istina je, da riječ אָמַר u više slučajeva ima zna-

čenje zapovjedi (jussit) i morala bi se prevesti „zapovjedi"; ali to značenje riječ je poprimila u kasnije srebrno doba jevrejskoga jezika. U starije doba, kada se je radilo o zapovijedi u oštrom smislu riječi (statutum, mandatum), upotrebljavala se je riječ צָוָה. Ovo je razlog, da sam אָמַר preveo „reče". Inače, u našemu slučaju ova riječ uklapa zapovijed, a to se izvodi *ex poena comminata,* stoga je posve dobar i prijevod Vulgale »*praecepit*«.

Vers. 4. Obadva prijevoda i Vulgata i LXX. drže se tijesno matice. — Ja sam preveo »*u času*«, što LXX. i Vulgata prenose »*dan*«; jer jevrejski יוֹם, ako označuje dan: razmak vremena od 24 sata, znači takogjer i samo jedan čas vremena.

Vers. 6. — Izmegju matice i LXX. ima ova razlika: LXX. prevodi „*ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν*"; u matici upotrebljene riječi imadu jače značenje, to jest uklapaju želju, koja se budi na pogled jedne stvari, da ju se ima, što Vulgata prevodi »*pulchrum oculis*«, što takogjer ne izrazuje potpuno smisla riječi תַאֲוָה, jer *pulchrum* se uživa, ali se ne ima želje da ga se posvoji. Riječ »*concupiscibile*« bolje izrazuje maticu.

Takogjer LXX. prevodi „*ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι*". Čini se, da ovaj prijevod ne odgovara matici, jer חָמַד u formi Niph. značilo bi »*sladost*«, a שָׂכַל hoće reći „gledati," što LXX. prevodi *κατανοῆσαι* u smislu duševnoga gledanja. Prijevod bi LXX. ovako glasio: *i zgodno, da se postigne* (inteligencija) *razumijevanje.* Mislim, da nema potvrde u Bibliji, kada bi שָׂכַל značilo gledanje u psihičnom smislu i stoga značilo „razumijevanje." Zato mi se čini, da je bolji prijevod Vulgate, koji glasi: »*aspectuque delectabile.*« Ja sam preveo „poželjno oku i milo pogledu."

Vers. 7. — Vulgata se potpuno sudara sa LXX. Razlika ovih prijevoda i matice u tomu je, što riječ וַיִּתְפְּרוּ prevode *καὶ ἔρραψαν* (gl. *ῥάπτω* = splesti = consuo, sarcino, consarcino) consuerunt; ali ova riječ ne bi možda toliko značila, jer glagol פָּרָה znači latinski *tulit.* Može ipak ostati, ako se obazremo na smokovo lišće, o komu je ovdje govor i na pojas, jer se pojas ne može napraviti od smokovine, ako se ne splete prije smokovo lišće.

Tako Vulgata i LXX. prevode riječ תְּאֵנָה φύλλα συκῆς = folia ficus, dok riječ jevrejska znači samo »*smokva*«, a nije dodana riječ, טֶרֶף što bi značila folium. I ovaj prijevod i ako nije doslovan, ipak je dobar, kaže potpunije i jasnije smisa o piščevu, stoga sam se i držao Vulgate i LXX.

Vers. 8. לְרוּחַ הַיּוֹם Vulgata prevodi »*ad auram post meridiem*«, LXX τὸ δειλινόν, a literarni prijevod bi bio »*za vremena dnevnoga povjetarca*«. Za pravo sva ova razlika je samo na oko, jer i Vulgatin prijevod i LXX. i matičin sve jedno te isto znače. Kod grčkih pisaca (Herodot, Tukidid) ἡ ὥρα δείλη znači vrijeme iza podneva. Vrijeme opet iza podneva dijelilo se je od 2—4 sata, a to se je zvalo δείλη πρωία, pa od 4—6 sata a zvalo se δείλη ὀψία. U orijentalnim vrućim predjelima pred zalaz sunca započinjao bi puhati vjetar, koji bi trajao neko vrijeme iza zapada sunca. Stoga se je to vrijeme označivalo »*aura diei*« ili »*aura post meridiem*« ili vrijeme dnevnoga povjetarca, kako piše matica.

Vers. 10. Ovdje se ponešto razilaze prijevodi izmegju sebe i odaljuju od matice. LXX.: „Čuo sam glas tvoj, kada si šetao po perivoju"; Vulgata: „čuo sam glas tvoj u perivoju"; matica ima isto kao što i Vulgata. — Dalje LXX. ima „preplaših se, jer bijah gol i sakrih se"; Vulgata tako isto; a matica imade „i vidjeh, da sam gô i sakrih se". — Ja sam preveo „i budući vidio da sam gô, sakrih se," kauzalno, to jest, uzrok sakrivanju bila je Adamova golotinja, a tu kauzalnu svezu dobro kažu i prijevodi LXX. i Vulgata, kada dovode u svezu golotinju sa bojanjem, koja vodi sa sobom sakrivanje.

Vers. 11. LXX. prevode: „tko ti je pokazao, da si gô? nijesi li možda sa onoga drveta, od koga samoga naložio sam ti da ne jedeš, jeo?" — Vulgata: „tko ti je pokazao, da si gô. Ako ne to, što si jeo sa drva, što sam ti zabranio da ne jedeš."

Prama naravi grčkoga i latinskoga jezika obadva prijevoda trudili su se da maticu prevedu vjerno.

Vers. 12. LXX. prevode: „žena, koju si dao (μετ' ἐμοῦ) uza me, ona mi je dala". Vulgata: „žena, koju si mi dao za drugaricu, dala mi je." LXX. su ovdje više prionula uza slovo matičino, jer עִמָּדִי znači »*sa mnom*«, a Vulgata je jasnije izrazila smisao, hagiografa, kad je prevela „sociam."

Ja sam se držao Vulgate.

Vers. 13. Obadva prijevoda odgovaraju matici doslovce.

Vers. 14. LXX. u nekim kodeksima imadu nešto više, čega nema u matici niti u Vulgati, a to je *ἐπὶ τῷ στήθει σου* „po prsima" . . . ćeš se vući."

Uostalom se podudaraju obadva prijevoda sa maticom. Moj je prijevod prema matici i Vulgati.

Vers. 15. U ovomu stihu imade nekoliko markantnih razlika izmegju prijevoda LXX. i Vulgate i izmegju Vulgate i matice. LXX. הוּא prevodi *αὐτός* = *ipse,* Vulgata *ipsa,* što se inače može tako i ovako prevesti, ako se bude smatrala osamljena jevrejska zamjenica. Ali ako se bude posmatrala ova zamjenica u svezi sa glagolom, koji je uza nju, ne može se prevesti »*ipsa*« već »*ipsum*«; ta se naime zamjenica, odnosi na „semen" (sjeme), a ne na »*mulierem*« (ženu), jer glagol, kojim je vezana zamjenica, nije treće lice singulara ženskoga roda, već treće lice singulara muškoga roda. Da je ženskoga roda, imalo je biti napisano תְּשׁוּפְךָ, a inače je napisano יְשׁוּפְךָ, te bi bio smisao: ono će (sjeme) satrti glavu tvoju. Inače i LXX. meće zamjenicu muškoga roda *αὐτός*, koja se odnosi na subjekat, koji je u grčkomu jeziku srednjega roda *σπέρμα,* te tako onaj *αὐτός* = ipse ostaje bez subjekta u rečenici. Razlog, da je tako pogrješno LXX prevela, možda je u tomu, što nijesu vele pazili, na koga se odnosi ona zamjenica, već su samo imali pred očima jevrejsku maticu, u kojoj je glagol bio u trećemu muškomu licu, pa trećim muškim licem i preveli.

Imade druga markantnija razlika izmegju Vulgate i matice pa i LXX. Vulgata prevodi »*ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo ejus.*« Za ova dva glagola »*conteret*« i »*insidiaberis,*« kojima je posve različito značenje, u matici se upotrebljava jedan te isti glagol, i to je שׁוּף; LXX. takodjer ova dva Vulgatina glagola izrazuje jednim te istim, to jest *τηρέω (τηρήσει).* Ne smije se poreći prevodiocima LXX. poznavanje jevrejskoga jezika pa i grčkoga. Oni su taj glagol preveli *τηρήσει*; a što bi značila — pita se — ta riječ? Iz pismenih grčkih starijih spomenika, što su do nas doprli *τηρέω* znači »*čuvati*« »*paziti koga*« »*pridržavati*«; pa odatle *τήρησις*; „straža, tamnica" (Thucyd VII. c. 86.). zU Novomu Zavjetu češće dolazi ova riječ, ali u mnogovrsnom načenju. Negdje se uzimlje u smislu 1. „asservo," „custodio

sollicite"; 2. metaforično „reservo, quae alicui destinatae sunt;" 3. „diligenter praesto aliquid;" „4. religiose et sancte celebro;" 5. „attendo ad aliquam rem."

Ova sva značenja odgovarala bi jevrejskoj riječi שָׁמַר ili נָצַר (Prov. XXIII. 26., Kohel. XI. 4. i na mnogim drugim mjestima Star. Zavjeta.) 6. „insidiose observo", „observo malo animo", „callide capto", „insidior." (v. Joh. XV. 20 Lucae XI. 55).

Ako se uzme, da su LXX. htjeli dati zbilja jedno od gore navedenih značenja jevrejskom glagolu, teško da bi se mogao izvoditi neki smisao, kad bi ga se i natezalo, koji bi mogao zadovoljiti. Tim više ne bi mogao zadovoljiti, jer bi se uvijek tražio razlog, zašto u našoj Vulgati ona dva glagola »*conteret*« i »*insidiari*«, koji nešto drugo govore nego li prijevod LXX.

Jevrejski glagol שׁוּף ne pojavlja se često u Bibliji; ali ono nekoliko puta što se pojavlja, da je nam iz konteksta zaglaviti, da znači nešto drugo nego li znači „τηρήσει".

Riječ שׁוּף i שָׁאַף istoga korijena pojavlja se kod Job. IX, 17., Psal. 139, 11., Jez. 42, 14. Eccls. 1, 5., Jer. 2, 24., 14, 6., Job. 7, 2., Amos 2. 7., Psal. 56, 2. 3., Psal. 57, 4., Amos. 8, 4., Ezech. 36. 3. i možda još na kojemu mjestu.

U LXX. na šest mjesta stoji prevedena sa glagolom καταπαθέω i παθέω = *conculcare;* na jednom μισέω = *odio habere, exsosus esse;* na dva mjesta sa glagolom ἑλκύω = *traho;* na jednom sa ξηράνω = *arefacio;* na jednomu δεδοικῶς; na jednomu ἐκτρίβω = *contero.* Na jednomu mjestu i to Jerem. II. 24. odalečuje se od matice i daje nam parafrazu a ne prijevod, stoga ne može ništa kazati o prijevodu. Ovo mjesto Vulgata prevodi »*trahere ventum*« u smislu „zijevati za čim" „zinuti", latinski »*inhiare*«.

Prema ovomu najveći dio slučajeva prevedeno je riječi, koja odgovara latinskoj »*conculcare*« »*conterere*« i »*trahere ventum*« »*inhiare*«. Istina je, da prevodioci svih knjiga, što sam naveo gore, nijesu isti, stoga vjerojatno da su bili drugi, koji su preveli mjesto, o komu govorimo (Gen. 3,) ipak možemo stalnim držati, da se vele ne razilaze u pogledu jezika, osim ako se izuzme knjiga Jobova, gdje je prevodilac mnogo toga samovoljno preveo, izostavio, dodao *(v. Bickell. De indole ac ratione versionis Alexandrinae in interpretando Libro Jobi. Innsbruck. 1862.).*

Pitanje stavljam, zašto LXX. na jedinom ovom mjestu (Gen. 3.) prevode שׁוּף sa τηρήσει, dok su druga mjesta drugačije prevedena? Da na ovo odgovorim, ja ću iznijeti jedno svoje mišljenje. Tomu svomu mišljenju ne dodajem vrijednosti više od jedne hipoteze. Mislim, da je kod LXX. pogrješka amanuensa (prepisivača). Prepisivač, mjesto da napiše τρίψεις napisao je τηρήσεις; ta je pogrješka prešla u glavne kodekse, koje sada mi imademo, pa odatle i u sva izdanja, jer su kodeksi sa pravom lekcijom propali.

Ja sam do ovoga mišljenja došao ovim putem. Poznato je, da se je izgovor grčkih nekih pojedinih slova i slovaka promijenio kroz vijekove. Aristofan na pr. pisac petoga vijeka pr. Isusa iskazivao je ovčije blejanje sa grčkom slovkom Βῆ; Plato u svomu »*Cratilos*« kaže, da njegovi savremenici ne izgovaraju ἱμέρα ni ἐμέρα već ἡμέρα. Sada Grci baš govore ἱμέρα, a kada bi htjeli fonetično pokazati blejanje ovčije, ne bi ga mogli pokazati izgovorom njihovim sadanjim slovke Βῆ.

Ovo fonetično mijenjanje ima biti započelo za vremena Tolomejaca. Jezik grčki, koji je sa gospodarenjem Aleksandra Velikoga (336.—323. pr. Is.) raširio svoje granice na daleko, udomaćio se nakon raskomadanja Aleksandrova carstva i postao službenim komercijonalnim i literarnim jezikom u Egiptu i Palestini za Tolomejaca, u Siriji za Seleukovaca pa kasnije u Pergamu. Taj jezik nije mogao ostati netaknut od utjecaja drugih naroda, koji čisti Grci nijesu bili, naročito u izgovoru. U to vrijeme baš i spada njegovo fonetično mijenjanje, kao što i mnoge druge gramatične i sintaktične markantne promjene.

Već u drugom vijeku pr. Isusa izgovaralo se zamjenično slova i slovke grčke: ι, ει, η, οι, υ: kao čisto ι, tako na pr. ιδι, ειδει, ηδη, ειδι u izgovoru nije bilo razlike.

Ako uzmemo na um, da su se u mnogo slučajeva prepisivali kodeksi po diktovanju, posve se je lako moglo zgoditi, da je prepisač napisao jednu imenicu mjesto druge, ako su različite riječi imale isti izgovor, a drugo značenje i pisanje. Potvrde ima u grčkim kodeksima takovim zamjenama, kao n. pr. da je napisano ἑτεροῖς mjesto ἑταιροῖς, ἔχομεν mjesto ἔχωμεν, ειδι mjesto ἤδει i sličnih.

Moglo se zgoditi, da je prepisaču grčkoga kodeksa onaj, koji mu je kazivao u pero, izgovorio grčku riječ „τρίψει" pravo

«tripsei«,a prepisač nije napisao „*τρίψει*“ kako bi morao, već napisao *τηρήσει*, uslijed istozvučnosti, jer se je i ova riječ izgovarala *»tirisei«* gotovo sasvijem isto kao i ona druga, pa tako se uvukla pogrješna lekcija, odakle pogrješka i u izdanjima.

Prema ovomu momu mišljenju doveo bi se u potpuni sklad prijevod LXX. sa jevrejskom maticom i Vulgatom. Poteškoća bi neka ipak još ostala, naime, zašto Vulgata isti glagol prevodi sa dva glagola, to jest *»conteret«* i *«insidiaberis«*. Poteškoće nestaje, ako se uzme na um, da glagol שָׁאַף može imati dvostruko značenje i *»conterrere«* (concuclare) pa i *«ventum ore trahere«* ili *inhiare* = *»zijevati«* = *»otvoriti žvalo«*, kako se to nalazi kod navedenih citata Jeremije II., 24. i XIV., 6. Prema tomu čini se, da je Vulgata čak bolje iskazala misao hagiografa, kad je prevela *»conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus«*, nego da je prevela *»conteret caput tuum et tu conteres calcaneum ejus«*, jer se nogom (kopitom) može zgnječiti glava zmiji, ali zmijina glava ispod kopita ne može kopito prignječiti, ali može rastvorati žvalo, da — ako je moguće — nanese zlo kopitu, koje ga gnječi. S ovih razloga moj se prijevod sudara sa Vulgatinim, osim, što ga ne slijedi u prijevodu „ipsa“.

Vers. 16. Matica sa reduplikacijom glagola רָבָה pojačava značenje, pa bi odgovaralo „silno ću pomnožiti“; a tako isto prema duhu jevrejskoga jezika reduplicira i glagol LXX. *πληθύνων πληθυνῶ;* dok Vulgata naprosto prevodi *»multiplicabo«*, LXX. prevodi *στενάγμον* (od *στενάζω)* = uzdisanje, što Vulgata prevodi *»conceptus«*, a tako isto matica ima הֵרֹנֵךְ „zatrudnjenja tvoja“. Moglo bi biti, da su LXX. onom riječi razumijevali *»suspiria mulieris parturientis«*; tada bi se bolje prijevod sudarao sa maticom. Ali su u tom slučaju prevodioci LXX. mogli upotrijebiti riječ *μογοστορέω* ili glagol *ἐγκυμονεῖν* ili *δοστοκία*, što bi bilo bolje izrazilo misao matice. Ali se nijesu služili.

Što Vulgata prevodi *«sub potestate viri eris«*, to LXX. izrazuje „„*πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου*“ = „kod tvoga ti je muža utočišće tvoje“, što odgovara vjernije matici, koja bi se dala prevesti „k tvomu ćeš mužu pribjeći“: to bi značenje imao glagol שׁוּק. Ja sam se držao matice.

Vers. 17. U nekim kodeksima LXX. ima „*τούτου μόνου*“, što nema u matici ni u Vulgati. Dalje LXX. prevodi *ἐν ἔργοις*,

a Vulgata ima singular, »*in opere tuo*«, matica pak »*maledicta terra gratia tui*». LXX. ima λύπαις = in doloribus, matica »*in labore*« „Vulgata in laboribus", LXX. φαγῇ αὐτὴν, a tako ima i matica, dok Vulgata bolje prevodi »*comedes ex ea*«. Držao sam se Vulgate u prijevodu.

Vers. 18. Obadva se prijevoda podudaraju u svemu sa maticom.

Vers. 19. LXX prevode: ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελύσῃ, „jer si zemlja," dok matica i Vulgata imaju עָפָר = „pulvis" „prah." Znače kao i matičina i Vulgatina riječ „zemljani prah", i tako je isto što i u LXX.

Vers. 20. LXX. „Adam nadjene ime ženi svojoj Ζωή (život), Vulgata ima: „Heva." Pošto se u matici čita חַוָּה, a ta riječ znači „život," LXX. je preveo značenje riječi, a Vulgata je pridržala jevrejsku riječ kao *nomen personale*. Tako sam i ja ostavio u svome prijevodu.

Vers. 21. 22. 23. Obadva se prijevoda slažu sa maticom.

Vers. 24. U ovom se stihu odmiču prijevodi jedan od drugoga, pa obadva od matice.

Vulgata: „Izagna Adama i postavi pred perivojem Herubina i ognjeviti mač i gibljiv, da bi se čuvao put k drvetu života".

LXX.: „Izagna Adama i postavi prama perivoju ugodnosti i odredi *(ἔταξε)* Herubina i ognjeni mač, što se je uvijao, da bi čuvao put od drveta života."

Matica: „Izagna Adama i posfavi s istoka perivoja Edena Herubina i plamen mača, koji se motaše da bi čuvao put k drvetu od života".

U svojemu sam prijevodu matičnu riječ מִקֶּדֶם (s istoka) preveo „na ulaz." Jevrejska riječ, koja znači „istok" „početak," može na ovomu mjestu značiti „ulaz," jer se radi o čuvaru, komu je naloženo da čuva pristup k drvetu, koje je bilo u perivoju.

(Nastavit će se.)

Rat.

(Moralno-juridička rasprava.)

Dr. Josip Pazman.

(Svršetak).

Što je sve dozvoljeno u ratu?

Ovo je najvažnije pitanje od svlju ostalih pitanja, ako se promatraju s moralnoga gledišta. Glede samoga ratovanja, u koliko je djelo ljudsko, odluka naime volje vladareve i po tom izdana zapovijed vojsci da rat započima, dovoljno je istaknuto da se zahtjeva u prvom redu pravedan razlog. Da li je razlog vođenja rata pravedan ili nije, o tom sudi vladar i odlučuje se za rat po svojoj savjesti, a ne vojska njegova, osim dakako vrhovnoga vodstva vojske. Lako je za to u praksi riješiti pitanje, da li je vojnik, što je pošao u rat, sagriješio, ili nije. Ali je teže pitanje ovo: što sve smije vojnik u ratu? Koje je djelo njegovo kao vojnika, koji ratuje po dužnosti svojoj, u ratu dozvoljeno ili opravdano, ili barem s isprikom popraćeno i drugim olakujućim okolnostima, a koje je nedozvoljeno i nemoralno, premda počinjeno od vojnika u ratu. To je pitanje najvažnije.

Lehmkuhl[58] postavlja ovo načelo: „Circa bellandi modum quaedam lege naturali licita aut illicita sunt, quaedam iure gentium constituta.“ I tako jest. Ono, što je po naravnom zakonu zlo, *malum intrinsece,* to ne može ni u ratu biti dobro, dosljedno ne može biti dozvoljeno; a što je po naravnom zakonu dopušteno, to bi doduše moglo biti pozitivnim zakonom ili naredbom zakonitoga poglavara zabranjeno, barem u stanovitim prilikama, kada to naime svrha rata ili dobro vođenje rata zahtjeva, ali izvan toga slučaja ostaje i u ratu dozvoljeno. Naravni bo zakon nužno i nepromjenljivo zabranjuje ono, što je samo po sebi i bez obzira

[58] l. c. n. 1021.

na zabranu i zakon zlo i nedozvoljeno; a zapovijeda ili nalaže samo ono dobro, što je nužno i što mora da bude za općenitu dobrobit čovječanstva, dok sve ostalo dobro ostavlja našoj slobodi i ljudskim zakonima, da naložе ili zabrane prema prilikama pojedinih ljudskih društava. Prva i poglavita norma dakle za prosuđivanje, što je u ratu dozvoljeno, a što nije, jest naravni zakon. Druga je pako norma za istu svrhu, međunarodno pravo, koje pomenuti pisac zove ius gentium u razloženom smislu kao ius inter gentes vel ius inter nationes. Prema ovim dvim normama valja prosuđivati svaki pojedini slučaj, što dolazi pred naš sud. Ove dvije norme priznavaju svi katol. moralisti.[54] Oni državoslovci, koji tobož ne priznavaju naravni zakon, nastoje cijelu stvar svesti na jednu normu, na međunarodno pravo. Međutim u ovom pitanju mjerodavniji su teolozi moralisti nego li državoslovci i pravnici.

Po prvoj onoj normi:

1. U ratu se ne smije što je po naravnom zakonu zabranjeno.

Razlog je ovoj tvrdnji već prije naveden, naime da je takovo djelo res intrinsece mala.

2. U ratu se smije ono, što je nužno ili barem potrebno ili podesno za svrhu rata.

Razlog je ovoj tezi taj, što onaj, koji smije ratovati, smije i sve ono činiti, što je za ratovanje kao sredstvo potrebno prema načelu: Qui habet ius ad finem, habet etiam ius ad media.

Po onoj drugoj normi:

3. U ratu se ne smije, što je međunarodnim pravom zabranjeno.

4. U ratu se smije, što je po međunarodnom pravu dozvoljeno.

Razlog je ovim tvrdnjama jasan. Naravni naime zakon po naravi svojoj je općenit zakon, izdan naime za cijelo čovječanstvo, za svakolika kraljevstva i pokrajine i za sva vremena. Za to je u izrazima preširok. Bonum est faciendum, malum vitandum. Svatko to priznaje. Ali kad se dođe do pojedinih slučajeva, kojima treba primijeniti opći naravni zakon, nije vazda jasno, što je u tom slučaju dobro, a što zlo. Za to je potrebno

[54] Sr. n. pr. Simar, pg. 360. Müller, l. II. t. II. § 128. Noldin, op. c. n. 352. i dr.

da se diktati naravnoga zakona pozitivnim, ljudskim zakonima potanje opredijele, da se pojedinim grupama slučajeva primijene i oštrije po zakonodavcu izreknu. To pako biva u običnim građanskim i inim zakonima za privatnike, a za države to biva u pravilima međunarodnoga prava. Ovo međunarodno pravo ne dira u onu prvu tezu, koja imade absolutnu vrijednost, dok onu drugu popunjuje i točnije određuje, što je za svrhu rata nužno, potrebno ili podesno.

A što je svrha ratovanja? Svrha ratovanja sastoji u tom, što jedna zaraćena stranka nastoji da drugu stranku sebi podvrgne, svlada; dosljedno da svojom vojenom snagom uništi vojenu snagu svoje protivnice, ili barem tako oslabi, da postane nesposobna za daljnje ratovanje, ili barem da se prisili ili sklone da moli mir. Štogod je dakle nužno, potrebno, podesno ili zgodno, da se ona sredstva, kojima se jedna država u ratu služi, ili unište, ili oštete t. j. neuporabivima postanu, to je općenito govoreći dozvoljeno po naravnom zakonu drugoj državi da učini svojoj protivnici i obratno t. j. obim strankama, vojnicima obiju stranaka jednako je to dozvoljeno.

Ovo načelo je logička posljedica prije istaknutog načela: qui habet ius ad finem (sc. obtinendum), habet etiam ad media (scil. necessaria ad finem obtinendum). Ali je ipak i ovo načelo općenito, dosta neizrazito, jer opet nastaje pitanje: koja su to sredstva, kojima se država služi i kojima se smije služiti u svrhu rata. Za to nužno dolazimo do ustanova međunarodnoga prava.

Međutim ne obazirući se na to, što je po modernom međunarodnom pravu u ratu dozvoljeno, a što nije, može se doći do nekih sigurnih zaključaka, koje u ostalom priznaje i međunarodno pravo. Tako n. pr. iz teze I. logički slijedi, da u ratu nijednoj stranci nije dozvoljeno, a po tom da je svakomu vojniku grijeh, ako to učini:

1. navlaš ubijati nevine — directe occidere innocentes. Razumijeva se, da se u ratu mnogome vojniku može dogoditi, da ubije i nevinu osobu, ali protiv volje, jer nije bilo moguće spriječiti nesreću. N. pr. vojnik dobije nalog, da minom poruši most. Dok je vojnik po nalogu palio fitilj, dotle je na most prispio seljak neki s kolima. Vojnik zapalivši fitilj i bježeći od mosta opazi onoga seljaka na mostu. Znade, da će sad

nastradati; vikne mu zdvojno: „bježi!“ — ali prekasno. Dapače kod ovakova posla moglo bi se dogoditi, da i sam vojnik nastrada. U prvom slučaju je occisio innocentis indirecta, a u drugom suicidium indirectum. Ovakovih slučajeva imade u ratu sijaset. Te vrsti ubijstva nije moguće spriječiti. Za to valja istaći, da je i u ratu grijehota, kada navlaš ili hotimice ubiješ nevinu osobu. Nevina pak osoba smatra se ona, koja ne ratuje, koja ne nosi oružja, bila ona pripadnik ove ili one zaraćene države. Amo se broje i svi ranjenici.

Grjehota je nadalje i po naravnom zakonu zabranjeno je, sve kad i ne bi postojalo međunarodno pravo:

2. ranjenike navlaš sakatiti. Ranjenik je također od časa onoga, kada je pao i postao nesposoban za oružje, a po gotovo od časa, kada je po propisu vojničkom predao oružje, nevina osoba, koja ne ratuje više. Pa kao što nije dozvoljeno nevinu osobu ubiti, tako nije dozvoljeno ni sakatiti ni raniti — u opće tjelesnu ozledu zadati. Nehotične i lake ozlede ne dolaze u račun; one prve zato jer nijesu svojevoljne; a ove druge jer su peccata levis materiae. Razumije se, da nije dozvoljeno nijednu nevinu osobu raniti ni sakatiti; ali u praksi se događa na žalost i danas još, da neprijatelj na ranjenicima svoga neprijatelja izvodi osvetu, iskaljuje svoj bijes, pa im odreže nos, iskopa oči, ili od pohlepe za zlatnim prstenjem plijeneći ranjene, odreže im prste skupa s prstenjem. Ako se to čini na mrtvacima, onda je takovo djelo nepovlašteno prisvajanje tuđega imetka; ako li na živima, onda je osim toga i osobna nepravda, teška naime ozleda tjelesna ili sakaćenje. I ovo sakaćenje, kada bi se dogodilo protiv volje, po nesreći, ne bi se u grijeh upisati moglo, kao što je rečeno kod ubijstva. Za to rekosmo gore: navlaš sakatiti ranjenje. Grjehota je napokon:

3. tuđi imetak nepovlašteno prisvajati si ili uništavati. Krađa, otimanje (rapina), šteta, to su djela nepravednosti, koja ne postaju nikada pa ni u ratu dozvoljenima. Vojnik dakle ne smije ni u ratu dirati u tuđe ni kvar praviti drugomu. Ovdje se misli na formalnu krađu i formalno oštećivanje tuđega imetka. Ona prva treba da bude rationabiliter invito domino, a ova vere, efficaciter et formaliter iniusta. Ispričaje vojnika od krađe i štete krajna nužda, necessitas extrema, n. pr. kad nema što za jesti, da od gladi pogiba, ili inako treba da si život spasi, a ne može, osim ako posegne za tuđim. Dapače ovaj

slučaj je neizbježiv baš u ratu. Ispričaje vojnika od krađe dozvola njegovih poglavara, vojne oblasti. Kad ova naime u stanovitim slučajevima dozvoli vojsci, da oplijeni grad ili koje mjesto, vojnik si ne prisvaja tuđi imutak nepovlašteno. Drugo je tada pitanje, da li je vojna oblast u tom slučaju imala opravdana razloga dozvoliti zapljenu; ali to stoji da vojnik ne griješi u tom slučaju. Ni onda ne će vojnik počiniti krađe, ako si ponese koju stvar od neprijatelja za spomen, po gotovo kada to nije stvar dragocjena ni od velike vrijednosti. Ovo što je rečeno za nepovlašteno prisvajanje tuđega imetka, vrijedi u kopnenom ratu; u pomorskom bo vrijede ustanove međunarodnoga prava, koje se u toj točki ponešto razlikuju. Što se pak štete dotiče, ovamo ne ulazi u račun ona šteta, koja se nužno mora dogoditi i protiv volje vojnikâ, n. pr. kod prolaza kroz polje žitom zasijano itd. već samo ona, koju vojnik počini na svoju ruku i bez ikakova pametna razloga.

U potankosti već ne možemo dalje zalaziti, jer bismo zašli u područje međunarodnoga prava.

Među ostale po naravnom pravu nedozvoljene čine spadaju i ovi:

3. Potajno umorstvo ma bilo koje osobe. Nijednom vojniku nije slobodno ubiti ni vojskovođu, ni vojnika van u borbi očito i otvoreno. Zasjede su po međunarodnom pravu dozvoljene, ali ne potajno umorstvo. Zasjeda je vrst lukavstva, koje je obim strankama dozvoljeno, kada n. pr. iznenada navali vojska na neprijateljsku vojsku, da ju tako lakše svlada. Ovoj tvrdnji se ne protivi ni primjer Aodov, koji spominje sv. Pismo[55] kao historijsku činjenicu, ali ga ne odobrava; ni primjer Juditin[56] se ne protivi, jer sv. Pismo ne hvali njezin čin, već historijski spominje, da je narod njezin nju slâvio poradi oslobođenja svoga.[57] Takovo bo potajno umorstvo imade sve oznake zločina. Ne valja reći za ispriku, da je u takovu slučaju bila namjera dobra i plemenita, ljubav naime spram domovine, jer svrha ne opravdava zlo i nemoralno sredstvo: finis non sanctificat media. U najboljem slučaju moglo bi se dogoditi, da je dotični ubojica bio in bona fide, da je naime bio tog krivog uvierenja, da mu je to dozvoljeno.

---

[55] Knjiga Sudaca 3, 12—22. [56] Knjiga Juditina gl. 13. [57] Sr. Sv. Toma S. th. 2. 2. q. 110. a. 3. ad 3.

4. Poticanje i nagovor na zločine, n. pr. izdaju domovine, na prebjegnuće, na umorstvo i dr. Takovo naime nagovaranje je nemoralno, jer ide za nemoralnom svrhom i za zločinom. Druga je stvar nagovarati podanike neprijateljske države na ustanak ili bunu protiv svoga faktičnoga vladara. Ovo se po međunarodnom pravu smatra dozvoljenim. Ustanak je zabranjen doduše i kažnjiv po zakonima dotične države, i mora tako da bude poradi mira i poretka u državi. Ali kad država vodi rat, kad je mir i poredak u državi uzdrman drugim uzrocima, onda se ustankom samim ne narušava mir države, onda je upravo jedino zgodno vrijeme za to. U drugu ruku ustanak je pokušaj oslobođenja od tuđega gospodstva, što samo po sebi nije djelo nemoralno nego indiferentno. Tu se pita samo, da li imade opravdana razloga za to, da li najme dobro slobode, koje se kani ustankom postići, prevladava ono zlo, kojemu se podanici izvrgavaju u nastojanju, da se oslobode od jarma. Ustanak bo naroda protiv svoga vladara vazda je skopčan s mnogim zlim i ubitačnim posljedicama.

5. Svake vrsti krvoločtvo. Pod krvoločtvom se razumije svako prevršenje mjere u uporabi ubojitog oružja.[58] Zove se ovakov postupak i zvijerski, jer zvijer divlja, kad navali na čovjeka, ne pazi na to, je li čovjek kriv ili nije, ni koliko je kriv, već prolijeva krv, jer u tom po svojoj divljoj naravi uživa. Tako i krvolok vojnik prolijeva krv bez obzira na to, je li to treba ili ne treba ni koliko treba, već obično da utaži svoj bijes.[59] I to je upravo razlog, zašto se u ratu kulturnih narodâ ne dozvoljava, da se upotrebe čete barbarskih i nekulturnih podanika, koji nisu sposobni da se u ratu uzdrže od krvoločtva i zvjerstva, kojemu su od malena priučeni. I tu slavu u najnovije vrijeme stekla si je „prosvijetljena" Franceska, koja je u ratu s Nijemcima upotrebila svoje divlje čete iz Algira i Senegala.

To su eto izvodi iz prve teze. Druga teza ne zadaje posebnih poteškoća ni u načelu, koje je jasno i neoborivo, ni u aplikaciji, koja je međunarodnim pravom danas prilično uređena. Sva ratna sredstva, koja su nužna ili potrebita u svrhu rata,

[58] Sv. Toma, S. th. 22. q. 160. a. 2. c. veli: crudelitas non solum non attendit culpam in eo qui punitur, sed excedit modum in puniendo. [59] Feritas vel saevita dicitur, secundum quam aliquis in poenis inferendis non considerat aliquam culpam eius qui punitur, sed solum hoc quod delectatur in hominum cruciatu. Sv. Toma l. c.

dadu se svesti na dvije hrpe: na silu i na lukavstvo. Silom se ide zatim, da se fizička premoć protivnice fizičkom protutežom uništi ili oslabi, a lukavstvom se ide za tim, da se duševna premoć neprijatelja duševnom protutežom umanji ili svlada. Među sredstva sile spada u prvom redu ubojito oružje: sve vrsti topova, pušaka, mačeva, bodeža i sve vrsti ratnog strjeliva osim onoga, koje je međunarodnim pravom zabranjeno. Tako su n. pr. zabranjeni naboji dumdum, otrovano strjelivo i kužni bacili. Naboji dumdum su zabranjeni, jer prouzrokuju preveliku bol, a to je suvišno i nepotrebno sredstvo, kojim se ne pospješuje svrha rata. Otrovno strjelivo je danas zabranjeno iz istoga razloga, jer je nepotrebno zadavati čovjeku boli otrovanjem krvi, kad se može usmrtiti čovjeka običnim strjelivom; a veća se sila ne smije rabiti u ratu, nego li je potrebna za svrhu rata. Isti razlog vojuje i za kužne bacile. Kuga i onako dolazi iza rata kao vjerna pratilica njegova, kojoj je teško izmaknuti. Modernim higijenskim sredstvima može se hvala Bogu razvitak kužne bolesti spriječiti ili ograničiti barem, ali učiniti da se ne pojavi, nije moguće. Ljudsko dakle nastojanje ide za tim i u miru i u ratu, da se kužna bolest odstrani i uništi, pa se nikako ne može složiti s tim zločinačkim činom, da se navlaš kužni bacili unašaju.

Među sredstva sile spada i obsada utvrđenih gradova. Ali i tu vrijedi načelo: tantum quantum, t. j. toliko sile smije se upotrebiti, koliko je nužno ili potrebno, da se postigne svrha rata. Prije nego li će se opsijedati grad neprijateljski, mora se pozvati grad na predaju. Ako li grad to uskrati, i onda mu valja dozvoliti toliko vremena, koliko je potrebno, da se uklone nevine osobe, tako te ostanu samo vojnici, koji sačinjavaju posadu grada.

Među sredstva lukavstva spadaju t. z. strategemata, kako stari pisci govore. Laž je i u ratu nemoralna, pa ma bila izrečena od nužde — mendacium officiosum.[60] I prevara je vazda nemoralna. Riječ zadana mora se držati, a pogotovo ako je sklopljen ugovor.[61] „Fides quando promittitur etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur", uči sv. Augustin.[62] Samo onda kad jedna stranka samovlasno pogazi ugovor,

[60] Sv. Alf. n. 410. 2. [61] Sv. Alf. l. c. 3. [62] Ep. 205. (189) od Bonif. in cap. Noli C. XXIII. q. 1.

nije ni druga stranka više dužna držati se toga ugovora. Ali zavaravati neprijatelja, kriti pred njim, koliko je vojske, kamo kreće, kada kani navaliti, upriličiti tobože bijeg ili uzmak vojske, da se neprijatelj izmami na mjesto za njega neugodnije itd. to je sve slobodno.[63] Dozvoljeno je i rabiti uhode, da se dozna, kako je jak neprijatelj, gdje se nalazi, kamo smjera i što kani učiniti. Tu službu međutim danas obavljaju avijatičari. Slobodno je nadalje rabiti znakove protivničke, zastave, odijelo, ali to samo prije bitke i dok se sprema na bitku, jer u samoj bitci mora neprijatelj otvoreno da istupi protiv neprijatelja i očito u svojoj uniformi i pod svojom zastavom.

Prelazimo sada na treću i četvrtu tezu, t. j. kanimo u kratko razložiti, što je u ratu dozvoljeno po današnjem međunarodnom pravu, a što je zabranjeno. Međunarodno pravo, u koliko sastoji od onih ustanova, koje vrijede za države, kada rat vode, zove se **ratno pravo**. Ovo je pravo osobno i stvarno. Jer ne samo da valja razlikovati ratno pravo aktivno ili pravo ratovanja, t. j. tko ima pravo rat voditi, i ratno pravo pasivno t. j. čega se imadu držati oni, koji rat vode i kakova dobra uživaju; već se i ovo ratno pravo pasivno dijeli u dvoje: u pravo na osobe i pravo na stvari.

Ratno pravo s obzirom na osobe.

Ratno pravo, koje uživaju zaraćene stranke, ako se drže međunarodnih ustanova, dotiču se osoba i stvarî. S obzirom na one prve to su u prvom redu one **osobe**, koje zovemo tom kombatantima; u drugom ranjenici, u trećem stanovnici, u četvrtom zasužnjeni, a napokon i još nekoje osobe.

I. Samo one osobe, koje su ovlaštene za borbu, kojih je dužnost boriti se, dakle **kombatanti** smiju po ratnom pravu kombatante neprijateljske vojske ubiti, raniti, uhvatiti, kao što su i same toj neizbježivoj pogibli izložene, da budu uhvaćene, ranjene, ubijene.[64] Ali s obzirom na načelo, da se u ratu samo toliko štete protivniku nanesti smije, koliko je nužno za svrhu rata, **nije dozvoljeno ubijati bez ograničenja**, tako te se svako uzaludno ubijanje kombatanata protivi međunarodnom pravu. Čim se neprijatelj predade i položi oružje, ne smije se

[63] Voit., n. 661. Coroll. 6. [64] Sr. Liszt, o. c. § 40. II.

ni ubiti ni raniti, jer od toga časa nisu oni vojnici više kombatanti.

Nalog vodstva, da se s neprijateljem postupa bez pardona, što znači da se ima bezuvjetno poubijati, protivi se međunarodnom pravu.[65] Ovakav nalog smio bi se izdati samo onda, ako je to nužno za sigurnosno vojske. To biva poimence kad se neprijateljskoj vojsci pridruži i pučanstvo u neprijateljskim činima, kako je to bivalo u Srbiji pa i u Belgiji. U tom slučaju je neprijatelj prvi povrijedio međunarodno pravo, pa tim izgubio pravo, da se s njim postupa obzirno i na temelju međunarodnog prava.

Osim oružanih vojnika imade i drugih osoba, koje se nalaze na ratištu na uslugu i pomoć kombatantima, i koje pripadaju vojnoj sili i podvrgnute su vojničkoj disciplini. Ove osobe uživaju sve povlastice vojničkog stališa (čin, plaću, odijelo, opskrbu itd.), ali kao što sami ne smiju oružje rabiti protiv neprijatelja, tako ne smije neprijatelj ove osobe ni ubiti ni raniti, jer nisu u strogom smislu kombatanti. Ovamo spadaju vojnički činovnici svake vrsti, vojni kurati, vojnički zastupnici stranih vlasti itd. K ovima se mogu pribrojiti još i one osobe, koje ne pripadaju vojsci, ali ih je vojna oblast pripustila, kao dopisnici novinâ, dobavljači živeža, prodavači i dr. pa i nevojničke osobe u vojničkoj službi n. pr. poštanski činovnici. Ni ove osobe nije dozvoljeno ubiti niti raniti, jer nisu kombatanti. Ovim se osobama može dogoditi, da dospiju u sužanjstvo, ili da ih nesrećom tane pogodi ili rani.[66] To je slučaj homicidii indirecti, koji je u ratu neizbježiv i za to se ne može primiti za grijeh.

Po međunarodnom pravu su nadalje nepovredive one osobe, koje jedna od zaraćenih stranaka k drugoj šalje s nalogom, da pregovara o miru, ili da joj nešto važna službeno saopći. Takove se osobe zovu parlamentarci, a za oznaku nose bijelu zastavu. Ovakova osoba, obično časnik, šalje se redovno u pratnji od više vojnika, od kojih jedan nosi bijelu zastavu, drugi trubljom ili bubnjem javlja dolazak, a ostali su kao počasna i sigurnosna straža parlamentarca. Katkada je potreban i tumač. Sve ove osobe u pratnji smatraju se također nepovredivima. Nijedna stranka nije doduše dužna upustiti se u pregovaranja s drugom, a još manje je dužna obustaviti rato-

[65] Sr. Liszt. o. c. §. 41. III. [66] Sr. Liszt. o. c. § 40. II. 3.

vanje za volju druge. Ali ako se dobrovoljno na to pristane i borba obustavi za čas, moguće je poslati i primiti parlamentarca i tek onda imade ovaj pravo na nepovredivost i slobodan povratak. Vojna uprava, koja se odlučila, da primi parlamentarca, imade pravo poduzeti sve potrebne mjere, da parlamentarac protivnice ne može prigodom svoje misije ništa uhoditi. Ako bi parlamentarac svoju misiju upotrebio za uhađanje, gubi pravo na nepovredivost i protivnik dobiva pravo zadržati ga, a dokaže li mu se, da je krivac urote ili izdaje, smije se i kazniti prema ustanovama ratnoga prava.[67]

II. Čim je koji vojnik r a n j e n, da ne može više oružje rabiti, ne smije se više smatrati neprijateljem i dosljedno ne smije se ubijati ni sakatiti; takova osoba imade pravo, da ga se digne i uzme na liječenje po osobama za to specijalno određenim. Ranjene vojnike neprijatelja ubijati ili sakatiti smatralo se je vazda, a smatra se i danas barbarskim običajem, koji je nedvoumno nemoralan, te se ni u čem ne razlikuje od običnog umorstva. S obzirom na tu okolnost, da ranjeni vojnici potrebuju pomoći i njege, nastala su u mnogim državama Evrope poznata društva crvenoga križa sa zadaćom sabirati i u mirno doba novac i sredstva za njegu ranjenika i k tomu potrebito osoblje, da čim nastupi potreba bude sve pripravno. Početak ovoga društva bio je u Švicarskoj, pa je u istoj državi došlo do Ž e n e v s k e k o n v e n c i j e god. 1864., u kojoj su stvorena pravila, kako da se postupa s ranjenim i bolesnim vojnicima i s onim osobama, koje su zato potrebne. Premda su ta pravila danas prihvaćena po svim državama Evrope i nekojim državama Amerike i Azije, ipak se i danas događa i na sjevernom i na južnom ratištu, da se te ustanove mimoilaze i tako teško povređuje međunarodno pravo. O tim ustanovama vrijedno je reći koju posebice.

Pomenute godine 1864. u Švicarskom gradu Ženevi potpisan je ugovor između dvanaest evropskih država, koji su naknadno potpisale ostale evropske države i mnoge države u Americi (Bolivia, Chile, Perù, San Salvador i Savezne države sjev. Amerike) i Aziji (Japan, Perzija). Poglavite ustanove ovoga ugovora jesu ove:

Vojničke i ratne b o l n i c e (t, z. ambulance) imadu se

[67] Sr. Liszt. v. c. §. 40. II. 4.

smatrati kao neutralne, i prema tomu imadu ih ratujuće stranke zaštititi i poštediti, doklegod u njima bude bolesnih ili ranjenih (čl. 1.).

Osobe u vojničkim i ratnim bolnicama (liječnici, ljekarnici, vojni svećenici, bolničari, upravitelji, opskrbitelji i t. d.) imadu tako dugo uživati dobrobit neutralnosti, doklegod izvršivaju svoju dužnost i doklegod imade ranjenih, koji su potrebni da ih se u bolničku njegu uzme (či. 2.).

Ovo osoblje može u vojničkim i ratnim bolnicama nastaviti izvršivanje svojih funkcija i onda, pošto neprijatelj zemlju osvoji, a može se i udaljiti ter otići za vojskom, kojoj pripada. U ovom potonjem slučaju imade vojska, koja je zemlju osvojila, ovo osoblje odvesti sve do predstraža neprijateljskih (čl. 3.).

Stvari, što se nalaze u vojničkim bolnicama, potpadaju pod ratno pravo. Stoga, kad osoblje iz bolnicâ odilazi, imade pravo sobom ponesti samo ono, što je njihovo privatno vlasništvo; dočim sa stvarima, koje se nalaze u ratnim bolnicama (ambulancama), imade pravo raspolagati ono osoblje, koje im pripada (čl. 4.).

Stanovnici mjesta, koji pomažu ranjenicima, imadu se poštediti i na slobodi ostaviti. Svaki ranjeni vojnik, koji je u privatnu kuću uzet na njegu, ima biti zaštita dotičnoj kući. Stanovnik, koji ranjena vojnika primi u kuću, ima biti slobodan od podavanja stana vojsci kao i djelomice od ratnih kontribucija (čl. 5.).

Ranjene ili oboljele vojničke osobe moraju se bez obzira na narodnost t. j. bez obzira na to, kojoj od zaraćenih stranaka pripadaju, uzeti u njegu. Vrhovnim vođama slobodno je da u boju ranjene neprijateljske vojnike odmah predadu neprijateljskim stražama, ako to prilike dozvoljavaju i ako su obje stranke u tom složne. Oni neprijateljski ranjenici, koji su nakon ozdravljenja njihova pronađeni za boj nesposobni, imadu se poslati u domovinu svoju; a ostali mogu se ili zadržati kao sužnji, ili poslati kući pod uvjetom, da se ne laćaju oružja, dok traje rat (čl. 6.).

Željeznički vlakovi, koji dopremaju ranjenike, kao i ono osoblje, koje vlakovima upravlja, uživaju bezuvjetnu neutralnost. Na vojničke i ratne bolnice kao i na pomenute željezničke vlakove imade se osim narodne zastave istaći zastava

crvenoga križa (crveni križ na bijelom polju) kao znak. Osoblje bolničarsko nosi također na ruci isti znak crvenog križa (čl. 7.).[68]

Ove ustanove ženevske konvencije o njezi ranjenih na ratištu prihvatila je i druga haška konferencija te ih protegnula i na pomorski rat, o kojem će biti govora kasnije.

III. Stanovnike neprijateljske zemlje, u kojoj se rat vodi, štiti međunarodno pravo od svake osobne povrede sve dotle, dok se mirno vlada spram neprijatelja. Čim se pako dade pučanstvo na neprijateljske čine, gubi pravo na obzirno postupanje od strane neprijatelja. Ovo pravilo potvrđuje činjenica, koja se dogodila god. 1870. za rata između Pruske i Franceske. Tadanji naime pruski kralj Vilim I. stavio je u svoju proklamaciju na francuski narod u oči rata ove značajne riječi: „Ja ratujem s franceskom vojskom, a ne s franceskim pučanstvom. Ovo će stoga i nadalje biti sigurno za svoj život i imetak sve dotle, dok mi ono sámo neprijateljskim svojim postupkom spram njemačke vojske ne bude oduzelo pravo, da ga štitim“[69]. U interesu je dakle pučanstva, a i dužnost mu je po međunarodnom pravu, da ne dira u neprijateljsku vojsku, već da strpljivo čeka, kako će se rat svršiti, na čijoj li će strani biti pobjeda. U protivnom slučaju izazvat će neprijatelja, da stanovništvo poubija ili zasužnji, a kuće i ostali imetak spali, pri čemu naravski stradaju nebrojene nevine osobe. Lijepi primjer mirnoga držanja pružio je grad Lavov, Černovice i ostala mjesta u Galiciji i Bukovini; dočim je pučanstvo Belgije svojim neprijateljskim napadajima na njemačku vojsku skrivilo propast nekojih gradova, poimence grada Louvaina. Užasni primjer brutalnoga postupanja s mirnim stanovništvom istočnih dijelova Pruske, Galicije i Bukovine dali su opet Rusi na sramotu sebi i dvadesetom vijeku.

Neprijatelju je slobodno, kad provali u tuđu državu, poduzeti nekoje mjere opreznosti, da si osigura nesmetani boravak i sigurno zaleđe. Tako n. pr. smije razoružati pučanstvo oduzimanjem oružja ili zabranom (ako je to dosta) nošenja oružja. Smije zatim dignuti taoce, t. j. odabrati nekoliko osoba između najuglednijih građana, koje bi imale jamčiti, da će se pučanstvo mirno vladati i da ne će ništa poduzimati protiv neprijatelja. Taoci jamče svojim životom i imetkom za mir i

[68] Sr. Staatslexsicon l. c. str. 817. i sl. [69] Sr. Liszt. o. p. §. 40. II.

poredak u dotičnom gradu, mjestu ili pokrajini. Ovi taoci su nalik na zarobljenike, jer su u svojoj slobodi smetani. Običaje se naime zatvoriti ih u kakovo sigurno mjesto, da ih se ima pri ruci, kad ustreba.[70]

Ako li neprijatelj osvoji neku zemlju, to između stanovnikâ osvojene zemlje i vojne oblasti neprijatelja nastaje nov odnošaj.

Vojna oblast neprijateljska dužna je bezodvlačno dati na znanje pučanstvu, da je doista zemlja njihova po neprijatelju osvojena, i poprimiti sve nužne mjere, da se i nadalje uzdrži u zemlji javni poredak. Postavit će n. pr. upravitelja zemlje osvojene, ostavit će potrebiti broj vojnika za očuvanje reda i t. d. Zakoni domaći ostaju međutim u svojoj kreposti kao i sudovi. Ali ako se opazi, da zemaljski kazneni zakon i sudovi nisu dovoljni za sigurnost i poredak u osvojenoj zemlji, neprijateljska oblast smjeti će povjeriti posao sudovanja svojemu ratnomu sudu. Nadalje dužna je nova uprava štititi čast građanâ kao i osobna prava njihova na život i imetak, a ne smije dirati ni u religiju stanovništva. To bo sve iziskuje i naravni zakon od svakog poglavara spram podčinjenih građana, pa su stoga potpuno opravdane ove ustanove međunarodnoga prava.

Stanovnici nasuprot osvojene zemlje dužni su pokoravati se odredbama nove vojne oblasti, a uskrate li posluh, neprijatelj ima pravo prisiliti ih na to. Stanovnici nisu dužni prisegu vjernosti položiti neprijatelju. Razlog je tomu taj, što on nije njihov zakoniti poglavar barem za sada ne, ali na posluh su dužni poradi općega, javnoga dobra, poretka naime u zemlji, a ne poradi oblasti. Stanovnici osvojene zemlje nisu podnipošto dužni, da stupe u vojsku neprijatelja i da ratuju s njime ; to oni ne smiju učiniti, a niti ih neprijatelj smije na to siliti. To bi bila s njihove strane izdaja vlastite domovine, a od strane neprijatelja bio bi nagovor na izdaju.[71]

Drugi je slučaj, što su ga u sadašnjem ratu učinili Poljaci iz ruske Poljske. Čim je buknuo rat između monarhije naše i Rusije, prijavili su se kao dobrovoljci s nakanom, da otvoreno i javno pod austrijskom zastavom ratuju protiv Rusije, koja njihovom domovinom tiranski i nepravedno vlada. Nepravdu nitko nije dužan

---

[70] Sr. Staatslexicon l. c. str. 819. [71] Sr. Staatslex. l. c. str. 820. i Liszt o. c. §. 41. IV.

trpjeti, već ju smije dobrovoljno trpjeti, ako mu je na volju stavljeno, ili ju trpi prinužden. Čim se prilika pruži, da se od nepravednog ugnjetavanja oslobodi, dužnost mu je tu priliku upotrebiti. Patriotizam dakle vodi Poljake u boj za slobodu domovine protiv ugnjetavača. Pođe li rat sretno za rukom, blago njima!

IV. Što se osoba zarobljenih dotiče, u tom je danas daleko blaža praksa nego li je bila u prijašnje doba. U starom vijeku, kako je poznato, držalo se, da je pobjeditelj postao neograničenim gospodarom nad životom zarobljenih ne samo vojnika, nego i cjelokupnog pučanstva osvojene zemlje. I žene i djecu dao je pobjeditelj što pogubiti, a što u roblje sa sobom odvesti. Tako se je i židovskom narodu dogodilo, kako sv. Pismo svjedoči.[72] Za to se kaže i danas zarobiti ili zasužnjiti za radnju, kojom jedna ratujuća stranka vojsku neprijateljsku predobije, bilo da ju fizičkom silom uhvati, bilo da se ona dobrovoljno preda. U srednjem vijeku opstojala je praksa, da se je pomoću zarobljenika dobivala bogata otkupnina, ili da se neprijatelj neprijatelju osvetio. Današnje ratno pravo posmatra ovu stvar kao oslabljenje protivničke moći, te se zarobljeni vojnici nakon rata vraćaju živi i neozleđeni uz naknadu troškova za njihovo uzdržavanje.[73] U tom se postupanju vidi golem napredak i potpuni preokret običajâ, koji su vladali u prijašnje vrijeme.

Po današnjem ratnom pravu smiju se zarobiti: a) suvereni vladar i članovi njegove kuće, koji su dorasli za oružje; b) svi kombatanti u strogom smislu, ma bili i ranjeni; i c) sve osobe, koje u ratu sudjeluju na svoj način, kao ministri, diplomate, činovnici, teklići, avijatičari, šoferi, momčad koja skrbi za hranu vojsci i t. d. Jedino se izuzimlju one osobe, koje skrbe za ranjenike, kao što su liječnici i ostalo službujuće osoblje muškoga i ženskoga spola, bilo da se ovo nalazi u kućama pretvorenima u bolnice, bilo da boravi u šatorima podignutim u svrhu njegovanja ranjenika, ili da se vozi u kolima običnim ili željezničkim, ili se nalazi na brodovima. Prema ženevskoj i haškoj konvenciji ne bi se smjele ove osobe zasužnjiti. Osobe, koje ne pripadaju vojsci, nego prate vojsku iz inih razloga, kao novinari, prodavači živežnih stvari ili slično, smiju se samo

[72] IV. Kralj. 17. [73] Sr. Liszt. op. c. § 41. I.

privremeno zarobiti, dok to iziskuje vojna nužda.[74] Isto tako i pučanstvo neprijateljske zemlje može se zarobiti, ako je to i dokle je to nužno ili potrebito za slobodu i sigurnost vojske ili države, koja rat vodi. Ali ako se pučanstvo oružjem opre neprijatelju, gubi svako pravo na zaštitu te se smije pogubiti i raniti i zasužnjiti kao i kombatanti.

U ratu se mogu zarobiti pomenute osobe na razan način. I pojedini vojnik može neprijatelja uhvatiti i razoružati t. j. oteti mu oružje; uhvaćeni i razoružani vojnik postao je sužanj. Kad vojska neprijateljsku vojsku opkoli i pobije, tako te nije sposobna da se dalje bori, a uzmaći ne može, tad se cijela vojska prisili da položi oružje i od toga časa smatra se zasužnjenom. Ako zdravstveni organi ili članovi crvenoga križa kupeći ranjenike nađu ranjenika iz neprijateljske vojske među svojima, smiju pokupiti i ove te su i ti ranjeni vojnici od toga časa sužnji. Isto vrijedi i za mornare, koji se s potonula broda na brod neprijateljski spase. Napokon u sužanjstvo se dolazi na temelju kapitulacije,[75] kada se naime utvrđeni grad dobrovoljno predade.

Pravni odnošaj ovakove zasužnjene osobe stoji prvo u tome, da se smatra sužnjem ne dotične osobe, koja ju je fizički uhvatila, ni one vojske, koja je neprijateljsku vojsku zarobila nego se smatra sužnjem države, koja rat vodi. Drugo prema načelu, da je zasužnjivanje u današnje doba samo neko sigurno sklonište neprijateljskih vojnika, a ne tamnica, imade država to pravo, da sve one mjere poduzme, koje su potrebne da joj sužnji ne pobjegnu, ali i dužnost da čuva život i zdravlje zarobljenika.[76] Ovakav se dakle sužanj ne smije smatrati zločincem i dosljedno ne smije se držati u tamnici, niti mu se kakova kazan smije zadavati; već je jedino u tu svrhu uhvaćen, da dalje ne ratuje protiv države, koja ga je zarobila. I upravo zato ne smiju se zarobiti osobe, koje nisu kombatanti, osim ako za to vojuju drugi razlozi. S toga i sužanjstvo nekombatanata, kako već bje spomenuto, može da bude samo privremeno i uvjetno o svrhi rata. I u tom pogledu imade pomenuta haška konvencija mnogo zgodnih ustanova. Ratni zarobljenici n. pr. zadrže vlasništvo nad svojim privatnim imetkom, tako te im se smije oduzeti

[74] Sr. Liszt. op. c. §. 41, 2. [75] Staatslex. l. c. str. 821. [76] Sr. Liszt o. c. §. 41. I. 1.

jedino oružje i konj (ako su konjanici) i vojne isprave. Ne smiju se redovito zatvarati u tamnice, u t. z. kazemate tvrđavne, ni uopće u takove prostorije, koje su opredijeljene za zločince, barem kada to nije nužno poradi pomanjkanja prostora. Za njihovu opskrbu troši država, koja ih je zasužnjila, i opskrbljuje ih kao i vlastite svoje vojnike. Prigodom sklapanja mira imade država pravo zahtijevati odštetu za opskrbne troškove od države, čiji su podanici, osim ako nije inače ugovoreno bilo. Ratni se zarobljenici smiju nadalje upotrebiti za vrijeme sužanjstva i za takove radnje, koje sa ratnim operacijama nisu u neposrednom doticaju i koje nisu odviše naporne i koje ne obeščašćuju dotičnika u njegovom vojničkom činu. Ove radnje mogu biti u korist javne uprave ili na korist privatnika. Za ove radnje imade ratni zarobljenik dobiti primjerenu plaću prema tarifi, koja vrijedi za domaće radnike. U pogledu ratnih zarobljenika imade još mnogo pojedinačnih ustanova, koje se temelje na moralu i pravici, te je ne samo dozvoljeno po njima se ravnati, već je to i hvalevrijedno.[77]

Ratno sužanjstvo može i svršiti na razan način: 1. kada sužanj sretno pobjegne; 2. kad ga vojska njegove države oslobodi; 3. kad umre; 4. kad svojevoljno zamoli i dobije državljanstvo one države, koja ga je zarobila; 5. kad se na temelju sporazuma među zaraćenim državama izmijene ratni zarobljenici; 6. kad ga država, čiji je zarobljenik, otpusti bilo bezuvjetno, ako nije vojnik, ili na poštenu riječ, da ne će u sadanjem ratu više vojevati protiv države, koja mu slobodu podjeljuje.[78] U ovom posljednjem slučaju dužan je dotični oslobođenik svoje obećanje držati ex iustitia sub gravi. Takovo bo obećanje nije simplex promissio obligans ex intentione promittentis, već je dvostrani ugovor svojevoljno sklopljen u velikoj i zamašitoj stvari.

V. Osim kombatanata i ratnih zarobljenika dolaze u obzir u ovoj stvari još nekoje osobe. To su prebjezi, uhode, izdajice i komitadžije. Prebjeg (desertor) zove se vojnik, koji je ostavio svoju zastavu i prešao u neprijateljski tabor, da se s njim bori proti svojima. U slučaju da se ovakov prebjeg zarobi ili ga neprijatelj izruči, ne smatra se ratnim zarobljenikom, već zločincem, kojega čeka po vojnom kaznenom zakonu kazan smrti za njegovu nevjeru. Osim toga krivac je, što je prisegu

[77] Sr. Staatslex. l. c. str. 822, 823. [78] Sr. Liszt. o. c. §. 41. I. 3.

vjernosti svojem vladaru pogazio. Uhoda ili špijun (od tal. riječi spia) zove se ona osoba, koja se krišem ili pod krivim naslovima, kao da je tobož prodavač živeža za vojsku ili slično, došulja u redove vojske s nakanom da dozna, što bi neprijatelju korisno biti moglo, i to njemu dojavi. To je djelo nemoralno, kojim se otkriva tajna, u nakani, da se oda ili izda. Izdajica zove se ona osoba, koja službeno povjerenu tajnu o nepovoljnim prilikama u vojsci, kojoj pripada, neprijatelju dojavi. U vojničkom kaznenom zakonu nabrajaju se potanko zabranjeni čini, koji su predmet izdaje. Izdajica može netko biti u diplomatičkim poslovima, u političkim, građanskim, službenim i inim, ali ovdje pred očima imademo samo izdajicu u ratu. I one osobe, koje se svojevoljno ponude neprijatelju za provodića i pokažu mu put, smatraju se izdajicama; dok one osobe, koje je neprijatelj ulovio i prisilio, da mu put pokažu, nisu izdajice, jer nisu slobodni bili. Nije svaka osoba, koja je osumnjičena s uhodarstva ili s izdajstva, eo ipso uhoda ili izdajica. Dogodi se u ratu, da mnoga nevina osoba u tom pravcu nastrada. Ali to su pojedini slučajevi, koje bi trebalo ispitati najprije, da se uzmogne označiti moralnost postupka ili nemoralnost. Ali pravi uhoda, kojemu je čin dokazan, izdajica, kojega je izdaja očita, kazne se smrću. Takovo je uvjerenje vazda postojalo i sada postoji u svih naroda. — Komitadžija je ona osoba, koja nije vojnik, ali na svoju ruku ubija, ranjava, pljeni, pali, otima, dinamitom diže mostove i tunele, ruši brzojavne i telefonske žice, željezničke pruge i dr., s nakanom da tako naškodi neprijatelju. Premda komitadžije to čine s privolom ma i mučke danom svoje države, smatraju se ipak kao privatni razbojnici i zločinci, koji se kazne po ratnom sudu smrću, budući da nije ovlašten za takova djela, jer nije kombatant. Napokon i oni, koji se šuljaju za vojskom u nakani da orobe mrtve i ranjene vojnike, što leže na ratištu, smatraju se tatima i razbojnicima, te se smiju na mjestu ubiti. Zovu se takove osobe maroderi, a zgodno im se nadjelo ime: hijene u ljudskoj spodobi.

Ratno pravo s obzirom na stvari.

Načelo međunarodnoga prava, da za vrijeme rata samo države mogu biti nosioci aktivnoga prava ratnoga, a ne pu-

čanstvo njihovo, vrijedi i s obzirom na stvari, kao i s obzirom na osobe. Osim toga već prije istaknuto načelo, da se neprijatelju u ratno doba samo onoliko štete nanijeti smije, koliko to nužda vojske i svrha rata iziskuje, vrijedi i s obzirom na stvari, što se nalaze u neprijateljskoj zemlji. Ove pako ili su vlasništvo države ili vlasništvo privatnika. One prve su ili općenito javno dobro, što služi svim državljanima na porabu, kao ceste, luke i obala morska, ili su državna imovina, koja je određena, da se zadovolji potrebama države, kao porezi i carine, državne kovaonice novca, pošta i državne željeznice, rudnici i soline ter ina komorska dobra. Sva ostala dobra smatraju se posebnička ili privatna dobra, pripadala ona privatnim osobama ili moralnim korporacijama. Općenito govoreći samo ona prva dobra, što su vlasništvo države, smije neprijatelj u ratu posvojiti, uzeti, ali u privatnu imovinu ne smije dirati. U ona prva smije dirati, ali samo u koliko to opravdava nužda i potreba rata, što redovito i biva, dok u ona druga ne smije dirati, osim ako to iziskuje iznimno nužda i potreba. Dirati preko i mimo nužde i potrebe u državnu imovinu ili dirati u opće u privatnu imovinu značilo bi povredu međunarodnoga prava, kao što dirati u onu prvu općenito u koliko ratna nužda iziskuje ili u onu drugu iznimno, ako to iziskuje nužda, slobodno je i ne protivi se ratnom pravu. Međutim dodajem jošte neke potankosti.

Što se tiče nepokretne državne imovine, n. pr. državnih zgrada, državnih šuma, željeznica, imanja, tvornica i dr. neprijatelj imade u pokrajini, koju je vojskom zaposjeo (okupirao), nad tim nepokretninama upravu i pravo porabe, ali ne vlasnosti, sve dok traje rat. Prema tomu dužan je kućanstvo tuđeg vlasništva čuvati ter u istom stanju stvar predati, u kojem ju je primio. Ako se po njega rat sretno svrši i dotična pokrajina dođe u njegovo vlasništvo, onda eo ipso prelazi u njegovo vlasništvo i svakolika nepokretna imovina neprijateljeva.

Što se pak pokretne državne imovine dotiče, ova prelazi odmah u potpuno vlasništvo neprijatelja, čim ju je prisvojio. Ovo pravilo vrijedi poglavito za one predmete, koje poslužiti mogu za vođenje rata. To su u prvom redu državne i ratne blagajne, vrednosni papiri, u koliko se mogu unovčiti i utjerati, zatim oružje svake vrsti kao što i sve sprave potrebne za oružje, zatim ratna municija (barut, patrone, topovska zrna i t. d.)

konji, volovi, ovce pa i ostale životinje i cjelokupna zaira — što god može služiti za hranu ili opremu vojske, sve to prelazi u njegovo vlasništvo. Neprijatelj smije u zauzetoj pokrajini ubirati i porez i sve ine državne dohotke, koji su već propisani ali neubrani. Dakako ovim dohodcima u prvom redu valja da namiri troškove uprave. — Željezničke prostorije i kola željeznička, stupove i žice od brzojava ili podmorskoga kabela smije neprijatelj rabiti u svoju korist, ali ne smije razoriti ni uništiti, osim ako je i to nuždom ratnom opravdano.

Neprijatelj smije nadalje topovima pucati — kod osvajanja naravski — samo na utvrđene gradove, pozicije i pojedine zgrade, a na ostala neutvrđena mjesta i otvorene gradove ne smije, osim ako je i to nužno ili potrebno kod osvajanja ili kod obrane. Kod osvajanja smije neprijatelj pucati na tvrđave ili u opće na utvrđena mjesta ili pozicije, ako se tamo neprijatelj nalazi. Na otvorene gradove pako ne smije pucati, ma se ondje i nalazio neprijatelj. Ali u slučaju da branitelji otvorenoga grada ili građani njegovi topovima pucaju na neprijatelja, onda naravski smije i on topovima navaljivati, pa ma nastradali grad i nevino pučanstvo. — Prije opsjedanja koje tvrđave postoji ta manira, da se grad pozove na predaju. To biva u tu svrhu da se mogu nekombatanti, napose žene i djeca, pravodobno zakloniti ili na sigurnije mjesto otići. Rekoh „manira" da razlikujem od zakona i prava. Da li je naime obsjedateljeva stroga dužnost, da se drži ove mjere, a obsjednuti da li pravo imadu na to, ne da se stalno odsjeći.[79] Prigodom bombardovanja grada imao bi obsjedatelj na to paziti, da ne ošteti one zgrade, koje služe bogoštovlju, znanosti ili umjetnosti, ili dobrotvornoj svrsi, napose bolnice i sve one zgrade, koje tada služe kao bolnice za ranjenike. I to spada na dobru „maniru" rata. Stanovnici obsjednutoga grada dužni su ovakove zgrade označiti vidljivim znakom, u koliko nisu same vidljive, da ih neprijatelj može prepoznati. Na bolnicama ima da visi bijela zastava sa crvenim križem. Ali ako obsjedatelj ne raspoznaje takove zgrade, ili ako se obsjednuti ovakovim zgradama služe za svoju obranu, onda nije dužan imati taj obzir. Isti obzir zaslužuju općenito u cijeloj zaposjednutoj zemlji i sva ona dobra i pokretna i nepokretna, što služe u bogoštovne svrhe

[79] Sr. Liszt, op. c, §. 41. III. 1.

(crkve, samostani, crkveni imetak), u svrhe znanosti ili umjetnosti, u svrhe nastavne i dobrotvorne. Ovakova dobra smatraju se po modernom međunarodnom pravu kao nepovrediva, pa ma bila i vlasništvo države. Ako neprijatelj navlaš razori ili ošteti ovakove bogoštovne, nastavne, znanstvene i dobrotvorne zavode, ili povjesne spomenike, biblioteke, arkive, umjetničke slike, kipove i t. d. krnji međunarodno pravo, osim ako ga ispričaje već više puta spominjana nužda i potreba. Kod bombardiranja uvrđenoga mjesta nije moguće da se obsjedatelj ograniči tek na same utvrde, već je upravo neizbježivo, da kuglja pogodi druge dijelove grada i protiv njegove volje i padne na spomenike umjetnosti. I to je onaj slučaj, što ga moralisti navode za primjer *occisionis indirectae* ili *in causa volitae.*

Što se na posljedku dotiče privatničkog imetak, bilo pokretnog ili nepokretnog, ne smije neprijatelj to dobro prisvojiti si. Po modernom naime ratnom pravu zabranjeno je svako plačkanje, orobljenje, prisvojenje, konfiskacija privatničkog imetka, pa ni u osvojenoj tvrđavi ili utvrđenom mjestu. Neprijatelj imade pravo u osvojenoj zemlji na t. zv. rekvizicije i kontribuciju, t. j. imade pravo tražiti od stanovništva, bez obzira na narodnost njihovu ili državljanstvo, da dade što je potrebno za uzdržavanje vojske. To je u prvom redu stan za vojsku ili konje, zatim hrana za ljude, hrana za konje, benzin za automobile, pretprega ili kola i dr., dakako uz odštetu. Pučanstvo pak dužno je te stvari dati ili pribaviti pa makar mu i teško bilo. Neprijatelj dapače smije pučanstvo prisiliti na to podavanje, ako dobrovoljno ne će, a to biva tako, da mu se nametne porez u novcu, koji se zove kontribucija. Do ovoga novca dolazi neprijatelj obično na taj način, da pritegne najbogatije građane na isplatu iste. Ako je pak skrajnja nužda, neprijatelj smije posegnuti i za privatničkom imovinom t. j. sam si uzeti konje, kola, živež i t. d. što pripadaju privatnicima, ali i to uz odštetu. Ova se istina temelji na principu ablationis rei alienae in extrema necessitate.[80] To se zove u državoslovlju *ius angariae.*[81] Iznimka postoji u pomorskom ratu, u kojem je slobodno neprijateljski brod uloviti i prisvojiti si ga sa svim što je na njemu, ali o tom bit će govora u redcima što slijede.

[80] Sr. Noldin. de Praec. n. 424 seq. [81] Sr. Liszt. l. c. n. 3. i §. 24. III.

Ratno pravo u pomorskom ratu.

Za pomorski rat vrijede općenito govoreći ista načela, koja vrijede i za kopneni rat. Osim toga vrijede po današnjem međunarodnom pravu još i ova načela:

Ratište t. j. mjesto, gdje se smije rat voditi, smatra se svako otvoreno more. Po međunarodnom pravu naime more uživa tu slobodu, da ga ne može osvojiti nijedna državna vlast. More nije res nullius, već res communis omnium. Za to imade svaka država pravo da plovi po moru i da njezini trgovački brodovi kao i njezini ratni brodovi i u miru i u ratu nesmetano plove pod zastavom dotične države i pod njezinim zakonima, koji isključivo imadu pravnu moć nad svim osobama, koje se nalaze na njezinom brodu. Na otvorenom dakle moru smije svaka država ratovati i neprijateljske čine izvršivati protiv brodova svoje protivnice. Osim otvorenog mora (mare apertum seu liberum) mogu biti ratištem pomorske bitke i oni dijelovi mora, kao zaljevi i morska tijesna, koji uživaju istu slobodu kao i otvoreno more, za razliku od mora zatvorenog (mare clausum). Kao primjer zatvorenog mora navodi se azovsko more, morski zaljev kod grada Rige u Rusiji i Zuidersee u Holandiji. Kao otvoreno more smatra se i Sjeverno more i crno more i marmarsko more, kao i Beringovo tijesno. U ostalom to ovisi o međusobnom sporazumu država, da potanko utanače, koji se dijelovi mora imadu smatrati otvorenim, a koji zatvorenim. Ratište pomorske bitke može biti nadalje morska obala one države, koja rat vodi, dočim na morskoj obali neutralne države ne smiju se uznemirivati ni neutralni ni neprijateljski brodovi.[82]

Pomorski se rat vodi na ratnim brodovima, t. j. onima, koji su jedino u tu svrhu sagrađeni. Tih imade razne vrsti i veličine prema razlikosti zadaće, koja im je opredijeljena. Država smije i svoje trgovačke brodove i parobrode za putnike upotrebiti u ratu, ali onda valja da ovi brodovi plove pod ratnom zastavom i da njima zapovijeda vojna pomorska oblast (admiral).

Osim toga potrebno je da ovakovi neratni brodovi imadu pismenu dozvolu (Kaperbrief) svoje države, da su ovlašteni na neprijateljske čine. Oni brodovi, koji te pismene dozvole nemaju, a ipak po moru love neprijateljske brodove, smatraju se gusar-

[82] Sr. Liszt. o. c. §. 42. I. 1.

skim lađama, koje smiju ratnì brodovi svake države zaustaviti i na odgovornost povući. Osim toga svaka država smije najmiti i u ratu upotrebiti pod istim uvjetima i privatne brodove. A i privatnici smiju svoje vlastite brodove ustupiti državi na uporabu, bilo da to država zatraži ili su joj to sami ponudili. I u tom slučaju potrebno je, da njima vojna pomorska oblast zapovijeda, da nose ratnu zastavu države svoje, i da imadu pismenu dozvolu one države, u čijoj su službi. Samo oni brodovi, koji prevažaju ranjenike i nose zastavu crvenoga križa, jesu nepovredivi prema ustanovama druge haške konferencije. Na njih se ne smije pucati i ne smiju se zarobiti. Ovi brodovi smiju nesmetano u svaku luku ući.[83]

Neprijateljski čini ratnih brodova po međunarodnom pravu dozvoljeni jesu ovi: 1. pucati na neprijateljski ratni brod u svrhu da se brod probuši i potopi; 2. loviti brodove neprijateljske države, bili ovi trgovački ili putnički. Ostali brodovi, koji sudjeluju u ratu, ograničuju svoje djelovanje samo na ovaj posljednji neprijateljski čin, budući da nisu topovima snabdjeveni.

Posebna je nešto u pomorskom ratu blokada. Blokada se zove zatvor morske obale ili luke u svrhu, da joj se prepriječi svaki promet po moru. Blokada, kako je spomenuto, može biti u vrijeme mira prisilno sredstvo, da se pokori jedna država volji druge. U ratu je blokada vrst vojevanja. Pretpostavlja dakle navještenje rata. Po međunarodnom pravu mora država, koja se kani poslužiti tim pravom, prije blokade neutralnim vlastima to saopćiti i naznačiti dan i uru, kada blokada počima. Sama blokada mora da bude realna, faktična, t. j. da država svojim pokraj neprijateljske obale ili pred lukom namještenim ratnim brodovima doista zapriječi svim brodovima, ne samo neprijateljskim već i neutralnim, svaki pristup k obali ili ulaz u luku, ili izlaz, ako se brod već u luci nalazi. Koji brod pokuša probiti blokadu, uhvati se i zaplijeni u ime države, koja je odredila blokadu.[84]

U pomorskom ratu imade i ta osebujnost, da neprijateljski ratni brod smije uhvatiti — capere — brod neprijateljske države, a s brodom dakako i sve što je na njemu. Svrha naime pomorskoga rata jest u prvom redu uništenje neprijateljskih ratnih brodova, koji sačinjavaju pomorsku snagu neprijateljske dr-

[83] Ibid. §. 42. I. 2. [84] Ibid. §. 42. II.

žave, a u drugom redu uništenje neprijateljskih utvrda na morskoj obali i svih uređenja za mornaricu i pomorsku snagu neprijateljske države, koje se nalaze na obali morskoj i mogu se topovima iz ratnih brodova uništiti ili oštetiti. U trećem redu svrha je pomorskog rata uništenje cjelokupne pomorske trgovine, koja je temelj pomorskoj snazi neprijateljske države. U ratu na kopnu zabranjeno je dirati u privatna vlasništva pripadnika neprijateljske države uz spomenutu već iznimku, ako to nužda ili potreba ratovanja iziskuje, ali i onda samo uz odštetu. U ratu pako na moru i danas još međunarodno pravo dozvoljava, da se na moru zaplijeni i oduzme sa broda neprijateljske države i ono, što je vlasništvo te države, kao i ono, što je privatno vlasništvo njezinih pripadnika, ali opet uz iznimku, ako se tim ne vrijeđa pravo neutralne države. Ovo se pravo zove pravo plijena (Prisenrecht). Ovo pravo imade ratujuća stranka na sve brodove svoje protivnice i na tovar, koji se nalazi na njezinim brodovima. Neprijateljski je brod onaj, koji plovi pod zastavom svoje države. Brodovi, koji plove pod zastavom neutralne države, slobodni su. Tovar na brodu smatra se neprijateljskim, ako ga šalje pripadnik neprijateljske države bilo komu ili ako je na njega upravljen od koga mu drago. Da se uzmogne konstatovati, da li je brod vlasništvo neutralne države ili neprijateljske, jer ova plovi nepovlašteno pod zastavom neutralne države, napose da se ustanovi, nije li tovar na brodu neutralan, postupa se ovako. Ratni brod hitcem iz topa pozove ovakav sumnjivi brod da stane. Na zaustavljeni brod pređe s ratnog broda povjerenstvo, koje pregleda spise, sam brod i tovar. Ako se ustanovi, da je brod neprijateljski ili da tovar pripada neprijatelju, proglasi ga povjerenstvo odmah zarobljenim i izda nalog, da otplovi u najbližu luku, koja mu se naznači. Ne pokori li se ovom nalogu, probuši se i potopi, mornari i putnici na brodu proglase se zarobljenima i presele se na ratni brod kao sužnji. Ovo se događa obično, ako je neprijateljski brod ulovljen daleko na pučini. Ako je blizu obale, tada se doprati u luku.[88]

Vojska na ratnim brodovima, kombatanti, jest cijela posada broda. Svikolici, i ložači i strojari i kuhari, a ne samo oni koji su kod topova, dijele jednaku sudbinu s brodom. Svi idu jednako ili do pobjede ili u propast. Propadne li brod, momčad

[88] Sr. Liszt, o. c. §. 42. III.

poskače u more i nastoji da se plivanjem spasi. Neprijateljski brod imade dužnost spasavati brodolomce. Koji se spase na neprijateljski brod, postaju ratni zarobljenici neprijatelja; koji se spase na neprijateljsku obalu, postaju također ratni zarobljenici njegovi; a koji se spase na drugi ratni brod svoje države, ostaju i nadalje kombatanti. Spase li se na obalu svoje ili neutralne države, slobodni su. Primjer našega ratnoga broda Zente, koja je propala dne 13. kolovoza 1914. hrabro se boreći protiv mnoštva franceskih ratnih brodova, potvrđuje ovo. Nekoji su se spasili na franceskim ratnim brodovima i postali franceski zarobljenici; nekoji na crnogorskoj obali i postali crnogorski ratni zarobljenici; nekoji na dalmatinskoj obali, ti su slobodni.

Što se ranjenih vojnika (mornara) tiče, vrijede za pomorski rat ove ustanove druge haške konferencije:

Oni državni brodovi, koji su opredijeljeni za vojničke ratne bolnice, kao i oni privatni brodovi društava službeno priznatih, pripadali oni jednoj od zaraćenih država ili jednoj od neutralnih, moraju se respektirati, t. j. ne smije se na njih pucati, niti inače na njih navaljivati, niti se smiju zarobiti, dok traju neprijateljstva. Ali se zahtjeva, da ime takova broda bude najavljeno protivnici odnosno zaraćenim državama prigodom naviještenja rata ili za vrijeme rata, ali svakako prije, nego li se je dotične brodove u tu svrhu upotrebilo. Ovakovi brodovi smiju i u slučaju pomorskoga rata slobodno ući u svaku luku (čl. 1., 2. i 3.).

Pomenuti brodovi dužni su svoju pomoć i potporu pružiti ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima obiju zaraćenih stranaka u jednakoj mjeri. Ne smiju se nipošto upotrebiti u ratne svrhe i ne smiju smetati na nikoji način ratujućim strankama. Ovakovi brodovi moraju se podvrći pregledbi i nadzoru ratujućih stranaka, a koje države njihovu pomoć odbijaju, smiju im naložiti, da se odstrane, da plove zadatim pravcem, postaviti im na palubu svoga povjerenika, dapače i zadržati ih smiju, ako to važni razlozi zahtjevaju. Nalozi, što ih ratujuća stranka izdaje ovakovim brodovima, imadu se upisati u knjigu dotičnoga broda (čl. 4.).

Da se ovakovi brodovi već izdaleka raspoznati mogu, moraju vojnički bolnički brodovi iz vana biti bijelo oličeni sa zelenom $1^1/_2$ m širokom vodoravnom prugom, a privatni brodovi ili brodovi priznatih društava moraju biti također bijelo oličeni, ali sa crvenom $1^1/_2$ m širokom vodoravnom prugom

a jedni i drugi osim vlastite zastave moraju nositi i zastavu crvenoga križa (čl. 5.).

Trgovačke brodove, jahte i čamce neutralnih država, ako su primili ranjenike, bolesnike ili brodolomce, ne smiju ratujuće stranke oteti, osim ako povrijede neutralnost (čl 6.).

Svećenici, liječnici i ostalo bolničarsko osoblje u slučaju da se brod otme, jesu nepovredivi i ne mogu se zasužnjiti. Liječnici na tim brodovima zadržaju vlasništvo nad kirurškim predmetima i instrumentima, koji su njihova privatna svojina; oni nastavljaju svoju službu na lađi tako dugo, dokle je to po sudu zapovjednika broda moguće. Država, kojoj služe, mora im osigurati njihovu plaću (čl. 7.).

Ranjene ili bolesne mornare kao i uzete na brod, bili oni koje mu drago narodnosti, mora štititi i uzdržavati država, koja ih je zarobila (čl. 8.).

Ovih ustanova dužne su se držati samo one države, koje su potpisale zaključke pomenute konferencije u Haagu, ako međusobno vode rat. One prestaju biti obvezatne u času, kad se u ratu priključi kojoj god od zaraćenih stranaka jedna država, koja nije podpisala one zaključke (čl. 11.).

Samo one države, koje su pristale na zaključke ženevske konvencije, mogu pristati i na ove haške zaključke (čl. 13.).[86]

Neutralnost.

U vrijeme rata nastaju, kako vidjesmo, posebni odnosi među državama, koje ratuju, iz kojih odnosa teku onda i posebne međusobne dužnosti i prava. Ali rat stvara i druge odnose, i to između zaraćenih država, i onih koje ne ratuju. Države, koje ne ratuju, zovu se za vrijeme rata neutralnima. Ove se naime drže postrance, one su, kako se latinski kaže, *medii in bello* ili *neutrarum partium.* Za njih je rat *res inter alios gesta,* koja se njih barem izravno ne dotiče. No opet imadu i neutralne države to pravo, da nijedna od zaraćenih stranaka ne smije prenesti svoje neprijateljstvo na njezin teritorij ni u njezine vode, ali imadu i tu dužnost, da nijednu od zaraćenih stranaka ne potpomažu.

Neutralnost nije bila u staro doba ni poznata. U srednjem vijeku bila je poznata, ali još nije bila u praksi provedena.

[86] Sr. Staatslexicon, Krieg, str. 818. i 819.

Tek u novom vijeku počelo se i na to paziti, ali općenito prihvaćena i priznata je bila tek nakon pariškoga mira god. 1856. U pojmu neutralnosti isključena je svaka razlika u tom stanju, tako da država ne može biti manje ili više neutralna, ili samo do stanovitoga stepena i granice. Za to se i ne razlikuje dobrovoljna neutralnost od druge kakove. Svaka država, koja ne ratuje, mora biti neutralna, jer ako nije, onda je ona isto tako neprijatelj, koji potpomaže drugu zaraćenu stranku, kao i sama ta stranka. U drugu ruku nije isključena ta okolnost, da se neka država mora naoružati u svrhu, da sačuva svoju neutralnost, t. j. da se oružjem obrani od neprijateljske države, koja kani povrijediti pravo neutralnosti njezine.[87]

Ova neutralnost državâ za vrijeme rata razlikuje se od one neutralnosti, koja je u novije vrijeme uvedena u praksu, i po kojoj su neke manje države proglašene kao trajno neutralne — neutralizovane države. Takova je n. pr. (od g. 1815.) Švicarska, (od g. 1867.), Luxemburg, Belgija (od g. 1839.) i država Kongo (od g. 1885.). Ovakova njima od velevlasti nametnuta trajna neutralnost ograničuje i skučuje suverenost dotičnih država, ako im inače i priznaju istu.[88]

Neutralnost nezaraćenih država počima onim časom, kojim počima rat. Neutralnost nastaje i bez posebne izjave. Ova se izjava obično daje u tu svrhu, da se odstrani bojazan rata od strane dotične neutralne države, iii da se rasprše dvojbe, koje možebit postoje o neutralnosti ove ili one države.

Dužnosti neutralne države jesu ove: Neutralna država ne smije pomagati ni jednu ni drugu od zaraćenih stranaka u ratovanju. Ona smije sačuvati svoju naklonost jednoj više nego li drugoj, kako je to bilo prije rata, ali ne smije činom pokazati, da jednoj nešto dozvoljuje, što drugoj uskraćuje. Prema tomu država krnji međunarodno pravo, ako izravno pomaže jednu stranku u ratovanju protiv druge, bilo vojskom, bilo novcem, ili oružjem i ratnom municijom, makar to i prodavala. Izravnom pomoći u ratovanju smatra se nadalje dozvola prolaza neprijateljskoj vojsci kroz teritorij neutralne države; kao i dozvola, da se na teritoriju ili u vodama neutralne države rat vodi. Povreda je neutralnosti i onda, ako neutralna država jednoj od zaraćenih stranaka dozvoli zajam.[89]

[87] Sr. Liszt, §. 43. I. [88] Sr. Litszt. §. 6. III. [89] Ibid. §. 43. II.

Neutralnost je dužnost i pravo države kao takove, ali nije dužnost i pravo državljana, da budu neutralni. Državljani, koji na svoju ruku kao dobrovoljci stupe u vojsku druge države, koja ratuje s trećom, ili joj novcem (zajmom) ili oružjem i drugim ratnim potrepštinama pomažu, ne povređuju neutralnosti. Takovim osobama nije ni prolaz kroz neutralnu državu zabranjen. Kad bi državljani privatno potpomagali neprijatelja, koji ratuje s državom njihovom, bila bi to izdaja.

Trgovanje s drugim državama pa i s onima, koje ratuju, nije zabranjeno državljanima i ne čini povredu neutralnosti. Izuzimlju se samo nekoji predmeti, koji se zovu kontraband.[90] U trgovačkim krugovima označuje se ovom riječi zabrana uvoza ili izvoza stanovite robe, a onda i sama zabranjena roba.

U ratnom pravu zovu se ovim imenom sve one stvari, koje su potrebne za ratovanje, tako te se može reći, da neutralna država, koja dozvoljava ovakove stvari izvoziti u neprijateljsku zemlju, ovu izravno u ratovanju potpomaže. Kao kontraband se nedvoumno smatra svaka vrsta oružja i ratne municije. Kao kontraband se smatra i druga roba, kao konji, kola, ugljen, željeznički strojevi, šatori, odijelo i obuća za vojnike i t. d. ako je dokazano, da te stvari imadu služiti u ratu, koji se upravo vodi. Primjer iz najnovijeg vremena imademo, da se i aparati za brzojav bez žica, što ih nose brodovi ili su postavljani na teritoriju države, smatraju kontrabandom. Kao quasikontraband smatraju se danas i osobe, koji su vojni obvezanici jedne od zaraćenih država, kao i brzojavke, koje se šalju vojničkim osobama. Ako država, koja ratuje, po svojim organima zatekne ovakove zabranjene predmete, smije ih zaplijeniti. Napose to vrijedi za ratne brodove zaraćenih stranaka, koji imadu pravo zaustavljati na putu svaki brod i neprijateljske i neutralne države, pregledati ga i zaplijeniti kontraband, a osobe zarobiti, kako je to već spomenuto u ovoj raspravi.[91]

Onim časom, kad je prestao rat, prestaje i neutralnost.

Kako se svršava rat?

Rat se može na više načina da završi. Najobičniji i najčešći način je sklapanje mira. Rat se može međutim završiti i

[90] Ova riječ postala je od lat. izraza contra bannum t. j. protiv zabrane.
[91] Ibit. §. 43. IV.

onda, kada jaka država drugu potpuno i bezuvjetno svlada. A može se završiti i faktičnim prestankom ratovanja među zaraćenim strankama.

Ovaj posljednji način je najređi. U takovom bo slučaju nije nijedna od zaraćenih stranaka sigurna, ne će li protivnik i opet iznenada na nju navaliti. A u drugu ruku ostaje mnogo toga neriješeno i dvojbeno s obzirom na vlasništvo, na posjed i na prava, radi kojih se rat vodio. Ovakove se naime stvari rješavaju sklapajući mir. Povjesnica je zabilježila malo slučajeva, da je na ovaj način prestao rat. Tako je god. 1716. svršio rat između Poljske i Švedske, a god. 1720. između Francuske i Španjolske. Tako je ruski car Pavao I., kad je 1801. zasio prijestolje, jednostavno obustavio rat, što ga je carica Katarina vodila s Perzijom, a god. 1866. nije ni Pruska s kneževinom Lichtenstein mir sklopila. Najnovija historija zabilježila je činjenicu, da je i Turska prestala ratovati sa Crnomgorom na temelju faktičnog prestanka ratovanja. Praktički biva to ovako, da zaraćene stranke ugovore primirje i prestanu ratovati; međutim prigodom sklapanja mira nisu se stranke složile niti mira zaključile, ali nisu ni nastavile rata. U takovom slučaju vrijedi načelo, da ostaje status quopost (bellum res sunt), a svaka stranka si misli, da će kasnije s drugom točnije i uspješnije obračunati.

Ako se rat svrši tako, da jedan protivnik drugoga svlada i to potpuno i bezuvjetno, to se zove debellatio ili subiugatio. Takovih slučajeva navodi povjesnica staroga i srednjega vijeka mnogo, a moderno ih međunarodno pravo također poznaje. Ovaj slučaj dogodio se n. pr. 1859., kad je kraljevstvo obiju Sicilija moralo se podvrći, i god. 1866. kad se je to isto dogodilo s Hanoverom. U staro doba pobjeditelj je postao vlasnikom ne samo osvojene zemlje, nego i gospodarom neograničenim i osoba pokorenih i stvarî, što se nalaze u osvojenoj zemlji. Današnje međunarodno pravo priznaje pobjeditelju samo suverenu vlast nad osvojenom državom, koju smije svojoj državi pripojiti ili utjeloviti, ali mu ne priznaje pravo nad osobama ni nad privatnim vlasništvom podanikâ svladane države. Prijašnji suveren postaje privatna osoba, koja može protiv osvojenja prosvjedovati. Svladana država prestaje postojati kao država i nije više nosioc međunarodnog prava. Druga pitanja n. pr. o imetku vladarevu, o vojsci, što je preostala i t. d. uređuju se na-

pose. Ili slijedi posvemašnja kapitulacija, ili pobjeditelj dozvoljava stanovite pogodnosti pobjeđenomu. Ovako po prilici svršava se rat s Belgijom, a možda i sa Srbijom[92].

Najčešće i najobičnije svršava se rat mirom. Mir po svojoj naravi je međunarodni ugovor, u kojem stranke međusobno utanače, da prestaje među njima ratovanje i svako neprijateljsko djelovanje, a da za to nijedna stranka ne gubi svoje prijašnje neodvisnosti. Savezi među državama i sklapanje mira spadaju među najstarije međunarodne ugovore. Mir se dakako može sklopiti jednostavno u tom smislu, da prestaje ratno pravo i da nastupaju redoviti odnosi među državama; a može se tom prilikom utanačiti cio niz raznih članaka, napose s obzirom na amnestiju, na promjenu prijašnjega posjeda, na ratnu odštetu, na ispravak granicâ i dr. U prvom slučaju samo se sobom razumijeva, da jedna država potpuno oprašta drugoj ne samo štetu, koju je država u ratu pretrpjela, već i onu štetu, koju su državljani u privatnom svojem imetku pretrpjeli. U drugom slučaju može se utanačiti, da jedna država drugoj plati ratnu odštetu, kao i to da se privatnicima odšteta dade za onu štetu, koju su podanici protivnika nedozvoljenim činima prouzročili.

Mir, koji se sklapa, mora biti definitivan. Inako sklapanje jesu samo *praeliminaria pacis*. Kod sklapanja mira dogovore se stranke u načelu, ili u glavnim samo točkama. To biva poglavito u tu svrhu, da se saznade, kakovo će stanovište neutralne države zauzeti spram mira, ili da se pripravi javno mnijenje.[93] Kad je mir sklopljen, postaje obvezatan u prvom redu za obje stranke, koje su ga ugovorile, a u drugom redu za neutralne države, koje su ga priznale. Razumije se samo od sebe, da samo suverena osoba, koja je ovlaštena na rat, može sklopiti mir. Ona to čini običajno po svojem punomoćniku.

S moralnog gledišta mir je svečani ugovor, koji obvezuje sub gravi ex iustitia obje stranke. Takav pojam imade o miru sav svijet. Od najstarijih vremena držalo se, da je mir stvar sveta i nepovrediva. Kršćanske su države ispravu o miru po-

---

[92] Sr. Liszt. op. c. §. 39. V. [93] Takova praeliminaria spominje najnovija povjesnica iz god. 1871. kada se je privremeno utanačio (26. veljače) mir u Versaillu, a definitivno, mir u Frankfurtu (10. svibnja); isto tako god. 1878. privremeni mir u San Stefano bio je definitivno sklopljen uz preinake na kongresu u Berlinu. Sr. Liszt. l. c. n. 2.

čimale riječima: U ime presvetoga Trojstva. Mir imade i tu etičku dobru stranu, što sadržaje, kako je spomenuto, oproštenje od nepravde. odreku od naknade za štete i sveg zla, što ga nanio rat. Takovo oproštenje zove se grčkim imenom amnestija t. j. zaborav, nesjećanje. A dodaje li se izrijekom u mirovni ugovor, zove se taj dodatak *clausula oblivionis*. Jedinu nesavršenost imade ljudski mir, što je kratkotrajan i što iza mira opet slijedi rat. Samo u nebu je mir vječan.

Recenzije.

Mihajlo Lanović dr.: Lukno u Hrvatskoj. Zagreb 1914. Tiskom i nakladom kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade VII. + 227.

U uvodu (str. 1—26.) raspravlja cl. pisac o pojmu, pravnoj naravi i vrstama lukna, o materijalnim i formalnim njegovim vrelima, te o literaturi lukna. Slijedi dio I. „Materijalno pravo“ (str. 27—146), koji se raspada u dva pododjela „O luknu uopće“ (Glava I. str, 27—103) i „O nekim vrstama luknarskih podavanja i o štolarini napose“. (Glava II. str. 103—146). Dio II. sadrži „Formalno pravo“ (str. 147—218), a raspada se također u dva dododjela „Likvidacijoni postupak (Glava III. str. 147—190) i „Postupak kod konverzije luknarskih podavanja“ (Glava IV. str. 191—218). Na koncu (str. 219—227) sastavljeno je abecedno stvarno kazalo.

Sami naslovi paragrafa odaju obilje gradiva koli u pogledu materijalnog prava (§ 1. Javnopravna narav lukna, § 2. Lukno kao osobni i kao stvarni teret, § 3. A. Slavonsko lukno od bračnih parova, § 3. B. Lukno od kuće, § 3. C. Konsekvencije osobne naravi luknarskih podavanja, § 3. D. Privilegovane klase luknarskih obvezanika, § 4. Napose o stvarnom luknu, § 5. Djeljivost lukna, § 6. Pobiranje lukna, § 7. Luknarske mjere, § 8. Relutum, § 9. Dospjelost i utuživost luknarskih tražbina, § 10. Zastara lukna, § 11. Opće regulacije luknarskih podavanja, § 12. Župni težaci, § 13. Ogrjevna drvarija, § 14. Orguljaško i zvonarsko lukno, § 15. Štolarina, toli u pogledu formalnog prava (Likvidacijoni postupak, § 16. Nadležnost oblasti, § 17. Načela postupka, § 18. Stranke i njihovi zastnpnici, § 19. Likvidacijona molba, § 20. Likvidacijona rasprava, § 21. Dokaz, § 22. Odluka, § 23. Troškovi postupka, § 24. Pravni lijekovi, § 25. Ovrha; Postupak kod konverzije luknarskih podavanja, § 26. Potreba i način opće reforme lukna, § 27. Konverzija lukna u pojedinim županama, § 28. Pripravni stadij postupka o konverziji lukna, § 29. Rasprava o konverziji lukna, § 30. Odobrenje i provedba konverzije). Cl. pisac nastojao, da ne bude ni preopširan ni prekratak, a da ipak bitno i potrebno navede, i to mu je po našem sudu u najboljoj mjeri uspjelo, pak će zato njegovo djelo, kao jedina monografija o luknu, u velike poslužiti kako upravnicima tako našim nadarbenicima (župnicima) Cl. pisca ide tim veća hvala, što se je na taj posao gotovo bez ikakve literature dati morao. Osobito dobrim držimo, što je uvijek nastojao, da pojmove jasno i precizno odredi i mnijenje svoje razlozima potkrijepi.

Neke primiedbe načelne naravi moramo iznijeti: Na str. 7. veli cl. pisac: „O tom danas kod nas već niko ne

sumnja, da materijalnim vrelima našeg luknarskog prava mogu biti samo svjetovni i pravotvorni organi: državno zakonodavstvo (legislativa) i uprava (executiva), i narod sam". Ovakovo shvaćanje ne odgovara ni ustanovama kanonskog prava ni pozitivnim državnim našim zakonima, napose ne čl. XXXIV. konkordata kao ni čl. IV. konkordata, koji auktor tamo citira: „Collatis cum Caesarea Majestate consiliis praesertim pro convenienti redituum assignatione". — Na str. 27. veli cl. pisac, „da se osnova konverzije priopćuje i nadležnom ordinarijatu, da se i on o njoj izjavi, jer je posve prirodno, da se važna ovakova crkveno-politička pitanja ne rješavaju bez saslušanja duhovnih ob asti." Posve je prirodno, odvraćamo, da se takova pitanja ne rješavajn bez sporazuma sa duhovnim oblastima. To iziskuje i narav stvari i uzakonjeno u nas stanje (čl. IV. XXXIV. konkordata). — Na str. 3. i 211. veli cl. pisac, da je u načelu luknu samo ondje mjesta, gdje je ono prijeko potrebito za primjereno uzdržavanje katoličkog dušobrižnika, pa da prema tomu lukno ima supsidijarnu narav. Iz toga izvodi, da prigodom konverzije lukna treba nastojati, da se luknarska otkupna svota ustanovi i obzirom na potrebu župne nadarbine, daklem da se eventualno i snizi. Naprotiv tomu ističemo, da je lukno sastavni dio nadarbinskih dohodaka, pak da mu je narav jednaka ostalim nadarbinskim dohocima i da stoga o eventualnom sniženju luknarskih podavanja odnosno ekvivalente u novcu govora biti može opravdano samo onda, ako postojeća podavanja župljane prekomjerno terete.

Dr. I. Angelo Ruspini.

Dr. Fran Bubanović: Prirodne nauke i filozofija. Zagreb, Tisak kr. zem tiskare, 1914. str. 16.

Pisac u svom djelcu, koje je preštampano iz „Prirode" (god. 1914.) hoće „pokazati odnošaj, što postoji u jednu ruku izmegju eksperimentalnog i teoretičkog dijela prirodnih nauka, a u drugu, izmegju prirodnih nauka i t. zv. prirodoslovne filozofije." (str. 3.)

„Prava prirodoslovna teorija mora ići rukom o ruku s eksperimentom, ona se mora dati na najrazličitije načine eksperimentalno kontrolirati i ispitivati". . . . „Ali ne samo, da su prirodne teorije nikle iz prakse, nego su one u prvom redu za praksu t. j. njihovo je ponajveće znamenovanje za poticaj na dalji eksperimentalni rad, na dalje otkrivanje i sabiranje novih činjenica." (str. 5-6).

Odnošaj imegju prirodnih nauka i filozofije objašnjava autor tako, da „u kratkim potezima prikazuje one filozofske struje, koje su nastale pod utjecajem prirodnih nauka". „One su mjerilo filozofskog nastojanja sa strane prirodnih nauka" (str. 8). Sada govori dr. Bubanović o prirodoslovnom (grčkom i modernom) materijalizmu, zatim prelazi na Herberta Spencera, koji zauzimlje posebno mjesto u razvoju prirodoslovnog nazora o svijetu (agnosticizam). Od tog stanovišta bio je samo jedan korak do misli o granicama naše spoznaje, što ih je razvio Du Bois-Reymond u svom govoru „Ueber die Grenzen der Naturerkenntnis". Prirodoslovci nisu na području filozofije ostali kod granica, što ih je postavio Du Bois - Reymond, nego su nastojali da premoste jaz materije i psihe kao n. pr. Haeckel, Ostwald, Mach. Verworn — a to je prirodoslovni filozofski idejalizam (str. 9-15).

Tim su pokušajima na području filozofije prigovorili ne samo filozofski stručnjaci, nego ih omalovažuju i mnogi prirodoslovci, jer su to spekulacije, kojima manjka prirodoslovna eksaktnost. (str. 15.)

Kako iz cijele brošure proizlazi, to i sam pisac pristaje uz mnijenje, da dualizam tijela i duše ne postoji. Ali meni je nerazumljivo, kako to, da su upravo *najveći prirodoslovci* bili zauzeti za dualizam. Da samo spomenem Juliusa Roberta Mayera, koji je otkrio zakon o neuništivosti energije i kojega dr. Bubanović češće u svojoj brošuri s udivljenjem spominje. I. R. Mayer u jednom predavanju, što ga je držao na skupštini prirodoslovaca u Innsbrucku god. 1869. kaže: to stoji „dass im lebenden Gehirne fortlaufend materielle Veränderungen, die man mit dem Namen der molekularen Tätigkeit bezeichnet, vor sich gehen,

und das die geistigen Verrichtungen des Individuums mit dieser materiellen Zerebralaktion auf das innigste verknüpft sind. Ein grober Irrtum aber ist es, diese beiden parallel laufenden Tätigkeiten zu identifizieren... Das Gehirn ist nur das Werkzeug, es ist nicht der Geist selbst. Der Geist aber, der nicht mehr dem Berreiche des sinnlich Wahrnehmbaren angehört, ist kein Untersuchungsobjekt für den Physiker und Anatomen. Was subjektiv richtig gedacht ist, ist auch objektiv wahr. Ohne diese von Gott zwischen der subjektiven und objektiven Welt prästabilierte ewige Harmonie wäre all unser Denken unfruchtbar... Eine richtige Philosophie darf und kann nicht anderes sein, als eine Propädeutik für die christliche Religion".

Da takove antidualističke konsekvencije zaista slijede iz prirodnih nauka, kako ih nekoji mod. prirod. filozofi izvode, zar bi najveći prirodoslovci mogli tako govoriti kao Mayer? Ali te konsekvencije mod. prir. filozofa ne stvara željezna logika, nego jednostranost i predrasude — isto kao i kod materijalizma, za koji dr. Bubanović kaže, da je „u glavnom i sam svoju ulogu doigrao". (str. 10.)

Svakako ne bi bilo na štetu same stvari, da je izostala izjava: „dualističkom nazoru o svijetu, katoličkom dogmatizmu i misticizmu zadao je (materijalizam) udarac, od kojeg se jamačno u dojakošnjoj formi više nikada oporaviti ne će." (str. 10.) Je li to strogo znanstveno? A zašto baš katol. dogmatizmu?

Način kojim autor nastoji da rastumači, kako je došlo do razlikovanja izmegju duševnog i tjelesnog života, mogao je zadovoljiti primitivnog čovjeka, ali da se je „ta pračovječna i prethistorijska misao sačuvala gotovo u svojoj primitivnoj, diluvijalnoj formi sve do u današnje dane" (str. 9.), to je odviše smiona i površna tvrdnja.

Držim, da se ima citirati u originalu ili u hrv. prevodu, ali nipošto u njem. prevodu, kako je citiran Herbert Spencer.

Dr. Leopold.

Dr. F. Jehlicska: Vjera i ćudoređe. Prijevod „Kluba hrv. bogoslova u Budimpešti." Izdao „Zbor duhovne mladeži" u Zagrebu 1914. Cijena 60 fil. —

Vrijedni i radini naš „Zbor" obogatio je bogoslovsku knjigu prijevodom originalne brošurice priv. docenta budimpeštan. univerze Dr. F. Jehlischke. Autor je napisao i originalni „predgovor k hrvatskom izdanju", u kom pohvalno ističe „vrijedni hrvatski narod, koji je uvijek bio viteški branič kršćanstva", i veli, da će biti srećan „postanem li time Hrvatima koristan sudrug u njihovim borbama." — Ako se i ne slažemo s autorom „da je povjest našeg predmeta najbolja obrana pravog stajališta", (str. 3.), opet smo radi priznati, da se autor latio zahvalna posla, kad pitanje „vjere i ćudoređa" nastoji osvijetliti odgovorima stručnjaka i najvećih mislioca ljudskog roda i povješću, učiteljicom života. Dokaz ove vrste, na osnovi auktoriteta, bit će svakako silan za širu masu, ali nije apsolutno stringentan. Pogotovu će mu se danas narugati sofisti, kad se i onako „auktoritet" povlači po blatu. Ali to ne smeta, kako rekoh, vrijednosti ove doista zanimljive i vrsne rasprave. Držimo, da bi autor još više uspio, da nije škrtario s prostorom, pa da je mnogo više citirao iz originala, napose izjave racionalističkih i notorno anticrkvenih uglednika. Djelce bi naraslo, recimo, dvostruko, ali da je i preko 200 str., pozdravili bismo ga zahvalno, jer bi bilo — strogo po izvorima — autentična zbirka izjava svjetskih glasovitih muževa, koje bi i književnik i publicist i propovjednik i učitelj mogao svakom prigodom upotrijebiti, da autoritetom djeluje na one, koji još priznaju autoritet. Autor istina citira u „Bilješkama" mjesta, na koje se poziva, ali držim, da bi djelo bilo praktičnije, kao neki priručnik, „Vade mecum" za katolika, kad bi znamenitije rečenice o tom pitanju bile izrijekom odštampane. Pogotovu bi bilo od izvanredne koristi, kad bi se iz pisaca ispisala ona mjesta, koja našu tezu baš argumentima dokazuju, a nesamo rečenicama potvrđuju. Uostalom, dobro je i korisno djelce i ovako. Ono jamačno pruža svjedočanstvo opsežne načitanosti, vrsne invencije, solidne obradbe, izvanredne marljivosti. Že-

limo dakle piscu svaki napredak na lijepom tom polju. Naši pak bogoslovi hrvatskoga „Kluba“ u Budimpešti zaslužuju priznanje, što su ovo originalno djelce pretočili u lijepi hrvatski jezik. I pravo je, da i oni, makar ih je malo, ne zaostaju u literarnom radu za drugovima svojim u Zagrebu. Hrvati su vazda bili u stranom svijetu dika svog naroda. Ponosni smo, da se sadašnji nsraštaj ne treba stidjeti svojih predhodnika. — Preporučamo najtoplije ovo jeftino, a korisno djelce.

Dr. Fran Barac.

Krier-Butura Stjepan: O lijepom vladanju. Po šestom njemačkom izdanju. Zagreb 1914. Dobiva se u pisca (Bolnica milosrdnih sestara) uz cijenu od K 1·50 bez poštarine.

Krier je pedagoški pisac na glasu. Njegova doista kršćanska i uzgojna djela prokrčila su sebi put nesamo po svoj Njemačkoj, već i u strane zemlje. On je praktičan pedagog, vazda konkretan, aktualan, na visini svoga doba. Duša njegova gojenca njemu je na dlanu. On u njoj čita sva nagnuća, ćuti sve trzaje, prati sve pravce. Zato i zna reći riječ na svom mjestu. — I ovo djelo „O lijepom vladanju“ niklo je na savremenim pogledima u život mladića. Nerijetko se prigovara mladeži, što živi u katoličkim internatima, da je sirova, neotesana, divlja. Tko joj te lijepe titule iz finoće i oprašta, opet žali, što toj mladeži nedostaje bon tona ili barem dostatnoga takta. Pa ipak bi baš mladež u katoličkim internatima uzgajana trebala da bude svojim vladanjem ugled ostaloj mladeži. Prava uljudnost nije nego primjena ili bolje reći izliv unutrašnje kršćanske kreposti. Zdravo dakle katolički uzgojen mladić morao bi pravilno da bude i spolja otmjen, fin, uljudan. Ali kako mnogima, i to baš onima iz internata, nedostaje dovoljno otmjenijeg društvenog saobraćaja, prirodno je, te su oni, kad zađu u društvo, nekako u neprilici i tako im se lako desi nezgoda, da ih pakosni jezici na vile raznesu. Ovomu praktičnomu pitanju posvetio je Krier u brizi za svoju mladež spomenuto djelo. On shvaća pitanje s osnovnoga stajališta, i raspravlja u prva tri poglavlja: Što je uljudnost, što nas potiče da budemo uljudni i koja su pomagala, da se uljudnim pokažemo. Iza toga govori praktički o pojedinim momentima, gdje i kako treba da se očituje uljudnost: u čistoći, odijelu, držanju, pozdravljanju, zabavama, kod stola i t. d. O svemu govori pisac onim milim tonom, kako to samo iskusan i dobar pedagog može, koga u svem djelovanju vodi iskrena, kršćanska ljubav k mladeži. — Veseli me od srca, što se revni i neumorni naš prevodilac vrsnih i praktičnih njemačkih djela dao i na ovaj trudan posao. Našoj katoličkoj mladeži spremio je ovim svojim lijepim djelom prekrasni darak. Želimo od sve duše, da bi mladež naša ovo djelce objeručke prihvatila, kako ga je i pisac i prevodioc iz svoga srca iskresao. Sebi će prištediti mnogu gorku, a katoličkom uzgoju privrediti novu lovoriku. Osobito toplo preporučamo katol. zavodima, da djelo stave na dnevni red svoga kućnoga štiva.

Dr. Fran Barac.

Dr. H. Funke: Philosophie und Weltanschauung. Eine Einführung in die Philosophie. Paderborn, Bonifacius Druckerei, 1914. str. XI.+178. Cijena 2 K 64.

Svrha, koju je autor sebi stavio pišući ovu knjigu, bila je, da onima koji se počinju baviti filozofijom, pokaže važnost same filozofije — napose „philosophiae perennis“ — za stvaranje jasnoga i čvrstoga nazora o životu. Zatim, da ih uvede u raznolike filoz. probleme i da im razjasni, kako se imadu baviti filozofijom, da im ona bude na korist.

Filozofija je — veli Funke — nauka o mudrosti, kako samo ime svjedoči. Mudar je onaj, koji cijeli svoj život svrsi shodno uređuje. Da to uzmogne, mora progledati smisao i svrhu života — mora da zna riješiti velike životne zagonetke i odgovoriti na odlučujuća pitanja, koja potresaju od vajkada srce čovječje, naime: odakle, kamo, kako, čim? Dakle je zadaća filozofije odgovoriti na ta pitanja. Zato je i filozofija u bitnom nauka o životnom naziranju.

Mi nužno trebamo — nastavlja autor

— neki nazor o životu; razlog tome leži u našoj naravi samoj, koja je snabdjevena razumom, voljom i čuvstvom. Stoga i nalazimo kod sviju naroda bar nekakav, makar i sasma primitivni nazor o životu, od najstarijeg doba pa do danas, a ujedno upozorava na nedostatke mod. nazorâ o životu, koji se najviše očituju u mod. pesimizmu i subjektivizmu.

Nazor o životu ali treba, da bude takav, da se njime možemo služiti u svim životnim prilikama — pa i u najtežim i najzdvojnijim. Autor opširnije razlaže kakav treba da bude takav nazor o životu. Takav nazor, koji je moguć, stvara filozofija kao znanost i ćudoredno djelo.

Zatim nas Funke u kratkim potezima uvagja u filoz. probleme time, što nam daje jasan pregled u cijelu povjest filozofije od prvih početaka pa do danas.

Ostala su poglavlja više praktične naravi. U njima se razlaže, kako se imamo baviti filozofijom. Preduvjet je intelektualna sposobnost, moralna zrelost i dobra volja. K tomu treba, da čovjek nastoji upoznati sama sebe, ali se valja čuvati skepse i oholosti već treba ozbiljno i iskreno težiti za istinom i tražiti je. Takovi preduvjeti dovesti će nas do prave filozofije, koja sigurno kroči svojim putom i ne gubi se u bezbroj protuslovnih sistema i teorija — do „philosophiae perennis". Takova je filozofija, kaže autor, istovjetna s naravnom religijom, vodi do kršćanstva i stoji s njim u skladu.

Jezik, kojim je djelo pisano živahan je i lagan (što nije običajno kod njem. filoz. djela), a misli razvija Funke više psihološki, nego sistematički, ali uza sve to držim, da nije bilo potrebno toliko opetovanje misli. K tomu uzima osobiti obzir na etičke momente, što cijeloj knjizi daje života i uvjerava. Da je pisac bio na nekim mjestima kraći, a na nekim opširniji, ne bi to bilo na štetu knjige.

Knjiga nema stvarnoga kazala, ali opsežan indeks to donekle nadomješta.

Dr. Leopold.

Otto Zimmerman: Ohne Grenzen und Enden. Gedanken über den unendlichen Gott. Freiburg und Wien, Herder, 1912. 2. i 3. izd. str. VIII,+208, cijena nevez. 2 K 40. vez. 3 K 24.

Autor ponajprije strogo logički razvija značenje i sadržaj pojmova: ograničen, beskonačan, stvoren i nestvoren, te zaključuje, da je ono što je ograničeno stvoreno, a što je beskonačno da nije stvoreno. Nadalje pokazuje, kako je u monističkom i panteističkom poimanju neograničenost ipak nešto ograničeno. Zatim ide dalje i dokazuje, da svako ograničeno biće priznaje: ja sam stvoreno.. dakle ima i nestvoreno, a nestvoreno je beskonačno. Dakle opstoji beskonačno, bez granica savršeno i dobro biće — a to je Bog, koji, jer je neograničen, sadržaje u sebi sve savršenosti.

Time pisac svršava prvi filozofski dio i prelazi na drugi hist. dio, u kojem pokazuje, kako si je jasna spoznaja o beskonačnosti Božjoj u povjesti protrla put i vladala svim velikim filozofima. Dapače se ta spoznaja otvoreno ili prikrito javlja i kod protivnika. Tu se opširnije bavi s Kantom, Fichteom, Schellingom i Hegelom.

U zadnjim nas poglavljima uvagja autor u svu onu dubinu i širinu neograničenoga i pokazuje, kako je ono u harmoniji s težnjama i nadanjima ljudskog srca. Samo beskonačno može na svako pitanje duha odgovoriti, može svaku čežnju ispuniti (str. 208).

Osobita je prednost toga djela, što je pisano najkonsekventnijom logikom, a uz to kao da nas obasjava i ispunjava višim svijetlom božanskog beskonačnog života.

Dr. Leopold.

Wahre Gottsucher. Worte u. Winke d. Heiligen. Zum Beuroner Jubiläum ausgewählt v. P. Hildebrand Bihlmayer O. S. B. Freiburg i. B. Herder. 1913. Wien. Cijena prema uvezu K 1'56, 2'04 i 3'12.

Glasoviti hagiolog benediktinskoga reda O. Hildebrand Bihlmayer skupio je, iz bogate riznice žića svetih, nekih 46 sličica, savio ih u lijepe kitice, zaodjeo ih u krasno umjetničko ruho

i — u spomen 50-godišnjice poznatoga benediktinskog samostana Beyrona — poklonio ih modernoj duši, što u dnu svoje dubine tajno, ali grčevito vapije za Bogom. Izobražen će čitalac naći u toj neznatnoj na oko, no vrlo bogato i spoljašnošću i sadržajem opremljenoj knjižici od 92 stranice, svu silu duševnog blaga i bezbroj neiscrpljenih izvora za vlastito duševno napredovanje. Svaka je crtica, razgovor, događaj ili anegdota kao električka iskra, podobna da upali ogroman plamen. Kratka i jezgrovita, kaže nam svaka po koju duboku istinu u najjednostavnijoj formi. Gdjekoja nas sjeća na jednostavnost i dubinu sv. Evanđelja, gdjekoja na oštroumne moderne aforizme. Sad kao da slušamo velikog sv. Pavla, sad kao da nas zabavlja moderni duhoviti esayist. Kao titloi štampana je jezgra misli svagda na vršku stranice ili sredinom postrance. Tako saznajemo i kratki sadržaj ili pointu, koja nas vabi na ugodno štivo. Do riječi dolaze mnogi ugodnici Božji: od onih, što su u katakombama svjedočili za Krista, do onih, što u XIX. vijeku proslaviše življenjem i djelovanjem ime Božje. Auktor je znao doista izvanrednim ukusom birati u ogromnoj svojoj struci. On je savršeno aktualan. Na pr. Ventil für Lebensunlust (S. 59.), Allzeit reisefertig (60.), Wie man Rentner wird im Himmel (62.) i t. d. Duhovni su govornici često u neprilici, kako da zaslade, kako da započnu ili kako da završe svoj govor ili predavanje, da ne budu vazda monotoni. Često se zato upotrebljuju i nedostojne fabule. O. Bihlmayer pomaže i u tomu. Njegova kolekcija duhovnih crtica nije korisna samo za privatnu meditaciju, već je i vrlo prikladan priručnik za izbor primjera ovake vrste.

Dr. Fran Barac.

Dr. Heinrich Schumacher. Christus in seiner Präexistenz und Kenose nach Phil. 2, 58.

Autor ispituje historički tumačenje spomenutoga mjesta sv. Pavla, koje spada među najzanimivija i gotovo najteža mjesta Novoga Zavjeta. Iznajprije prikazuje pisac historijat tumačenja riječi *ἁρπαγμός* a onda druge izričaje, kojima se u kontekstu služi sv. Pavao. Istraživanjem svojim utvrđuje pisac ono tumačenje, što nam ga o rečenom mjestu daje dogmatika. Pisac dolazi naime do veoma važnoga rezultata. „Leitstern“ veli pisac „ist und bleibt: Die Gesamtpatristik betrachtet *οὐχ ἁρπαγμὸν κτλ* als Ausdruck für die Rechtmässigkeit und Naturgemässheit der Christus zukommenden „Gottgleichheit.“

Piščevo je djelo publikacija papinskoga bibl. instituta u Rimu, a stoji 4 L. 50 c. Pisac se poslužio gotovo svom nužnom literaturom Metoda mu je skroz na skroz znanstvena. Djelo najtoplije preporučujemo.

Dr. J. M.

Dwight F. W. S. I: Mir ili divne euharističke rasprave. Preveo O. Frane Slavić O. F. M. Drugo izdanje. U osmini vel. str. 89. Split 1915. Brzotiskom „Narodne tiskare“. Cijena 1 K. Dobiva se kod prevodioca u Split-Dobri.

Isusovac Dwight napisao je niz propovijedi o čestoj sv. pričesti. Ove su propovijedi izrađene vanrednom vještinom u kratkim i širim potezima, baš kako prilike vremena i mjesta iziskuju. Danas naime ne će ljudi da slušaju duge prodike, već im valja u kratko mnogo toga reći. Po gotovu to vrijedi za Ameriku, gdje je auktor, ako se ne varam, djelovao. Amerikanac kao i Englez, od kojega je to naučio, cijeni vrijeme i nastoji da u malo vremena mnogo učini. Ove je propovijedi preveo vrijedni redovnik sv. Franje i revni pisac na polju katoličke prosvjete O. Frano Slavić. I dobro je to učinio. Držim, da će svaki propovjednik, do kojega ruku dođe ova knjiga, naći u njoj mnogo dobro zrnce i za svoju publiku, a ova će pohlepno gutati duhovnu hranu, što joj se u zgodnu obliku pruža. Već sami naslovi pojedinih rasprava: Kruh molitve, Hrana neumrlosti, Ručak s neba, Sunce duše, Konačna želja, Učitelj, Liječnik, Prijatelj, Pastir, Kralj i t. d. zanimivi su, a pod naslovom: Nagrada izrađeno je 7 rasprava. Knjiga je ova rijetkost svoje vrsti, čita se pohlepno, djeluje živo. Preporučujemo je svakomu.

Dr. Pazman.

Ehrler Dr. Joseph Georg von: Kanzel-Reden gehalten in der Metropolitankirche zu Unserer Lieben Frau in München. Zweiter Band. Das Kirchenjahr. Zweiter Jahrgang. Vierte durchgesehene Auflage. U vel. 8° imade str. VIII + 776. Freiburg i Wien, u Herderovoj nakladi. Cijena K 14·40.

Autor ovih propovijedi slovio je prošloga stoljeća kao jedan od najvrsnijih govornika u Njemaca, pa se za to njegove propovijedi i danas mnogo čitaju, iz njih se crpi građa za nove propovijedi, usvajaju mnoge lijepe misli i na novo iznose. Kako je bio savjestan, napisao je svaku svoju propovijed i sada je sav taj njegov trud štampom objelodanjen u sedam omašnih svezaka. Prva četiri sveska imadu isti naslov: Das Kirchenjahr. Erster, Zweiter, Dritter, Vierter Jahrgang. Sadržaje pak svaki od ovih svezaka po jednu propovijed za svaku nedjelju u godini i za svaku zapovijedanu svetkovinu. Predmet ovih propovijedi jesu istine iz dogmatike i morala. Ostala četiri sveska sadržavaju Apologetske propovijedi o Stvoritelju, o Kristu Spasitelju i Bogu Duhu Svetom ter o posljednjim stvarima. Obradba tih propovijedi odlikuje se jasnoćom dikcije, bogatstvom misli, logičkim redom, mnogim navodima iz sv. Pisma i sv. Otaca, ali u pisca kao pravoga Nijemca uzalud ćeš tražiti retorike, poleta, afekta. Ne će se za to svakom Hrvatu, osobito koji je življega temperamenta, svidjeti ukočenost i hladoča, kojom govornik pretežno samo razum pred očima imade, a srce i čuvstvo ostavlja prazno. Preporučujemo.

Dr. Pazman.

Meschler Moritz S. I.: Die Gabe des heiligen Pfingstfestes. Betrachtungen über den heiligen Geist. Siebente und achte Auflage. U 8° str. VI+560. Freiburg i Wien. Naklada Herderova. Cijena K 5·28 vezano K 7·20.

Pisac, sada već pokojni († 2. Dec. god. 1912.), poznat je kao jedan od izvrsnih i plodnih asketskih pisaca, od kojega imade na svjetlo izdan lijepi niz djela. Među svim djelima ovoga pisca držim ovo djelo najboljim i najkorisnijim. U ovom je djelu otkrio pisac svu milinu svoje duše, sve bogato znanje svoje teološko i svu dubljinu misli. Iz rijetko koje knjige moći ćeš toliko naučiti, koliko iz ove Meschlerove. Tude on otkriva najdublje tajne božanstva (n. pr. u štivu Im Herzen der Gottheit), najdalekosežniji upliv Boga Duha Svetoga na Utjelovljenje presvetog Sina Božjega, na odabranje i neokaljano Začeće presv. matere Božje, na stvorenje angjela, čovjeka, svijeta, na utemeljenje sinagoge, katoličke Crkve, njezine hijerahije, sv. sakramenata, na djelovanje, milosti, krjepostî i darova; u toj knjizi razvija pisac djelovanje i blagotvorni utjecaj Boga Duha svetoga na kršćanstvo, kršćansku obitelj, društvo, kršć. prosvjetu, socijalne prilike, i napokon na kršć. savršenstvo, svetost i blaženi život. Čitajući i promatrajući ova štiva duša se diže u visine, um se divi i obogaćuje poznanjem božanskih tajni, a volja se najpripravnije klanja neizmjernom veličanstvu, dobroti i čudesnoj djelotvornosti treće osobe božanstva na svemir.

Na koncu govori pisac i o štovanju Duha svetoga i tumači sadržaj himne „Veni Creator“ i „Veni sancte“. Ako se uzme u obzir, da je pokojnikova sveta duša ljubila Boga Duha svetoga i tu svoju ljubav nastojala preliti u srca mladih novaka Družbe Isusove, kojoj je pisac bio kroz dugi niz godinâ ocem i vodom, pa da je ova knjiga plod pomenutoga mnogogodišnjega nastojanja, onda se dobiva još bolji pojam, kako je solidno napisana i sastavljena ova knjiga. Pa ako još i to dodam, da je u toj knjizi osim sadržaja i sve drugo izvrsno: i lijepa nijemština, elegancija stila, jasnoća prikazivanja, toplina predavanja, krasan tisak bez pogrešaka jasno je, da se ova knjiga mora svakomu da svidi. Tko dakle želi lijepu knjigu čitati i mnogo iz nje naučiti, neka si nabavi ovu Meschlerovu knjigu, ako je već nema. Od svoje strane ju najtoplije svakomu preporučujem.

Dr. Pazman.

Paulus und die moderne Seele. Fastenvorträge von Anton Worlitscheck, Stadtpfarrprediger in München. 8⁰ (VIII. u. 76. S.) Freiburg i. B. und Wien 1914. Herder. Kartoniert K 1·44.

Zaslužni propovjednik i izdavač mnogovrsnih uzornih crkvenih govora A. Worlitschek izrekao je prošle godine u korizmi ovih šest propovijedi, što ih Herderova knjižara poradi njihove aktualne vrijednosti u ukusnoj opremi za jeftinu cijenu izdaje. Sv. je Pavao želio biti „svima sve". I doista, osobitim Duhom Božjim obdaren, nije samo za života bio „Apostol narodâ", kako ga kršćanska predaja jednodušno zove, već je u svojim zlatnim poslanicama nanizao toliko blaga Božjega, te ga i vijekovi ne će iscrpsti. Gotovo za svaku prigodu, za svako doba naći je u pokladu sv. Apostola providencijalnih misli, te je on uistinu i danas „svima sve". No dok se duboki umovi i bogoslovi od zanata naslađuju uzvišenim ljepotama njegova sadržaja i stila, poznaje širi puk sv. Pavla tek iz pojedinačnih rečenica, upotrebljenih prigodice i pripadom u različitim govorima. Malo ima djela, što bi nastojala pučki pretočiti bogatu kršćansku nauku sv. Pavla. Još ih ima manje, koja bi htjela iz sv. Pavla iskresati baš one misli, što bi današnji moderni svijet zanimale i potresle. To je veća zasluga Woritschekova, što se dao na posao baš u ova dva slabo iskrčena, a opet tako znamenita pravca. U prvoj na pr. propovijedi „Die Persönlichkeit" karakteriše autor ličnost sv. Pavla, njegovu spoljašnju neuglednost, ali i njegovu snažnu duševnu veličinu: titana volje, kralja misli, govornika sugestivne snage, zvijezdu prve veličine u svjetskoj povijesti. Majstorskim kistom, modernom lapidarnom tehnikom znade autor nizati kontrarne polove, što se sjedinjuju u sv. Pavla. Ujedno pokazuje autor i metod, kako je Pavao iz sebe, slabog čovuljka, isklesao muža neumrle znamenitosti. „Božjom milosti ja sam ono, što jesam" (1. Kor. 15, 9.), veli Apostol. Tako i svaki nas može da postane nešto, ako bude znao i htio na mjesto svoga „Ja" metnuti „Boga". Moderni čovjek teži da bude velik, da razvije svoju ličnost: eto mu uzora u velikoj ličnosti sv. Pavla. Druga propovijed „Der Christusjünger" (str. 12.) predočuje nam sv. Pavla, kako se poslije svoga čudesnoga obraćenja tako uživio u Krista, te je s punim pravom mogao reći: „Ne ja, Krist živе u meni" (Gal 2, 20.) „Pavao je požar, što plamti Kristovim žarom, vijor, u kom Krist svoju moć objavljuje, knjiga, snutra i spolja Kristom ispisana, srce, što samo za Krista bije." Sad pokazuje autor, kako je krivo shvatanje vjere u modernih ono nebulozno panteističko „doživljavanje Boga" u vlastitoj duši, a kako je uzvišeno i sveto ono duševno sjedinjenje s Kristom, što ga je sv. Pavao proživio i u kom je „istina, snaga i kraljevstvo Kristovo" (2 Kor. 11, 10; 12, 9.; Eph. 3, 8.).

Bilo bi za ovaj prikaz zališno i dalje crtati jezgru misli ostalih četiri propovijedi: „Der Weltmissionär", „Der Menschenknecht", „Der Freudenreiche", „Der Leidensheld." Trećom hoće autor da na ugledu sv. Pavla popularizuje i oduševi za sadašnju eru misijâ (str. 33.); četvrtom dira u živac novovjeki bolesni individualizam, što ga može da izliječi jedino nesebični altruizam po ugledu sv. Pavla; petom hoće da čovjeku, željnom radosti, pokaže nepresušni izvor duševne, vječne, nepromjenljive radosti u sv. Pavla; šestom napokon izdiže sentimentalnom werterijanskom pesimistu, kome je život dojadio, velebnu sliku uzornog stradalnika sv. Pavla, koji se vinuo tako visoko, te govori: „Rastapam se od radosti usred nevolja".

Kako se vidi, Worlitschek je zasjeko baš bitne probleme našega doba, raskrio je modernu psihu i osvijetlio njene rane, ali je i prinio najuspješniji lijek: život i nauk sv. Pavla apostola. Teško će se i u ogromnoj homiletičkoj literaturi naći premca ovom krasnom djelu. Za inteligenciju i za mladež viših škola ima tu tako divnih pobuda i perspektiva, te bi na ovom osnovu izrađene propovijedi ili predavanja doista mogla biti atrakcija za slušatelje.

Dr. Fran Barac.

Dr. Paul Wilhelm von Keppler: Leidensschule. Freiburg, Herder, 1914. str. X+156. cijena vez. 2 M 40.

Bol, ta vječita pratilica radosti, vlada svijetom — ona ispunjava svijet, napose danas. A prava je umjetnost — najvažnija i najteža od životnih umjeća — znati trpjeti. Stoga upravo u te dane, u kojima toliki boluju od boli, „škola boli", koja nas uči trpjeti, dobro dolazi.

U kratkim odlomcima i dubokim sentencama prikazuje nam autor s kršćanskog gledišta razne vrste boli, njene uzroke, korisne učinke i blagotvorno njeno djelovanje, te najsigurnija vrela utjehe i najbolji način kako ćemo bol nadvladati.

Onima, koji trpe ulijeva pisac u izranjene duše utjehu i mir — novu životnu snagu. Utisak bi bio daleko snažniji, da Keppler govori kao onaj, koji je sam mnogo patio i trpio — on više poučaje, nego što doživljava. Tu je sabrana mudrost stoljeća — čovječanstva. Napose nas autor duboko uvagja u kršćansko shvatanje boli, po kojem nema više razloga da se bojimo boli, da bježimo od nje, da ju preziremo, naprotiv imamo razloga da ju spočitanjem susrećemo, visoko cijenimo, strpljivo na sebe uzimljemo, dapače radosno pozdravimo" (str. 54).

Ta je knjiga tako fino i otmjeno pisana — puna je sadržaja; napose to vrijedi za nekoja poglavlja (n. pr. Heilkräfte der Natur, das Leiden im Christentum, Christus und das Leiden, Wespenstische etc.), dok se čini, da je po koje poglavlje pisano odviše brzo (n. pr. die Schmerzensmutter, Seelenleiden). Na nekim mjestima smeta, što Keppler rabi izrabljene fraze, a nekoliko puta citira u opasci samo autora, a ne djelo, što nije ispravno. To su sitnice, koje nipošto ne umanjuju vrijednost djela.

Oni, koji pate, naći će u toj knjizi, ako ju budu pravo rabili, utjehe i jakosti.

Dr. Leopold.

C. Hasert: Der Mensch, woher er kommt wohin er geht. Moser, Graz i Leipzig, 1914., 3. izdanje str. 192, cijena 1 K 60.

Kako čovjek o svom postanku i odregjenju misli, prema tome će urediti svoj način života.

Ova knjižica hoće da nam prikaže onaj nazor o čovjeku, koji je već preko četiri hiljade godina isti s jednostavnim i lako razumljivim dokazima. Pisac piše za veliki broj onih, koji još u svom srcu vjeruju u Boga i vječnost, ali ih prigovori, koje sa svih strana čuju i čitaju neprestance bacaju u razne dvojbe i sumnje.

U uvodu crta autor psihološki, kako i s kojih razloga čovjek ostavlja svoj kršć. nazor o svijetu i životu,

Zatim u prva dva poglavlja govori o stvoritelju i o providnosti (str. 6—47), te dokazuje opstanak Boga po t. zv. zakonu entropije i pokazuje, kako razvoj svijeta i organizama nikako ne stoji u protuslovlju sa stvaranjem.

U slijedećem poglavlju (str. 48—78) mnogobrojnim dokazima dokazuje, da se čovjek nije razvio iz nižih životinja; u ostalom toga nije ni prir. znanost jošte dokazala. Što ona donaša kao dokaze, može se po izjavama mnogih prirodoslovaca nazvati tek naslućivanjem.

U četvrtom i petom poglavlju (str. 79—119) razvija nauku o slobodnoj volji i besmrtnoj duši.

U kasnijim dvjema poglavljima (str. 120—163) dokazuje, da čovjek može biti za uvijek od Boga odbačen.

U zadnjem poglavlju (str. 164—191) razvija sliku savršenoga čovjeka.

Osobita je prednost ove knjižice, što je vrlo jasno i lako, shvatljivo pisana i što donaša i riješava vrlo mnogo poteškoća, koje su dandanas tako raširene. Dakako sa strogo teološkog gledišta gdjekoja poteškoća nije potpunoma riješcna, ali to i nije svrha ove knjige.

Opširno kazalo olakoćuje uporabu knjižice.

Dr. Leopold.

1. Egger Dr. Augustin: Die christliche Jungfrau in der heutigen Welt. 650 str.

u malom obliku. Zapada: fr. 2'25 Kod Verlagsanstalt Benziger et Co. A. G. u Einsiedeln-u (Švicarska).

2. Widmer Paul Joseph: Die gläubige Jungfrau in Maientagen. 286 str. malog oblika. Nabavlja se kod: Verlagsanstalt Benziger et Co. A. G., Einsiedeln.

I prvu i drugu knjigu svatko će rad pozdraviti, jer se tu nalaze napuci za svagdašnji život. Sami naslovi kažu na koga su upravljeni. Voditelji kršćanskih duša naći će u prvoj knjizi, koju je sastavio presv. biskup iz St. Gallena, sve ono, što im je potrebito pri vođenju i upravljanju ženskog otmenijeg i nižeg svijeta, dok će u drugoj vidjeti, kako se kršćanske duše dadu lako zanijeti za pobožnim slijeđenjem Gospina života. Osim tako lijepih i zabavnih naputaka, obadvije knjižice donose raznovrsne molitve, kojima ćemo najuspješnije podići srca. Knjižice mogu naći srdačnoga odziva kod svakog onoga, koji se brine za spasavanje kršćanskih duša.

A. L. Gančević O. F. M.

Zitatenschatz. Eine Sammlung von über dreizehnhundert Zitaten, nach Inhalts-Stichwörtern alphabetisch geordnet und nach Begriffswörtern registriert von Joseph Gürtler. Elegantni vez: 3 fr, 50 c. Str. 191. Verlagsanstalt Benziger et Co. A. G., Einsiedeln (Švicarska).

Taki je naslov malešnoj oblikom, a bogatoj sadržajem knjizi, koja dolazi uprav u zgodan čas i spisatelju i učitelju, uredniku i govorniku, ili u jednu riječ: svakomu, tko se zanima za oplemenjivanje svojega srca prema uzoru izglednih svjetskih velikana. Knjiga sadržaje bezbroj pojmova, koji su protumačeni i razglobljeni po sudu pametnih glava. Tako n. pr. zaželimo li dobiti malo dublji pojam o pravu, vjeri, ćudorednosti, siromaštvu, životu i t. d., dosta je zaviriti u tu knjigu, pravu škrinju netrulog blaga. Svakovrsni se pojmovi iznose, i mi ne vidimo u njima ništa manjkava. Ono 1380 tumačenja različitih pojmova kadro je ugodno zabaviti srce i dušu čitačevu, jer je sve u suglasju sa kršćanskom vjerom i kršć. ćudoređem. Posve je zgodno, što je knjiga razređena abecednim redom i tim je omogućeno u tili čas naći željeno. Ovu za svakoga poučnu knjigu toplo preporučujemo!

A. L. Gančević O. F. M.

Droben! Briefe der Gräfin de Saint-Martial (Schwester Blanche vom hl. Vinzenz von Paul). Uz životopis i dvije slike. Uredio Leopold von Fischer po franceskom tridesetom izdanju. U 12-ini 405 str. Cijena fr.: 4,50 broš.; 5,75 ukoričeno. Verlagsanstalt Benziger et Co. A. G., Einsiedeln (Schweiz).

Gornje se djelo sastoji ponajviše od pisama grofice, što ih je objelodanio njezin preživjeli brat. Tu se crta život nekoć svjetske gospođe, udovice, obraćenice, a najposlije sestre milosrdnice vincentinke. Čitanje toli poučnih pisama podiže nas onamo „gore“ („Droben“), gdje božanska Providnost rukovodi čovječju djelatnost i gdje je naša konačna postojbina. Sjećamo se, da je čovječji život pun borbe i potreban samoprijegora. Plemenita grofica De Saint-Martial, udovica u 29 godini, podaje nam u tim svojim pismima punim života, korisne naputke, koji nas uče savjesno se kretati u vrtlogu ovo zemnih nezgoda. Njezin prijelaz iz jednovrsnog življenja u drugovrsno, razjašnjuje nam, kakav nas život može učiniti sretnijima i na ovom i na drugom svijetu. Gore srca! Gore je spokoj i utjeha duši! Poticaja za to nalazimo u ovoj zbirci pisama, kojima provejavaju kršćanska čuvstva bolnog, ali zadovoljnog srca prave kršćanske majke. Takih slika treba baš današnji vijek. Zato želimo, da ova knjiga dođe u svačije ruke i da se svatko s njome okoristi.

A. L. Gančević O. F. M.

Dante Alighieri: La Divina Commedia commentata da

G. A. Scartazzini. Settima Edizione in gran parte rifatta da G. Vandelli col rimario perfezionato di L. Polacco 1914. U 12. ini XXIV. + 1080 + (rimario) 98 str. Cijena: L. 4,50. Ubrico Hoepli, Milano (Italia).

Opća je pojava po cijelom modernom svijetu, da se Danteovo neumrlo djelo „Divna Gluma" izdaje u raznovrsnom ruhu. Iza sv. Pisma, mislim, teško će se naći obljubljenijeg djela barem u romanskim katoličkim krugovima. Već je u srednjem vijeku Danteova „La Divina Commedia" bila čitana i tumačena u crkvi sa propovjedaonice. Razlog je, što djelo u sebi sadržaje katoličku nauku s primjenom na moralni čovječji život. Dandanas se više ne čita u crkvi, ali se čita po kućama. Dokaz su i naši hrv. prijevodi, a osobito vrlo uspjeli prijevod Presvj. kotorskog biskupa Uccellini-Tice. Odatle nije neshvatljivo, što se u tolikom broju uvećavaju izdanja ili prevođenja toga djela. Svakako jedno od najsavršenijih izdanja jest ovo od Scartazzini-a, popraćeno sa bogatom bibliografijom, kritičkim oduljim bilješkama, i novim, što je najzanimivije rimarijem. Rimarij sastoji u tom, da nas sam spomen na bilo kakvu riječ iz „Divne Glume" potsjeti na cijeli stih odnosnog mjesta. Pošto najviše vrijedi znati služiti se sa dobrim tekstom jednog pisca, to se ovo izdanje mora istaknuti nad sve dojakošnje, jer je u njemu kritični aparat sa svim najvažnijim tumačenjima.

A. L. Gančević, O. F. M.

Grandgent C. H.: Introduzione allo studio del Latino Volgare. Prijevod s ingleskoga po N. Maccaronu uz predgovor E. G. Parodi-a. XXIV. + 298 str. Cijena: L. 3. Nabavlja se kod: Ulrico Hoepli, Milano, Italia.

Crkveni pisci prvih vijekova započeše se odalečivati od književnog lat. jezika. Oni su na to bili primorani s više razloga, a najglavniji je bio, što su oni svoja djela pisali ponajprije za pučku izobrazbu. Stoga je njima bilo nužno, da se posluže s onim riječima, što su bile najpristupačnije pučkom svijetu. Zato, ako mi danas hoćemo posvema tačno razumjeti po gdjekoju njihovu neklasičnu riječ, potrebno nam je uteći se pučkom jeziku. Nego, koliko je meni poznato, ne imadosmo mi dosada priručne knjige, koja bi nam kod toga zgodno poslužila. Na sreću svih ljubitelja starokršćanske književnosti evo nam ove godine takova priručnika u tal. prijevodu. Knjiga nije obrađena kao kakav popis golih riječi, već je izneseno sve potanko o razvoju dotične riječi, i to čisto znanstvenom jezikoslovnom obradbom. Prema tomu je ovdje govor: o promjeni značenja riječi, o sintaksi, o fonologiji i morfologiji. Jer je ovo prvi pokušaj svoje vrsti, naravno da će se morati podvrći mnogim preinakama novijih jezikoslovnih tekovina. Svakako djelo zaslužuje pažnju ne samo kod jezikoslovaca, već i kod proučavatelja starokršćanskih pisaca.

A. L. Gančević O. F. M.

1. Rösler P. Augustin C. SS. R.: Liebfrauenschule. Mit einem Gleitwort von Dr. Paul Wilhelm von Keppler, Bischof von Rotterburg. 4. Izdanje. XX + 668. Cijena: 2 Mk. i više, već prema vezu.

2. Pesch Tilmann: Das religiöse Leben. Ein Begleitbüchlein mit Ratschlägen und Gebeten zunächst für die gebildete Männerwelt. 16. izdanje XVI + 592. Cijena: M. 1,60 i više prema vezu. Obje se knjige dobavljaju preko: Herdersche Verlagsbuchhandlung u Freiburg-u (Baden) ili u Beču.

Ovo su dvije malene, ali zlatne knjižice za praktični život, što nam ih nude dva velika i praktična čovjeka. U prvoj se knjižici govori, kako treba da se kršćanski ženski svijet obučaje u vjeri i molitvi, u radnji i u ostalim

životnim zgodama. Sve je ovo pisac udesio prama svojoj izglednoj valjanosti i iskustvu tako, da bi doista onaj, koji bi u dj lo stavio iznesene naputke bio srećan u življenju. Druga je knjižica djelo vrsnog odgojitelja T. Pesch-a. Njegov je posao namijenjen naučnijem muškom svijetu. Pisac sa svojim djelom u dva dijela donosi pouke o vjerskoj naobrazbi i njenoj primjeni na obični život. Najnužnija dnevna pitanja auktor majstorski raspravlja tako, da upravo zanosi. Ovako zlatne dvije knjižice, pune ukusa i pouke, zaslužuju našu osobitu preporuku.

A. L. Gančević, O. F. M.

Ks. Vladyslaw Szczepánski T. I.: Bóg-czlowiek w opisie ewangelistów. Rzym. Papieski institut biblijny 1914. XL + 466 str. 14 frs.

Opet jedna edicija papinskog bibličkog instituta u Rimu, edicija najskuplja, upravo raskošna, edicija prva u slavenskom jeziku! Szczepánski je profesor bibličkog instituta, poznat sa svojih djela o sv. zemlji (W Arabii skalietej, Kraków 1907.; Nach Petra und zum Sinai, Innsbruck 1908.; Geographia Palaestinae antiquae, Romae 1912.) Svoju djelatnost okrunio je djelom „Bog-čovjek prema evanđelistima“ U tom djelu opisuje S. život Isusov i to ne svojim riječima, nego riječima evanđelista, a evanđelja prevodi ne iz Vulgate, kako se to obično čini, nego iz originalnog teksta grčkoga. Vulgata je istina prijevod star, od Crkve odobren, autentičan, oficijelan, ali je ipak samo prijevod, nije sam original; a kad se radi o točnom i vjernom prijevodu na novi živi jezik, nema druge nego poći tragom sv. Jeronima i gledati original. Za prevođenje poslužio se S. najnovijim kritičkim grčkim izdanjima sv. Pisma N. Z. od N stlea, Larfelda, Hetzenauera i Brandscheida.

S. pruža u svome djelu harmoničku sliku Isusovu iz sva četiri evanđelja. Od početka kršćanstva opaža se želja među kršćanima imati život Spasiteljev sastavljen harmonički prema svim četirim evanđelistima, o čemu svjedoči Diatessaron Tacijana Sirca iz 2. stoljeća, harmonija evanđelja Amonija iz 3. i sv. Augustina iz 5. stoljeća itd. diljem stoljeća.

S. uzima za podlogu i kronološki okvir svojoj harmoniji evanđelje sv. Ivana, u taj okvir stavlja događaje navedene kod sv. Luke i sv. Marka, a sve to nadopunjuje sv. Matejem. Dok van Bebber, Belser i Fendt hoće javnu djelatnost Isusovu ograničiti na jednu godinu, a Zellinger, Didon, Le Camus, Weiss, Sanday, Pfättisch, Prat i drugi na dvije godine, to uzima S. teoriju triju godina, koja je u samim evanđeljima, u tradiciji crkvenoj, a i u broju modernih zastupnika najviše osnovana.

Prijevod S. je vjeran, ali podnipošto ropski. Radi lakšega razumijevanja dodao je S. tekstu sv. Pisma po koju *riječ, koja se u originalu doduše ne* nalazi, ali je virtualno sadržana u tekstu. Te su dodane riječi i rečenice tiskane kurzivom, da se kao umeci odmah raspoznadu.

S. je dao Poljacima prijevod sv. Pisma u jeziku čistu, jasnu, plemenitu. Tako barem hvali prevodiočev jezik glasoviti stilist i govornik poljski nadbiskup lavovski Teodorowicz.

Prijevod sv. Pisma providio je S. kratkim naučnim komentarom, koji sadržava mnoštvo egzegetskih, dogmatičkih, filoloških, geografskih i arheoloških opazaka. Na koncu dodao je S. djelu kronologička data iz života Isusova, te harmonički prijegled cijeloga života po glavama i recima pojedinih evanđelista.

Oprema djela je upravo raskošna, format velik, slova krasna, tekst iskićen umjetničkim inicijalima i vinjetima, a nada sve spoljašnost djela rese 33 predivne slike velikog i pobožnog fiorentinca Fra Angelika.

Dr. K. Dočkal.

Dr. Jos. Tumpach a Dr. Ant. Podlaha: Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské. Část druhá. Praha 1913. Str. 481—960. Cena 10 K.

Neumorni pisci nastavljaju započeto djelo češke katoličke bibliografije. Dok je u 1. svesku (1912.) obrađena bibliografija češkog bogoslovlja uopće, zatim bibliografija bibličkih nauka,

apologetike, filozofije, moralke, ascetike, pastoralke, pedagogike i katehetike, nastavlja se u ovom 2. svesku bibliografija homiletike, a onda se obrađuje bibliografija crkvenog prava, sociologije, patrologije i hagiografije. Pisci uzimaju u obzir ne samo sve knjige pisane češkim jezikom, nego i članke u listovima i časopisima, i to od god. 1828. do danas. Metoda je kao i u 1. svesku. Djela se pisaca izbrajaju prema pojedinim strukama, a struke su razdijeljene stvarno prema glavnim svojim predmetima. Tako primjerice nižu se djela o crkvenom pravu ovim redom: crkveno pravo uopće i njegova vrela, pravni odnošaji Crkve Kristove, primanje u Crkvu, stupanje u kler, papa i rimska kurija, biskupi i kaptoli, crkveni redovi i zadruge, crkveni sabori, sudačka i kaznena vlast Crkve, beneficia, crkveni porezi, patronatsko pravo itd.

Djelo je plod velikog truda, a služit će na čast češkomu narodu. Izaći će još jedan svezak, gdje će biti obrađena crkvena povijest, liturgika, arheologija, muzika, enciklopedija i publicistika uz biografije i registre.

Dr. K. Dočkal.

Pregled časopisâ.

Vrhbosna. Katoličkoj prosvjeti. Sarajevo 1914. God. XXVIII. Br. 20—23. Izdaje Kaptol Vrhbosanski. Uređuje: Dr. Antun Buljan. — Članci: Socijalna demokracija i slobodno zidarstvo. — Ante Messner: Sitne uspomene sa Balkana. — Del Piano-Tomasović: Iznad zvijezda. — Dr. Fran Binički: Religija nacionalizma. — Dr. Ivan Šarić: Knez-biskup Dr. Mihael Napotnik. K njegovom 25 god. biskupskom jubileju. — Ivan Jablanović: Naš car — naše gore list. — Dr. Josip Walter: Katolički svećenik. — Okružnica pape Benedikta XV. — Vjesnik. Prosvjeta.

Kršćanska škola. Pedagoški i didaktički list. Glasilo hrvatskog katoličkog katehetskog društva. Zagreb, God. XVIII. Broj 9 i 10. — Članci: Ratna pedagogija. — Ferdo Heffler: Povjest i razvoj katehetične metodike s posebnim obzirom na bečku struju. (Predavanje na VI. hrv.-slav. pedag. kateh. tečaju u Pazinu 15.VII. 1914.). — Sveta misa. Tumačenje najmanjima između malenih. — Dr. Dinko Gudek: Biblijski udžbenici za niže pučke škole. (Rasprava na VI. hrv.-slav. pedag. kateh. tečaju u Pazinu). — Književni pregled. — Vjesnik.

Vjesnik hrvat. arheološkoga društva. Organ arheološ. odjela narodnoga muzeja u Zagrebu i zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historijskih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Nove serije sveska XIII. 1913. i 1914. Urednik: Dr. Josip Brunšmid. Zagreb. Tisak kr. zemaljske tiskare 1914. — Dr. Ferdo pl. Šišić: Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji. — Đ. Szabo: Orahovičke gradine. — Isti: Spomenici kotarâ Krapina i Zlatar. — Dr. Josip Brunšmid: Antikni figuralni bronsani predmeti u hrv. nar. muzeju u Zagrebu. — Isti : Nekoliko našašća novaca na skupu u Hr-

vatskoj i Slavoniji. — Janko Barlé: Stari portal zagrebačke prvostolne crkve. — Izvještaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje spomenika u god. 1912. i 1913. — Književne vijesti.

Petrus-Blätter. Izdaje: Petrus Verlag, Trier (Njemačka).

1. srpnja: Rüegg: Der Theosophentempel zu Dornach (o švicarskim teosofima). — 7. srp.: De Rossi Das serbische Konkordat (Srbija i sv. Stolica). — 14. srp.: Symptome einer geistigen Umbildung (o vjerskom oportunizmu). — 21. srp.: Der „gute Kerkermeister“ des Papstes Pius VII. — 28 srp.: Hüls: Liberalismus und Christentum (slijedi).

4. kolovoza: Müller; Der Sammlungsruf gegen die Sozialdemokratie (Nedosljednost socijalistâ). — 11. kol.: Was der moderne Mensch braucht (Potrebà dobrog odgoja). — 18. kol.: Rüegg: Belgische Freimaurerei und Neutralität. — 25. kol.: Treitz: Zum Tode unseres Heiligen Vaters Pius X.

1. rujna: Gedanken eines gläubigen Protestanten über Moral und Politik. — 8. ruj.: Aus dem Leben unseres Heil. Vaters Benedikt XV. — 15. ruj.: Benedikt XV. (Život novog sv. Oca). — 22. rujna Müller: Allerhand Erfreuliches aus der Kriegszeit (obnova vjere putem rata).

1. listopada: Rocapietra: Die italienische Freimaurerei und der Krieg. Die Malachias — Prophezeiung (o istinitosti tzv. Malakijinih proročanstva). — 6. list. Hüls: Liberalismus und Christentum. (Slijedi) — 13. list. Hüls: Liberalismus und Cristentum (Konac). — 20 list.: Die Kirche u. ihre Diener in der Biternis der gegenwärtigen Stunde (Crkva naprama ratu).

Der Fels. Halbmonatschrift für Gebildete aller Stände (Apologetische Rundschau). Organ der C. A. Frankfurt a. M., Niedenau 24. K 6·75. 10. Jahrg. 1. u. 2. Oktoberheft (Nr. 1. u. 2.): Güter des Friedens. — Die Jahresarbeit der C. A. — E. Schopen: Preussentum u. Katholicismus. — Dr. A. Seitz: Religion u. Vaterland. — Sutore S.: Gedanken zum Leidensproblem. — v. Freyhold: Nochmals: Jesus u. seine Mutter auf d. Hochzeit zu Kana. — H. Fins: Der kirchenrechtliche Inhalt der päpstlichen Würde. 1. u. 2. Nowemberheft (Nr. 3. u. 4.): Gegen die antiklerikalen Schauerberichte. — Dr. C. M. Kaufmann: Heldentod. — Sutore S.: Auch d. Krieg hat seine Ehre. — E. Schopen: Preussen u. d. Papsttum seit der Reichsgründung. — Priestersünde u. Laienurteil. — Dr. Seitz: Weltkrieg u. Weltende. — Rüstzeug: Krieg u. Aberglaube. — 1. u. 2. Dezemberheft (Nr. 5. u. 6.): Dr. C. M. Kaufmann: Der Krieg u. die Lüge. — Dr. med. G.: Kriegspsychosen. — Dr. K.: Der Priester als Soldat. — Frhr. v. S.: Wocher d. Deutschenhas. — Dr. v. Boetzelaer: Der deutsche Einmarsch in Belgien im Lichte der Moral. — Svaki broj imade još i aktuelne notice pod naslovom: Abwehr i Bücherschau.

Stimmen der Zeit. Katolische Monatschrift für das Geistesleben der Gegenwart. 88. Band der Stimmen aus Maria-Laach. — Stimmen d. Zeit. — P. Lip-

pert: Weltkrieg u. religiöses Bekenntnis. — Die Summa theologica des hl. Thomas v. Aquin als Schulbuh. — C. Noppel: Der grosse Krieg die Reifeprüfung des Arbeiterstandes. I. Braun: Löwen als Kunststätte. — Fr. Hillig: Tokio. — Zweites Nowemberheft: R. v. Nostitz-Rieneck: Wie der Weltkrieg kam. — P. v. Chastonay: Die Geschichte einer Seele. — H. Pesch: Krieg u. Volkswirtschaft I. — J. Kreitmaier: Der Krieg im Spiegel der Kunst. — J. Overmans: „Stefana Schwertner." — Svaki broj ima uza to: Besprechungen i Umschau. —

